

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΑΥΤΟ:

 ΣΕΛ.: 561-574

ΜΕΤΕΩΡΟΣ: <i>Μετεωρισμοί: Οί φατρίες, οι πεφουσιωμένοι βάτραχοι, ο «Δαυλός» και το Πνεύμα</i>	575
ARNALDO MOMIGLIANO: <i>Ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψη περὶ Ἱστορίας (συστηματικὴ παρουσίαση ἀπὸ τὸν μεγάλου σύγχρονου ἱστορικοῦ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπαν τὴν ἱστορία οἱ Ἕλληνες θεμελιωτές της)</i>	578
ΛΕΥΤΕΡΙΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ: <i>Πρόκληση (ἀνέκδοτη πολιτικὴ ποίηση)</i>	582
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ: <i>Ἀλήθεια καὶ Δόγμα: Κριτικὴ παρουσίαση τοῦ ἔξουσιαστικοῦ δογματισμοῦ καὶ τοῦ ρόλου του στὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ Νέου Μεσαίωνα</i>	583
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΦΙΑΣ: <i>Μεταξὺ σοβαροῦ καὶ ἀστείου: Προτάσεις γιὰ τὸν ἑτεροχρανισμό. - Ἀπολογισμὸς τοῦ 1982</i>	588
ΓΙΑΝΝΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ: <i>Ὁ ἐξαληθευτικὸς ρόλος τῆς Ἀπαισιοδοξίας (ἐννοιολογικὴ ἀνάλυση καὶ ἱστορία τοῦ ἀπαισιόδοξου τρόπου σκέπτεσθαι)</i>	590
ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ: <i>Ἀρχαία καὶ Νέα Ἑλλάδα (ἄρθρο γιὰ τὴν σημερινὴ ἀξία τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδας σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὴν ἀθλιότητα τοῦ Ρωμείου)</i>	595
ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΙΡΑΝΗΣ: <i>Παρακαλῶ, ἐνδυσθῆτε! (ἀνέκδοτη πολιτικὴ ποίηση)</i>	598
ΠΟΠΗ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ: <i>Ἄστυ 1983 (ἀνέκδοτη ποίηση)</i>	598
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΔΕΠΟΣ: <i>Διαλεκτικὴ, «Ἑλληνοχριστιανισμός» καὶ Σωκράτης. (Πῶς οἱ παλιότερες καὶ νεώτερες ἀπέπειρες τῆς Λογοκρατίας νὰ «καπελώσουν» τὴ σωκρατικὴ σκέψη πέφτουν στὸ κενό)</i>	599
ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΑΒΑΜΕ: <i>Παρουσίαση νέων βιβλίων καὶ ἐντύπων</i>	602
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΛΑΜΠΡΟΥ: <i>Ἀχ, αὐτὴ ἡ Ἑλλάδα (ἰδεολογικὸ κύριο ἄρθρο)</i> .	606

ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Τὸ δικό μου δῶρο

Πῶς περάσατε λοιπόν τὶς μέρες αὐτές; Μὲ καλὸ κέφι; Μὲ τοὺς δικούς σας; Μὲ χαρές κι ἀγάπες; Ἀλήθεια; Κ' ἔλαμπε τὸ σπίτι; ἀστράφταν τὰ ποτήρια; καὶ τὰ πρόσωπα κ' οἱ στιγμές; Καὶ τὰ δῶρα; Ἦταν πολλὰ; καλὰ; Κι ἀπ' ὅλους, σ' ὅλους, ὅ,τι ἐπιθυμοῦσαν;...

Θυμᾶμαι ἓνα ποίημα τοῦ Παπατζώνη.. - ἄ, τί κρίμα νὰ μὴ διαβάζετε ποίηση! Δέν εἶναι «μεγάλη» ἡ ποίησή μας (καὶ ποιά εἶναι «μεγάλη» πιά σήμερα;), ἀλλ' ἔχει στιγμές, ἔχει ποιότητες, ποὺ τὶς χάνετε... Δέν εἶναι χριστουγεννιάτικο, πρωτοχρονιάτικο - μὰ πάλι γιὰ μεγάλη γιορτὴ, τὴν πιὸ μεγάλη, κ' ἔτσι κάνει τὸ ἴδιο! Ἐμεῖς τὸ ξαναδιαβάσαμε... Νά! Χαρῆτε το κ' ἐσεῖς, ὅσοι μπορεῖτε:

Τὸ νεῖκος τοῦ Ἀδου

... Στρώνεται πάλι τῆς χαρᾶς τὸ τραπέζι -
στρώνεται μὲ λινά!.. Ἡ πνευματικότητα
τὸ κάνει ὅλο ν' ἀστράφτη, νὰ λαμποκοπᾷ!..
Νύφη εἶναι ἡ λαμπροφορεμένη ὅλο λουλούδια;..
Σπιθίζουνε τὰ κρύσταλλα! Σάν νὰ τρυπᾷ
τὸ φῶς ποὺ μελιχρὰ κερὶὰ τοὺς στέλνουν!..

... Ἡ εἴσοδος τῆς γυναίκας, ἡ εἴσοδός μου
τελεῖται μὲ σιωπὴ μοναστηρίσια...
Κι ἂν ἡ κόρη χαρούμενη μπαίνει,
ἂν τῆς ροδίξῃ τὸ πρόσωπο τὸ γέλιο,
εἶναι ἔτσι ἀγνή ποὺ δέν χαλνᾷ τὸν ὕμνο...

... Παίρνοντας τὸ ψωμὶ στὰ δάχτυλά μου
νὰ κόψω, νὰ μοιράσω σ' ἕναν-ἕναν,
ἀκούω τὴν κόρη, πρώτη, ν' ἀνακράζῃ,
σάν τὸ πουλί, δίχως συγκρατημὸ:
— Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτω...

Κ' οἱ τρεῖς μαζί, μὲ μιά φωνὴ ἑνωμένη
ζωὴν χαρισάμενος προφέρομε.. - ἐνῶ τὰ ποτήρια
γεμίζω μὲ τὸ κόκκινο κρασί πρὸς ὅλους...

Ἄς εἶναι ἡ δόξα τοῦ θεοῦ μεγάλη
ποὺ ξαναφούντωσε γιὰ μᾶς τούτῃ τῇ ζέστα
στὴν καρδιά τοῦ σπιτιοῦ μας πάλι ἐφέτος
σὲ μιὰ νύχτα του τόσο ἑαρινή!..

Σὰ γεύομαι τὸ δεῖπνο τοῦτο ἐντούτοις
καὶ σάν ἀντλῶ κρασί τῆς εὐφροσύνης
τὰ περασμένα βλέπω νὰ σιμώνουν...
Ἄχ, τὸ τραπέζι μας δέν εἶναι συνθεμένο
καθὼς τὸ ξέραμε!.. Μιὰ θέση μένει
τώρα ἀδειανή, καὶ λίγο-λίγο πέφτει
μὴ σκιά — καὶ γνώριμη κ' ὑπόμονη
καὶ πικραμένη καὶ χαϊδευτικὴ κι ἀγαπημένη —
καὶ κάθεται στὴ θέση ποὺ εἶχε πάντα...

*Ἀναστημένη νὰ τὴν πῶ – δὲν εἶναι ἀλήθεια!
 Ζωντανή στὴν ψυχὴ μας παρουσία
 βέβαια καὶ εἶναι· ἀλλὰ πῶς δὲν νοθεύει
 τὴ χαρὰ τῶρα ἢ πνοή της, ποὺ ἔχει γίνεи
 γιὰ ὅλους μας σκιά θαμπή, δὲν εἶν' ἀλήθεια!*

Κ' εἶναι μητέρας τούτη ἢ σκιά ἢ θαμπή...

(Ἀπλώθη ἓνα παράπονο.. – κ' ἐπιμένει...)

*Ὅσο τὸ Πάσχα ἂν εἶναι ἐτσι τερπνό,
 ὅσο ἂν φυσᾷ τέτοιο γλυκόπνοο πνεῦμα,
 ὅσο ἂν λουλούδια ἢ γῆς ξαναφορτώθῃ,
 ὅσο πουλιά κι ἀπόψε ἂν ξαγρυπνοῦνε,
 ὅσο ἂν βοῦζῃ ἀγάπη τὸ τραπέζι μας,
 ὅσο ἂν ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ μᾶς ζῶνῃ,
 ὅσο ἂν Ἐτοῦτος νίκησε κ' ἐγέρθῃ*

μητέρας εἶναι τούτη ἢ μαύρη σκιά –

*μητέρα λείπει ἐφέτος ἀπ' τὸ δεῖπνο,
 ποὺ ἄλλου γιορτάζει, ὅχι μ' ἐμᾶς, ἀπόψε...*¹

Εἶδατε τί καλὸς ποιητὴς ὁ Παπατζῶνης;... Καὶ τί ἀπλός, τί ἴσιος· τί διόλου δύσκολος, ὅσο κι ἂν μοιάζῃ σὰν τάχα δυσκολονόητος· μ' ἂν κανεὶς ἀφεθῇ νὰ τὸν πᾶῃ;.. Κανεὶς δὲν κατάλαβε γιατί τὸν ἔχω ἀνθολογήσει μὲ πενήντα ὀλάκερες σελίδες στὴν Ἀνθολογία, στὴ δέκατη ἔκδοσή, ὑπερεξαπλασιάζοντας τὴν ἀνθολόγησή του ἀπ' τὸν πατέρα. Μὰ θάρβῃ καιρός, εἶμαι βέβαιος, ποὺ ὅλα σωστά θὰ τὰ ἐκτιμήσουν. Πνευματικώτερο ποιητὴ μας νεώτερο ἀπ' τὸν Παπατζῶνη δὲν ἔχουμε, καὶ θὰ τὸ δοῦν ὅλοι κάποτε· κ' ἡ Ἀνθολογία θὰ τοὺς ἔχῃ βοηθήσει.

Λοιπόν, ναί. Τί κι ἂν «πιστός» ὁ ποιητὴς, τῆς ἀνάστασης; Μάνας λέει ἐδῶ ἢ σκιά – καὶ πῶς ἀναστημένη τάχα, ποὺ ἄδεια ἢ θέση της; Τί «παρηγοριά» νὰ δώσῃ – καὶ πρὸς τί ἢ «παρηγοριά» ὅποιος πίστευε; Θανάτῳ θάνατον πατήσας, ἐκεῖνος, τάχα!.. Ὅσοι θέλουν τὸ πιστεύουν... Ὅσοι μποροῦν... Ὅσοι μὲ τέτοια μποροῦν νὰ πορεύωνται... Ἀλλὰ ἡ μάνα σου, ὁ πατέρας σου, πῶς; Πῶς, ἂν λείπῃ; Τί θανάτῳ θάνατον πατήσας ὁ ἀγαπημένος ποὺ λείπει, λείπει, ἐπίμονα κι ἀγύριστα (μὲ τί ποτα-θεραπευόμενο, μὲ κανένα μῦθο καταπινόμενο γι' «ἀλήθεια») λείπει;

Αὐτοῦ ὅπου καθόταν πάντα, λείπει! Τὸ δωμάτιο ποὺ γέμιζε, ἄδειο! Οἱ σκέψεις ὅλες γύρω-γύρω,.. γύρω-γύρω.. – μὰ ὅχι σ' αὐτό!.. Ὅλοι δυναμωμένα κιόλας λὲς χαρούμενοι – μὰ ὅχι αὐτό, ὅχι αὐτό μὴν πῇ κανεὶς!..

Τί νεῖκος τοῦ Ἄδου πράγματι – τί ἀμάχη του καταπάνω μας!

Καὶ μὲ τί τὴν ἀνασηκώνεις, τὴ ρίχνεις πίσω;

Μὲ ποιά «πίστη», ποιά ψέμματα, ποιά «πνευματικά» τάχα, ποὺ «ἰσοδυναμοῦν» δῆθεν, ποὺ «ὑπερδυναμοῦν» τάχα κιόλας (ἂ! ὅσοι δὲν ἔχασαν, δ,τι θέλουν λένε!) μὲ τὰ φυσικά, τὰ χεροπιαστά, τὰ ζεστά χεροπιαστά, τὰ αἱμάτινα! (Ἄς ἐπιανα ἐγὼ ξανά ζεστό, μαλακό, δικό μου τὸ κάτασπρο χέρι τοῦ πατέρα μου – δικό μου ξανά, ἔστω καὶ γιὰ μιά μόνο φορά, καὶ νὰ σᾶς χάριζα ὅλο τὸν Ὀρφέα κι ὅλο τὸ Χριστὸ μαζί, ὅλη τὴν Εὐρυδίκη καὶ τὴν Ἀνάσταση καὶ τὸ Λάζαρο καὶ τὴν Περσεφόνη!..)

1. Ἀνθολογία, ἐκδ. ι', τόμ. β', 1036-1037.

Λοιπόν, τὸ δῶρο μου! Νὰ σᾶς τὸ πῶ γρήγορα - μεγάλο δῶρο, πολύτιμο φέτος! Ποῦ μακάρι ὁ καθένας νὰ τόχε - καὶ σᾶς τὸ εὐχομαι, ὅλων! Μόνο ποῦ καμμιά ἀγορά δέν τὸ πουλάει - κι ὥστόσο διόλου «πνευματικό»! 'Υλικό, χερσπιαστό, καφτό σᾶς λέω - καὶ τὸ κρατάω ἀκόμα, δέν τ' ἀφήνω! Τόσο ποῦ σκέφτομαι καὶ νὰ μὴν τὸ πῶ, νὰ μὴν τὸ μαρτυρήσω - μπάς κ' ἔτσι τὸ μαραίνω, τὸ ἐξαδυνατίζω! Μὰ μπά! Δέν ἔχει ἀνάγκη αὐτό! Θηρίο πιά μέσα μου - κι ὅλο καὶ μεγαλώνει, μὲ κατακλύζει, μὲ ζεσταίνει ἀπὸ μέσα, λές κ' εἶναι μπάλλα φωτιᾶς δικιά μου, μέσ ἀπ' τὸ στήθος, ποῦ ὅ,τι κρῦο νὰ κἀνῃ ἀπ' ὄξω, αὐτὴ καίει, λαμπαδιάζει ἄσωτη!..

Βάλανε λοιπὸν λεφτά ὅλ' οἱ καλοί μου, δικοὶ καὶ φίλοι, μυστικά - γιατί σημαδέψαν μιὰ φράση μου: Δέν εἶχα, εἶπα, ποτέ μου, ἓνα τραινάκι ἡλεκτρικό!.. "Ε, καὶ συμβούλια, ὅπως ἀποδείχτηκε, μυστικοσυμβούλια νὰ μὴν τοὺς πάρω χαμπάρι — συναντιόντουσαν κρυφὰ στὸ σπῆτι τοῦ Κώστα καὶ τὰ λέγανε, τρέχανε μετὰ στὴν Πανελλήνιο καὶ ρωτάγανε, «διαβουλεύονταν» μὲ τὴν «εἰδική» λέει, ποῦ τοὺς ὑπολόγιζε καταλεπτῶς τὰ σχέδια τῶν γραμμῶν, τῶν διακλαδώσεων (ἄμ τί; τραῖνο χωρὶς διακλαδώσεις; χωρὶς κλειδιά, ν' ἀλλάζῃ γραμμὴ; καὶ χωρὶς σφυρίχτρα; πῶς νὰ ξεκινήσῃ χωρὶς σφυρίχτρα; κι ὅξω, ποῦ θὰ τρέχῃ, στοὺς κάμπους, πῶς χωρὶς σφύριγμα, χωρὶς αὐτὸ ποῦ θυμίζει τὸ ἄλλο μέσα σ' αὐτὸ ποῦ μᾶς κρατάει; καὶ τὸ σκέφτηκε ὁ Γλαῦκος καὶ τὴν πῆρε, κρυφὰ κι ἀπ' τοὺς ἄλλους αὐτός, πιὸ ζηλιάρης καὶ πιὸ μυστικός τῆς ποῦ κρύπτεσθαι πάντα φιλεῖ!) — ἔ, κ' ἦρθ' ἡ ὥρα κάποτε, βράδι τῆς παραμονῆς, κ' ἦταν ὅλοι γύρα χαρούμενοι, λάμπαν τὰ πρόσωπά τους — δέν κατάλαβα πῶς κάτι σκάρωναν γιὰ μένα ὅλοι μαζί — καὶ βάλαν μπρός μου ἓνα σωρὸ πακέτα, πακετάκια: ἄλλο ἔγραφε «ἀπὸ τὴ Βία στὸ Ρένο», ἄλλο «ἀπὸ τὸν Ἡρκο καὶ τὸ Στάντη καὶ τὴ Βία στὸ Ρένο», ἄλλο «ἀπ' τὴν Ἄννα καὶ τὸν Ἡρκο στὸ Ρένο», ἄλλο «ἀπ' τὸν Κώστα καὶ τὴ Φλώρα στὸ Ρένο», ἄλλο «ἀπ' τὸν Ἀγγελο καὶ τὴ Βάσω στὸ Ρένο», ἄλλο «ἀπ' τὸ Βασίλη καὶ τὴ Μακρύνῃ στὸ Ρένο», κι ἄνοιξα πρῶτο ἓνα μικρούτσικο, τόσο δά, πούχ' ἓνα γλομπάκι μέσα, μιὰ σταλιά, μ' ἓνα παράξενο ἔλασμα νὰ τοῦ κρέμεται — δέν κατάλαβα! —, κι ἄλλο μετὰ, σά σοκολάτα τοῦ περιπτέρου πάνω-κάτω, κ' ἦταν μιὰ ράγια! Καὶ τότε κατάλαβα, κι ἄνοιγα κ' εὑρίσκα βαγόνια, βαγονάκια, σκευοφόρο, «ὄχηματοφόρο», καὶ μιὰ ἀτμομηχανὴ μούρλια, κ' ἓνα μετασχηματιστὴ βαρὺ, κ' ἓνα σταθμό, καὶ μιὰ «φύλαξη γραμμῶν» (πούταν ὄνειρό μου κάποτε, «νάμουνα» λέει «φύλακας γραμμῶν σ' ἀπίθανη διάβαση», μόνος ἔτσι, στὸ σπιτάκι ἐκεῖνο, μ' ἓναν κηπᾶκο μπρός!), κι ὥστόσο τὰ στῆναν ὅλοι μαζί, κι ἄξαφνα ὁ Γλαῦκος: «Δέ μπορεῖ!» λέει. «νὰ λειτουργήσῃ τὸ τραῖνο ἔτσι!» Κέρωσαν ὅλοι: «Γιατί δέ μπορεῖ;» (Φοβήθηκαν πῶς κάνα βασικό κομμάτι θάχαν ξεχάσει ν' ἀγοράσουν!) «Πῶς χωρὶς σφυρίχτρα;» λέει, καὶ τὴ βγάξει ἀπὸ τὴν τσέπη του, μιὰ νικελένια σφυρίχτρα χάρμα, καὶ σφυράει: «Πί-πίι!..» («Ω, τὸ τί ἔγινε!.. Καὶ ποῦ πῆγε καὶ τὴ βρῆκε ὁ διάολος! Καὶ μὲ γνήσιο πέτσινο κορδόνι, ἀληθινὴ σταθμάρχη! Τὴν ἔχω καὶ σφυράω τώρα, σάν ξεκινᾷ πάλι ὁ συρμός, ἀπὸ καμμιά διακλάδωση ποῦ μανουβράρησε κι ἄλλαξε γραμμὴ!..

Παίξαμε ὅλοι, καμιὰ ὥρα!.. Μπρός-πίσω τὸ τραινάκι - κ' ἔκανε «βῆτ!» κάθε ποῦ ἄλλαξε κατεύθυνση, μὲ τὸ διακόπτη ἀπ' τὸ μετασχηματιστὴ, καὶ τρεμόσβηνε στὶς διακλαδώσεις τὸ φωτάκι μέσα στὸ βαγόνι τῆς «πρώτης», καὶ σβῆσαμε καὶ τὰ φῶτα νὰ τὸ βλέπουμε νὰ διασκίζῃ «τοὺς σκοτεινοὺς κάμπους» τῆς πράσινῃς μας τσόχας στὸ τραπέζι ποῦ τόχαμε στήσει, καὶ τὰ ξανανάψαμε πάλι νὰ τ' ἀπολαμβάνουμε νὰ τρέχῃ γύρω-γύρω μὲ πέντε βαγόνια, μ' ὅλην τὴν ταχύτητα, «στὸ φούλ» — δύομισι χιλιόμετρα τὴν ὥρα τὸ ὑπολογίσαμε: τὸ μισό

τοῦ βάδην κι ὥστόσο «μὲ ὕφος» σὰ νὰ τρέχῃ ἑκατό! (στὰ ἐξήντα τόβγαλα γὼ πῶς τὸ φέρνει ἡ ἀναλογία μὲ τὸν ὄγκο του στὸ μάτι μας!) — κι ὅλα τὰ πρόσωπα γύρω γελοῦμενα, κι ὁ καθένας ὅλο καὶ κἀτι σκάρωνε νὰ βάλῃ νὰ κἀνῃ τὸ τραῖνο — ἄλλος ἤθελε τὴ μηχανοῦλα νὰ τρέχῃ σκέτῃ, σὰ δαιμονισμένη, κι ἄλλος ἀνάποδα, κατὰ πίσω, σὰ νάχῃ χάσει καὶ γύρευε τὰ βαγόνια τῆς (τί εὐκολὰ πού θὰ τῆς ἀποδίναμε, τόση στοργή πού τῆς εἶχαμε, ὥς καὶ μητρικὸ φίλτρο ἀκόμα, γιὰ τὰ βαγονάκια τῆς!) — καὶ σκεφτόμουν τὸν Κάφκα, καθὼς ἔβλεπα τὰ ἔμβολά τῆς νὰ πηγαινόρχουνται γρήγορα-γρήγορα, σὰν ἀγκῶνες, πού κάπου λέει στὸν *Πύργο* πῶς ἔτσι τοῦ 'μοιάζε, σὰν ἀτμομηχανή πού πηγαινόρχεται ξεφυσῶντας μὲς στὸ σπίτι, κάποια, δέ θυμᾶμαι τώρα, καὶ τοὺς ἔβλεπα ὅλους νὰ χαίρουνται, κ' ἔλεγα «κοίτα μυστήριο! ὅλο παιδιὰ ἔχω μαζέψει γύρα μου στὴ ζωὴ μου, κανένα συνομηλικό μου: δεκαεφτά χρόνια περνᾶω τὴ Βία, κι αὐτὴ δεκάξῃ τὸν Ἡρκο, δεκαεννιά τὸ Στάντη μας! κι ὁ Κῶστας μὲ τὴ Φλώρα, μικρότεροι! κι ὁ Ἀγγελος μὲ τὴ Βάσω, ἀκόμα μικρότεροι! κι ἀκόμα μικρότερη ἡ Ἄννα κι ὁ Βασίλης κ' ἡ Μακρύνῃ, καὶ μόν' ὁ Γλαῦκος μεγαλύτερός τους, μὰ κι αὐτός μικρότερός μου καμπόσο! κι ὁ Ζαννῆς, καμμιὰ εἰκοσπενταριά χρόνια - ὅλοι μικρότεροι! Πῶς τὰ κατὰφερα! Καὶ ποτέ στὴ ζωὴ μου δὲ συνεννοήθηκα, ξὺν ἀπ' τὸν πατέρα μου, μὲ μεγαλύτερό μου! "Ὅλο μὲ μικρότερους βρισκόμουν - κι ὅλα τὰ παιδιὰ, οἱ νέοι, ἐμένα ἀγαποῦσαν περισσότερο κι ἀπ' τοὺς συνομηλικούς τους πάντα!..»

Παῖς αἰὼν ἐστὶ παίζων, πεττεύων - παιδὸς ἡ βασιλῆῃ...²

'Αλλὰ *Παιδὸς*, πράγματι, ἡ βασιλῆῃ - μὴν τὸ ξεχνᾶς!..

Τὸ ξεχνᾶς;..

Ἦμασταν γύρω-γύρω, καὶ παίζαμε... Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο παίζουμε χαρτιά - κι αὐτὸ γιὰτὶ ἀρέσει στὰ παιδιὰ. «Θὰ παιχτῇ ἄγριος τζόγος!» λέμε, καὶ γελάμε. ('Ὁ ἄγριος τζόγος» εἶναι μ' ἕνα τὰ ἑκατό! Κι ὥστόσο, ὥστόσο! Φτάνουν στιγμές πού πέφτουν βροχὴ κατοστάρικα, ἀληθινὰ, στὴν πράσινῃ μας τσόχα - καὶ θριαμβεύει ὁ Ἡρκος, ὁ «δεῖνός μας παίκτης», πού τὰ σαρώνει, μὲ ὕφος «ὑπερέμπειρου σκληροῦ» τοῦ Λὰς Βέγκας!.. Ἡ ἐγώ, πού ἔχασα μιὰ χρονιά δεκαεφτά χιλιάδες, γερές, ὄχι πληθωρισμένες χάρτινες σὰν τὶς σημερινές! Καὶ μοῦ τὶς πῆρε ὁ Ἡρκος, καὶ δέ μὲ δάνειζε, πεντάρικα, νὰ τὸν παίξω συνέχεια, «νὰ τοῦ ἀποδείξω» ὅπως γύρευα, ὁ ἄλλος «σπουδαῖος παίκτης» ἐγώ, «πῶς δὲν παίζει καλὰ! παίζει ἐπικίνδυνα!» - εἶπε ὁ γάιδαρος τὸν πετεινὸ κεφάλι!..)

Καὶ τοὺς ἔβλεπα ὅλους τί καλὰ, φχαριστημένους, ξαναμμένους μὲ τὰ χαρτιά (κι ὅλα παιδιὰ! «κανένας κύριος!» πού εἶπα σὲ μιὰ στιγμή, ἐννοῶντας «κανένας μεγάλος, γέρος, σοβαρὸς φαρισαῖος καὶ καθωσπρέπει ἀνάμεσά μας», κ' ἔγινε τὸ σῶσε! πού σκώθηκε ὁ Γλαῦκος λέγοντας «ἐμένα μὲ συγχωρεῖτε, νὰ τοῦ δίνω!»), τοὺς ἔκανα χάξι, τί δοσμένοι σ' αὐτὸ πού ἦταν, πού ζοῦσαν, πού ἀπομυζοῦσαν, σὰν κατσικάκια, διψασμένα γάλα, ἀπ' τὸ μαστό τῶν θεαινῶν πού λὲν οἱ Βέδες, οἱ Βέδες κ' οἱ Ὀρφικοὶ τὸ ἴδιο — ἔριφος ἐς γάλ' ἔπετον!³ (καὶ γάλα ὁ Γαλαξίας; ἀπ' ὅπου κάποτε ἀποκοπήκαμε; ὁ ἄκοπος ἀπ' τὸν οὐρανὸ, πού λέει κι ὁ ποιητής, ἀπὸ μένα ἴσως ἐπηρεασμένος, γιὰ δὲν τοῦ τόχῳ νὰ διαβάξῃ δὰ Ὀρφικούς καὶ Βέδες στὰ σοβαρὰ ὁ Ἐλύτης μας!) — καὶ πάνω κεῖ βλέπω τὸν ἀστεῖο μας τὸ Γλαῦκο νὰ κἀνῃ τοῦ Ἀγγελοῦ ἔτσι ἀπὸ μακριά, μὲ τὸ τρίτο δάχτυλο τὴν κίνηση, πῶς «τοῦ

2. Ἡράκλειτος, 52 [79]. Ἐχὼ ἀντιμεταθέσει τὶς δυὸ πρῶτες λέξεις καὶ προτιμῶ *πεττεύων* ἀντὶ *πασσύνων* πούχει ὁ Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, ἔκδ. 1^η, τόμ. α', 162, 5-6. 3. Βλ. στὸ *Κατηγορῶν* μου, 264-271, καὶ στὰ *Κείμενα καὶ ἀποσπάσματα τῶν Προσωκρατικῶν: Πρόγνωση Ὀρφικῶν*, στὰ *Τετράμηνια*, 3-4 (Ἔνοιξη '75), 288-294.

τὴν ἔφερε δηλαδή», τοῦ 'φαγε κάποιο κόλπο, «καὶ νὰ μάθῃ αὐτός ἄλλοτε νὰ μὴν τοῦ κἀνῇ τὸν καμπόσο!», κι ἄρχισα νὰ γελάω, νὰ γελάω, μ' ἔπιασ' ἓνα τέτοιο γέλιο, τόσο δυνατό, μὰ τόσο δυνατό κι ἀβάσταχτο, ποὺ μοῦταν ἀδύνατο νὰ τὸ κυβερνήσω — «νὰ κυβερνᾷς τὸ γέλιο σου!» μοῦ 'λεγε ὁ πατέρας· «διόλου ἀστεῖο τὸ ἴδιο τὸ γέλιο! ἀπὸ ἀστεῖο, ναί, μὰ διόλου ἀστεῖο τὸ ἴδιο!» — κ' ἔγερνα ὅλο καὶ πιὸ πίσω, νὰ δώσω ἀνεση στὸ διάφραγμά μου νὰ χωρέσῃ ἀέρας ποὺ ἔχανα ἀπ' τοὺς ἀπανωτοὺς κραδασμοὺς ποὺ δέ μ' ἄφηναν νὰ πάρω ἀνάσα, καὶ πάλευα συνάμα νὰ εἰδοποιήσω κι ὅλους τοὺς ἄλλους, ἀριστερά μου στὸ τραπέζι, νὰ δοῦν κι αὐτοὶ τὸ Γλαῦκο, τὴν κίνηση ποὺ ἔκανε ἀπὸ μακριὰ τοῦ 'Αγγελοῦ, κ' ἦταν ὅλος σὰν ξεκαρδιστικὴ καρικατούρα (μῆτε Λουὶ ντὲ Φυνές, μὰ τὸ θεό!), νὰ μὴ χάσουν.. - κι ὅπου

«—...Τί ἔχεις, μπαμπά;» «—...Τί ἔχετε, κύριε Ρένο; Εἴστε καλά;..» ἄκουσα μιὰ φωνή, πέρ' ἀπ' τὸ βάθος τοῦ βαθύτατου ὕπνου μου, νὰ μὲ καλῇ κά-
που ἄλλοῦ...

«'Αλλοῦ;» σκέφτηκα. «Ποῦ ἄλλοῦ;.. 'Υπάρχει κάποιο ἄλλοῦ;..» «Καὶ ποῦ εἶμαι τώρα; Πῶς κοιμᾶμαι; Εἶναι δυνατό νὰ κοιμόμουν καὶ τάβλεπα ὅλ' αὐτά, ὅτι παίζαμε, ὅτ' ἤμασταν ὅλοι μαζί, ὅτι γελοῦσαμε, γελοῦσαμε, γελοῦσαμε... Καὶ πῶς τώρα ξυπνάω; ἀπὸ ποῦ; σὲ ποιὸν κόσμο; ὅπου ὁ Στάντης, ὁ 'Ηρ-
κος, ἡ Βία; ὁ 'Αγγελος, ποὺ κρύβοντας τὴν ἀνησυχία του πῶς δέ ζῶ ἀντύχη πιά!» — σαφῶς, τὸ πιάνω! — «μὲ ρωτᾷ ἂν εἶμαι καλά;.. Τί συνέβη;.. Νὰ ξυπνήσω λοιπόν, νὰ δῶ!..»⁴

Τοὺς εἶδα ὅλους κίτρινους, ἄσπρους, πανιασμένους!.. 'Όλοι ἄλαλοι μὲ κοι-
τοῦσαν - καὶ ψάχναν μ' ἀγωνία νὰ δοῦν τίς ἀντιδράσεις μου!.. Εἶδα στὰ μάτια
τους, ποὺ πάλευαν ἀπογνωσμένα νὰ μοῦ τὸ κρύψουν, πῶς ψάχνανε νὰ δοῦν ἂν
εἶμαι πάντα σωστός, καθὼς μὲ ξέρουν - ἀφοῦ δὲν πίστευαν καλὰ-καλὰ ἀκόμα πῶς
εἶμαι ζωντανός κι ὀρθός μπροστὰ τους!..

'Εγὼ ἔνιωθα ἐντελῶς σὰ ναρχόμουν ἀπὸ βαθύτατο ξεκουραστικὸ μου ὕπνο -
σὰ νὰ ξύπναγα ὕστερ' ἀπὸ τέλειο βύθος...

Μὲ κοίταζαν, κατατρομαγμένοι μου ὅλοι - δὲν κατάφερναν νὰ χαροῦνε κἄν,
ποῦ μὲ ξανάβλεπαν ζωντανό...

«'Αα, τόσο πολὺ μ' ἀγαποῦσαν λοιπόν;» - αὐτὸ ἀνέβηκε μέσα μου,
καὶ τοὺς ἔβλεπα καὶ τοὺς λάτρευα ὅλους, ποὺ τόσο ἀνυπόκριτα κι ἀληθινὰ μ'
ἀγαποῦσαν, ὥστε νάχουν τώρα πανιάσει καὶ νάχουν ὅλοι χάσει τὰ λόγια τους!..
Δέ μ' ἀγαποῦσαν ψέμματα λοιπόν, αὐτοὶ μου οἱ λίγοι! 'Αλήθεια
μ' ἀγαποῦσαν - κ' ἔχουνε χάσει ἔτσι τὴ μιλιὰ τους, ἀπὸ τὸν τρόπο ἀκόμα, ποὺ
δὲν τοὺς ἀφήνει, πῶς μ' εἶχαν χάσει!..

'Α, τί δῶρο, Χρόνε, τί δῶρο Κρόνε αὐτό - κι ἄς μοῦ τὸ χάρις ἔτσι, κό-
βοντας χρόνια ἀπ' τὴ ζωὴ τῶν πιὸ δικῶν μου, μὲ τὴ λαχτάρα ποὺ σκάρωσες,
ἀνάληγτε, καὶ τοὺς ἔδωσες!..

Καὶ τί δῶρο καὶ γι' αὐτούς, τοὺς βασανισμένους μου ἔτσι ἀλύπητα μονο-
στιγμικά, τί δῶρο ποὺ τοὺς ξαναζῶ - τί δῶρο ποὺ τοὺς χάρις Χάρε νὰ χαροῦν
τ' ἀναβόσθημά σου, Χάρε ἔτσι ναρθῇς κ' ἔτσι νὰ φύγῃς, σὰ σβῆσε-ἄναψε τὸ φῶς,
τ' ὅλο Φῶς μαζί, χαμένο, ἀφανισμένο, καὶ ξαναδοσμένο, νὰ λάμπῃ τους σὰν
ἀστεῖο!..

4. Πρβλ. τοῦ ΚΑΙΓΕ τὸ Κέντρον Αὐτομάτου 'Ισορροπίας Γενικῆς 'Ενεργείας καὶ Σὲ ἄγνωστο φάσμα,
μὲ τὴν Προσευχὴ γιὰ τὸ παιδί μου, τῆς Βορᾶς στὸ θηρίο καὶ τοῦ 'Απὸ τὸν Κόσμο Ρα, σὲ συνάρτηση μὲ
τὴν 'Ανθὺλὴ κ.λ.

«— Τὸ γέλιο εἶν' ἀπὸ ἀστεῖο, μὰ δέν εἶν' ἀστεῖο, παιδί μου!.. Νὰ τὸ κυβερνᾷς!..»

Γι' αὐτὸ σηκώθηκα ὀρθός, ὅλο τους τὸ «θηρίο» π' ἀγαπᾶν, ἕνα ὀγδόντα δύο, πιό ψηλὸ ἀπ' ὅλους μου, πιό δυνατὸ, «ποὺ δέν ἔχει ἀνάγκη» ἀπ' τὸν καθένα τους — ὅπως πάντα τὸ νιώθουν, ἔτσι νὰ τὸ νιώθουν πάλι, ἔτσι ἀκλόνητα νὰ τὸ ξαναδοῦν, νὰ τὸ ξαναβεβαιώσουν! (στὸ κάτω-κάτω ὅ,τι θέλουμε εἴμαστε, καὶ γιὰτὶ θέλουμε εἴμαστε!) — κ' ἔκανα, σ' ἐμένα καὶ σ' αὐτούς μου, αὐτὸ τὸ δῶρο, ποὺ σᾶς εὐχουμαι ὅλων:

Νὰ σᾶς ἀγαπᾶν ἀλήθεια!

Καὶ νὰ σᾶς τύχη ἔστω κ' ἔτσι πανάκριβα εἰς βάρος τους (τί «ἐγωιστές» ἔ;) νὰ τὸ βεβαιώσετε, μὲ τὸν ἴδιο τους τὸν τρόμο στὰ πρόσωπά τους νὰ μὴν ἀφήνῃ τὸ αἷμα τους νὰ τὰ ξαναροδίση: πὼς σᾶς χάσαν! κι ὅμως νά! σᾶς ξαναβρῆκαν!..

Αὐτό, φέτος, τὸ δῶρο μου.

... Ἀλλὰ πὼς ἤμουν ἔτσι ξεκούραστος, ἔτσι βαθιά ξεκούραστος, σάν τὸν Ἐπιμενίδη λέω ὅπως θάταν ἅμα ξύπνησε στὴ σπηλιά ἔπειτ' ἀπὸ πενήντα ἐφτά λέει χρόνια - γιὰ ἀκοῦστε τὸν Διογένη Λαέρτιο⁵ πὼς τὸ διηγίεται:

Οὗτός ποτε πεμφθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς εἰς ἀγρὸν ἐπὶ πρόβατον, τῆς ὁδοῦ κατὰ μεσημβρίαν ἐκκλίνας ὑπ' ἄνθρωπιν κατεκοιμήθη ἐπτά καὶ πεντήκοντα ἔτη. διαναστάς δὲ μετὰ ταῦτα ἐξήτει τὸ πρόβατον, νομίζων ἐπ' ὀλίγον κεκοιμησθαι. ὥς δὲ οὐχ εὗρισκεν, παρεγένετο εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ μετεσκευασμένα πάντα καταλαβὼν καὶ παρ' ἐτέρω τὴν κτήσιν, πάλιν ἤκεν εἰς ἄστυ διαπορούμενος. κακεῖ δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ εἰσιὼν οἰκίαν περιέτυχε τοῖς πυνθανομένοις, τίς εἶη, ἕως τὸν νεώτερον ἀδελφὸν εὐρών, τότε ἤδη γέροντα ὄντα, πᾶσαν ἔμαθε παρ' ἐκείνου τὴν ἀλήθειαν.

Καὶ παρακάτω:

Γηρᾶσαί τ' ἐν τοσαύταις ἡμέραις αὐτὸν ὅσαπερ ἔτη κατεκοιμήθη.⁶

Καὶ στὸ Σουῖδα⁷:

Οὐ λόγος ὡς ἐξίοι ἡ ψυχὴ ὅποσον ἤθελε καιρὸν καὶ πάλιν εἰσῆι ἐν τῷ σώματι. τελευτήσαντος δὲ αὐτοῦ πόρρω χρόνων τὸ δέρμα εὐρῆσθαι γράμμασι κατὰστικτον.

Καὶ παρακάτω:

Καὶ παροιμία «τὸ Ἐπιμενίδειον δέρμα» ἐπὶ τῶν ἀποθέτων.⁸

Φυσικὸ, λοιπόν, ποὺ τὸ πρόβλημά μου τώρα εἶναι - ποιὸ ἄλλο; Τ' ὅτι δέν βρίσκω πουθενὰ γράμματα πάνω μου, στὸ δέρμα μου πουθενά, τίποτα, οὐτ' ἕνα ἄλλα καὶ, οὐτ' ἕνα τελικόν ὠμέγα!

Τέλεια ἀγράμματος μένω.

Μὲ τίποτα χαραγμένο πάνω μου.

Καὶ γι' αὐτό, λέω, ἔτσι ἡσυχὸς σηκώθηκα, καὶ τοὺς ἔλεγα, βαθιά ξεκούραστος, ἀληθινά:

— Τί ἔγινε, ρέ παιδιά! Δέν ἔχω τίποτε! Μιά χαρὰ νιώθω· ἀλλὰ τί ἔγινε;

Καὶ πῆγα στὸ μπάνιο, κ' ἔρριξα νερό κρύο στὸ προσωπὸ μου - ὄχι γιὰ μένα, γιὰ κείνους: γιὰ νὰ τοὺς βεβαιώσω πὼς δέν ἔχω, πράγματι, τίποτε, μιὰ χαρὰ νιώθω! (Λές καὶ γιὰ νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς ἄλλους πόσο καλὰ νιώθει, νὰ χρειάζεται στὸ δικό του πρόσωπο νὰ ρίξῃ κρύο νερό!.. Αὐτό, ἀλήθεια, κανεὶς μου δέν τὸ σκέφτηκε νὰ μοῦ τὸ πῇ! Μὰ τὸ λέω κι αὐτό ἐγώ, γιὰ λογαριασμό τους, ὅλων μου, «τὸ θηρίο» τους - ναί, τοὺς διαβεβαιῶ!..)

5. Ἐπιμενίδης. I, 109. (Βλ. καὶ Diels, δ.π. 27, 23-28, 7.)

δ.π., 29, 8-9.)

7. Ἐπιμενίδης. Diels, δ.π., 17-19.

5. Ὁ.π. I, 115. (Βλ. καὶ Diels, δ.π., 27.)

8. Ὁ.π., 27.

‘Ο ‘Αμφιτρύων

Οἱ καλεσμένοι ἦταν χίλιοι
κι ὁ πλοῦτος ἀμύθητος.

Αὐτός ποὺ δεξιωνόταν τοὺς *Νικητές* —
μ’ ἐξῆντα μέτρα πιατέλες,
μ’ ὅ,τι πιό ἀκριβό καὶ φένο,
μ’ ἑκατό ὑπηρέτες —
ἦταν ἡ *Ἥττα* ἡ ἴδια
χαμογελαστή αἰνιγματικά...

Στὸ νεῦμα του κινοῦνταν ὅλα -
σ’ ἓνα του νεῦμα ἀνοίχτηκαν οἱ σαμπάνιες,
ὁ ἀφρός τους σπίθισε στὰ σπαθωτά κρύσταλλα,
τὰ χαμόγελα ἀνθισαν στὰ χεῖλια τῶν ποτηριῶν,
τὰ γέλια ἐξερράγησαν ὅλα μαζί!..

‘Ο *‘Αμφιτρύων* δέ χαμογελοῦσε...

Σ’ ἓνα του νεῦμα κινήθηκαν οἱ πιατέλες,
κρέατα ἀχνίσανε καφτά,
πρόσωπα δόθηκαν στὴν ἀπόλαυση -
γιορτάζονταν ἡ *Νίκη*!

Κι ὡστόσο ἡ *Ἥττα* παντοδύναμος ἦταν ὁ *‘Αμφιτρύων*!

Αὐτός δέν ἔτρωγε, δέν ἔπινε τίποτα -
δέ βάσταγε κρυστάλλινο ποτήρι...

Σ’ ἓνα του νεῦμα κινοῦνταν ὅλα -
νὰ γιορτάζεται ἡ *Νίκη*
κατάφωτη...

Κι ὡστόσο εἶχε ὀξω τ’ *‘Απόσπασμα*!

— — —

Τὸν ἀκολούθησα κρυφά
καθὼς χάθηκε ἄξαφνα
μετὰ τὸ τελευταῖο του νεῦμα στὸν ἀρχιμουσικό -
π’ ἄρχισε ἡ ὀρχήστρα νὰ παίζει
κι’ ὅλ’ ἠλεκτρισμένοι κινήθηκαν
πρὸς τὴ μαρμάρινη πίστα...

Βγῆκε ἀστραπιαῖος
ἀπὸ πόρτα στενὴ
κάτω ἀπ’ τὸ μεγάλο πίνακα
μὲ τὰ πελώρια *Κλειδιά* καὶ τὶς *Πένσες* —
χρώματα μαβιά καὶ ὑπέρυθρα,
ὀξειδωμένου χαλκοῦ καὶ ἀργύρου —
πάνω ἀπ’ τὰ κεφάλια τῶν ἐφεδρικῶν ὑπηρετῶν
παγωμένες σειρές πέρα-πέρα στὸν τοῖχο...

Πέρασε ἀνάμεσά τους
καὶ χάθηκε
στὴ στενὴ πόρτα ποὺ ἔκλεισε
πίσω του...

Τὸν ἀκολούθησα στὸ πηχτὸ σκοτάδι,
στὴν ἄγρια νύχτα...

Διάσκισε τὸν κήπο κάτω ἀπ' τὶς ἀστραπές,
κατευθύνθηκε πρὸς τὸ ὑπόστεγο -
κ' ἐκεῖ διάκρινα τὶς λάμπεις
ἀκίνητες στὸ σκοτάδι...

Αὐτό ἦταν λοιπὸν τὸ 'Απόσπασμα!

.. Μέσα στὴ θύελλα
τὰ μαῦρα τζάκετς ἀμίλητα τὸν περίμεναν,
μὲ τὶς μηχανές σβηστές...

Δέν καταλάβαινα...

Τοὺς κατασκόπευα
πίσω ἀπ' τὴ μαύρη λιμουζίνα
τοῦ πρώτου πρέσβυ —
ὁ σωφὲρ
κοιμόταν
στὸ τιμόνι —
βαστώντας τὴν ἀνάσα μου...

Μόλις τοὺς ἔφτασε
ἀνάψαν ὅλοι τὶς μηχανές!

Εἶδα τὰ ἰσχυρά πόδια μὲ σπαστά τὰ γόνατα
νὰ πέφτουν ὅλα μαζί, ἀποφασιστικά, στοὺς μοχλοὺς -
ἄκουσα μαζί τοὺς βρυχηθμούς
ὅλους
ἓνα βρυχηθμό
στὸ νεῦμα του!..

Κ' ὕστερα
οἱ προβολεῖς μ' ἀποτύφλωσαν!

Δέν καταλάβαινα...
Γιὰ ποῦ ὥρμουσαν;

Ὀλοῖσα κατὰ τὸν ἄσπρο τοῖχο
μαρσαρισμένοι ὅλοι -
σά σὲ κοῦρσα θανάτου
κατὰ τοῦ καθαροῦ 'Αδύνατου
'Ολόρθου μπρὸς τοὺς
μπετόν καταυγαζόμενου
ὥς τὶς ἀντηρίδες τῶν πύργων
ψηλά!..

Τί κοῦρσα ἦταν αὐτή;
Ποιά ἡ διαταγή του;
Ποιὸς ὁ λόγος
τῆς ὁμαδικῆς,
τῆς ὁλακάθαρης αὐτοκτονίας
μὲ μαρσαρισμένες σ' ὅλες τὶς στροφές τοὺς
τὶς ἄγριες μηχανές;..

Καὶ τότε εἶδα!:

Ὁ τοῖχος διαπεράστηκε —
τὸ μασσίφ μπετόν
σάν τσιγαρόχαρτο
κατασκίστηκε!

Κ' οἱ μηχανές,
μὲ τὰ τιμόνια κρατημένα στὰ στιβαρά μπράτσα,
μὲ τὰ σώματα πάνω τους γεροδεμένα, ἀτράνταχτα,
ῶρμαγαν!..

Περάσαν ὁλόισα μέσα στὴν αἴθουσα
μὲ τὰ γελούμενα στόματα,
μὲ τὰ ζευγάρια
τῶν γιορταστῶν τῆς Νίκης!

Τ' ἀτσάλινα πηρούνια μπήγονταν στὶς ἄοπλες σάρκες!
Πολλοὶ ἔκαναν κι ὀχτάρια μ' ἐπιδεξιότητα
ἀνοίγοντας μονοπάτια ἀνάμεσα
στὰ σωριασμένα κορμιά
κι ἄλλοι
μοιάζαν νὰ κεντᾶν
ἓνα νῆμα εὐθύ
ὀλόμαυρο —
ἦταν ἡ ἐντύπωσή μου
ἀπ' τὰ μαῦρα τζάκετς,
τὰ μαῦρα γάντια
στὰ μαῦρα τιμόνια; —
πέρα-πέρα διασκίζοντας
τὶς πηχτές μᾶζες τῶν χορευτῶν!..

Αὐτό ἦταν τὸ Ἀπόσπασμα
— ἔτσι κατάλαβα!..

Στάθηκα μπρὸς του...

Τ' ἦταν αὐτό; τὸν ρώτησα... *Γιατί τέτοια φρίκη;*

Μὲ κοίταξ' αἰνιγματικά...

Δέν πῆρ' ἀπάντηση - π' οὔτε τόλπιζα...

Μόνο, σ' ἓνα νεῦμα του,
ὁ ἀρχιπληρέτης μοῦ πρόσφερ' ἓνα ψηλὸ σιδερένιο ποτήρι
ξέχειλο ἀπὸ 'να μαῦρο ὑγρό —
κατάλαβα πὼς ἦταν τὸ κρασί Του
(σὰν εἰδικὴ εὐνοια γιὰ μένα,
ποὺ γύρα μου οἱ μοτοσυκλετιστές του
κάναν ὅλο γύρους,... γύρους,...

χωρὶς νά μ' ἀγγίζουν) —

Νὰ τὸ πιῇτε ὅλο! μοῦπε μόνο.

Τὸ πίνουν ὅλο —

μαῦρο πάτο! —

κ' ἐπιζοῦν!..

Θὰ τὸ ἥπια φαίνεται -
καὶ τὰ δηγιέμαι ὅλα
καταλεπτῶς...

Δέ μοῦ δόθηκε καμμιὰ ἐξήγηση -
μήτε γιατί διαλέχτηκα νὰ ἐπιζῶ!

— — —

Τὰ πρόσωπα τῶν μοτοσυκλετιστῶν τὰ συναντῶ συχνά,
τ' ἀναγνωρίζω στοὺς δρόμους,
ν' ἀνηφορίζουν πάντ' ἀνάστροφα
τὶς λεωφόρους,
μὰ κανεὶς δέ μέ πιστεύει πῶς εἶν' Αὐτοί,
οἱ Δικοὶ Του!

"Ολοι μοῦ λέν: «Εἶν' ἀπλοὶ καμικάζι!
Καλὰ παιδιὰ - μόνο ἄγρια, ἀπὸ νιάτα!»

Κι ὥστόσο
συναντῶ κι ὅλα τὰ πρόσωπα τῶν Νικητῶν ποὺ γιόρταζαν
στραπατσarisμένα —
μὲ τὶς ροδιές βαθιὰ στοὺς λαιμούς,
στά σβησμένα βλέμματα,
στά μάγουλα —

χαραγμένα...
«Ὅχι!» μοῦ λέν.
«Εἶν' ἀπλοὶ φτασμένοι! Νικητές!
'Απλοὶ ἡλικιωμένοι!..
Καλοὶ ἄνθρωποι - μόνο κουρασμένοι,
ἀπὸ τόσες κοῦρσες
στὴ δούλεψή Του!..»

Ποιανοῦ τὴ δούλεψη;
Δέν καταλαβαίνω!..

Καμμιὰ ἄλλη ἐξήγηση δέ μοῦ δόθηκε -
μὲ τὴ βεβαίωση, μόνο, πῶς γι' αὐτό κ' ἐπιζῶ!..

Εὐχές

Ἀρχή καλοῦ μας χρόνου! ψέλνουν τὰ παιδάκια, καὶ νὰ μὴν τ' ἀποπαίρνετε! Πέστε τους: «— Ναί! Μπράβο!..» Κεράστε τα καὶ κουραμπιέ, καὶ μελομακάρονο μελωμένο — μὲ γνήσιο μέλι! δέν ἔχετε γνήσιο μέλι; νὰ βρῆτε! — καὶ χαϊδέψτε τους τὰ μαλλάκια — δέν ὑπάρχουν πιά παιδάκια; ψάξτε! κάποια θὰ βρῆτε, κάποια θ' ἀπομένουν! ἄλλωστε, οὕτως ἢ ἄλλως, μὲ τὸ φανάρι στὸ χέρι εἴπαμε, καὶ γιὰ τὰ μὴ παιδάκια, σ' αὐτὸ τὸ λείψαντρο τόπο, πού τόσο διψᾶν οἱ αὐλές του ὅλες γιὰ σωστές ποιότητες καὶ ἀξιοσύνες — καὶ ξεπροβοδίστε τα μὲ τὸ πιό καλὸ σας χαμόγελο. Αὐτὸ πού ζῇ κανεὶς στὰ πολὺ μικρά παιδικὰ του χρόνια, αὐτό εἶν' ὅλος καὶ ὅλος ὁ μῦθος πού λένε κ' οἱ πιό βαθύγερτοι σοφοὶ μ' ὅλους τοὺς τρόπους, καὶ μὲ δαῦτο ζῇ ὁ καθένας μέσα του (ἂν ζῇ, ἂν τοῦ δόθηκε, ἂν τοῦ σώθηκε παραδείσιο ἐντός του) μιὰ ζωὴ ἄξια καὶ δοσμένη στὸ κυνήγι ἐκείνης τῆς πρώτης οὐσίας, πού δέν ξέρει, δέ βρίσκει καθαρά, πολλές φορές, ἀπὸ πού τοῦ πρωτοχαρίστηκε — ἢ μήπως εἶναι τοῦ νοῦ του; πλάσμα τῆς φαντασίας του; ὄνειρο ἀπατηλὸ; — καὶ ὅμως εἶν' ἀπὸ κεῖ: τὸ χαμόγελο πού τοῦ δόθηκε, τὸ χέρι πού τοῦ χάιδεψε κάποτε μ' ἐμπιστοσύνη τὰ μαλλιά, μ' ἐμπιστοσύνη πῶς «εἶναι καλὸ παιδί, ναί! φιλότιμο κ' εὐσυνείδητο παιδί, ναί! τῆς μαμᾶς του καὶ τοῦ μπαμπᾶ του, πού τ' ἀγαπᾶνε! καὶ ὅλ' εἶναι δικοὶ του, ναί, καὶ τ' ἀγαπᾶνε! ὅλοι τοῦ ἐκτιμᾶνε τὴν φιλοτιμίαν του καὶ τὴν καλὴν τὴν πρωτοβουλίαν νὰ τοὺς εὐχηθῇ, νὰ τοὺς τραγουδήσῃ στὴν ξένη πόρτα: *Ἀρχή καλοῦ μας χρόνου!*..»

«Γελοῖα», ἔ; Ἄμ δέν εἶναι γελοῖα! Κ' οἱ πιό πικροὶ ἀπὸ μᾶς — κ' οἱ πιό δίκαια πικροὶ καὶ αὐστηροὶ καὶ ὠργισμένοι, κ' οἱ πιό σωστά ἐπαναστατικοὶ — γιὰ συλλογιστῆτε το! Δέν εἶναι διόλου γελοῖα ὅσα ἴσχυαν. Μὲ τρόπους ἀπλούς, μυθικοὺς, πανάρχαιους, δοκιμασμένους καὶ ξαναδοκιμασμένους καὶ πάντα σταθερὰ στοὺς αἰῶνες ἀποτελεσματικούς ἀνθρωπιᾶς καὶ ἀνθρωποποίησης (τῆς ἀλλιῶς ἀπάνθρωπης καὶ ἀπανθρωποποιητικῆς ζωῆς) — καὶ μὲ φορεῖς τὰ παιδάκια, τὰ ἀνυποψίαστα ἀκόμα, μὲ φορεῖς τοὺς ἴδιους ἐμᾶς ἐξαναγκασμένους, ἀπ' ὅσα ὑπολείμματα καρδιάς μέσα μας, σὲ παιδάκια, τοῦλάχιστον μιὰ φορά τὸ χρόνο, μιὰ φορά κάθε τόσο, νὰ χαμογελάμε, νὰ λέμε ναί, ἀγόρι μου! εἶναι καλὸς ὁ κόσμος, μὴν ἀμφιβάλλῃς! ναί, κοριτσάκι, μὴ φοβᾶσαι, κανεὶς δέ σὲ πεiràζει, ὅλοι σ' ἀγαπᾶνε, καὶ ἂς μὴν εἶναι «ὁ μπαμπάς» κ' «ἡ μαμά σου» — ὅλοι εἶναι, δικοὶ σου φτάνει νὰ τὸ πιστεύῃς, καὶ νὰ πιστεύῃς, ναί! τὸ ἴδιο τὸ χαμόγελό μου, πού σοῦ τὸ βεβαιώνει, καὶ τὸ γλυκὸ πού σοῦ δίνω, πού σ' ἀρέσει, καὶ τὸ ἄλλο, νὰ καὶ τὸ ἄλλο γλυκὸ, νὰ φᾶς καὶ μετὰ, καὶ ὅταν θάχῃς φύγει, καὶ ὅταν θὰ τὸ σκέφτεσαι «τί καλὰ σοῦ φέρθηκαν», «τί καλοὶ πού εἶναι ὅλοι λοιπόν!..»

Εὐχές, εὐχές!.. Γιὰ κάντε καμμιά εὐχή, μήπως πιάσῃ! Πῶς εἴστε βέβαιοι πῶς δέ θὰ πιάσῃ; Καὶ τί μένει ἄλλο θετικὸ ἀπὸ εὐχές;.. Νά! Εὐχές, ὅπως:

Δέν μπορεῖ νὰ μὴν ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι σωστοί, ἄξιοι, δυνατοί, μὲ νοῦ καὶ μὲ καρδιά πού σωστά νὰ χτυπάῃ, σ' αὐτὸ τὸν τόπο! Οὐ, ὅπωςδήποτε ὑπάρχουν — καὶ λοιπόν νὰ τοὺς βρῇς! Ὁ καθένας νὰ τοὺς βρῇ, μὲ τὸ φανάρι στὸ χέρι, ἔναν-έναν! Σ' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα εἶναι σκορπισμένοι, σ' ὅλες τὰ τάξεις, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ τὰς δουλειάς, σ' ὅλες τὰς παρατάξεις καὶ τὰς συντροφιάς καὶ τὰ κόμματα! Νὰ μὴν ἐξαιρέσετε κανένα στὸ ἀνήμερο ψάξιμο. Παντοῦ ὑπάρχουν! Γιατὶ δέν εἶναι δυνατώτερα τάχα τὰ κόμματα κ' οἱ ἰδεολογίες κ' οἱ παρατάξεις κ' οἱ φανατισμοὶ κ' οἱ κοινωνικὲς τάξεις ἢ οἱ σκληρὲς ἀνάγκες τῶν ἔργων, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ποιότητα καὶ τὴν οὐσία, πού ὁ καθένας μπορεῖ νάχῃ, ὅπου καὶ ἂν βρίσκεται, ὅπου καὶ ἂν τυραννιέται νὰ περάσῃ λίγη τῆς μες σ' ὅ,τι κάνει, σ' ὅ,τι πασχίζει, γιὰ νὰ σώσῃ τὴν ταυτότητά του,

νά βρῇ ἐντέλει τὸ πρόσωπό του, τὴ ζωὴ του τὴν ἀληθινή, τὴ δικιά του!.. Αὐτό νά μὴν πάψετε νά τὸ πιστεύετε! Γιατί δέν εἶναι πίστη - ἀλήθεια εἶναι, καὶ ποτέ δέν ἔσβησε στὸν κόσμο, ὅσο κι ἂν φάνηκε, ὅσο κι ἂν σκοτείνιασε τόσες φορές...

Ἵπάρχουν, ὑπάρχουν παντοῦ οἱ ἄξιοι, οἱ οὐσιαστικοί, οἱ σωστοί, οἱ ἄνθρωποι - καὶ νὰ τοὺς βρῆτε, νὰ τοὺς βροῦμε, νὰ τοὺς βρῶ ἐγὼ ἕνας ἕκαστος, ἔστω καὶ σὰν ἀπόλυτα μόνος σὲ τέτοια τρελλή ἀναζήτηση μέσα στὸν κόσμο!.. Καὶ μόλις βρεθοῦν, μόλις ὁ καθένας βρῇ κάποιον, κι ὁ κάποιος ἐκεῖνος βρῇ τὸν καθένα, τὸ πρόβλημα εἶναι λυμένο - «δέν ὑπῆρχε ποτέ κανένα πρόβλημα» ζοῦν ὅλοι, αὐτοστιγμή, καὶ δέ χρειάζεται τότε καὶ καμμιὰ «μάχη» γιὰ τίποτε αὐτονόητο πού φυσικά ἀπορρέει ἀπ' τὴν αὐτόματη αὐτὴ κοινότητα ὅλων!.. «Εἶν' ὁ μῦθος αὐτό» θὰ μοῦ πῆτε... Μὰ δέν εἶν' ὁ μῦθος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι! Πάντα ἡ ἀλήθεια ἔτσι σὰν παραμῦθι παραστένονταν κι αὐτοπαρίστανε! Κ' οἱ ποιητές, οἱ μεγάλοι δημιουργοί, πάντα βαθιά τὸ ξέρανε, ἀπὸ μέσα τους, κ' ἔτσι τὴν ἔβραζαν ξανά κάθε φορά μπρός καὶ ξαναστεκόμασταν στὰ πόδια μας καὶ ξανασυνεχίζαμε!..

Εὐχές, λοιπόν. Νὰ βρῇτ' ἔστω κ' ἕναν ὁ καθένας, καὶ μαζί νάστε δυό, καὶ σιγά-σιγά, μὲ πολὺ αὐστηρὴ τῆς καρδιάς — καὶ τοῦ νοῦ (πάντα νάχετε τὸ νοῦ σας!) — ἐπιλογή, νάστε μιὰ παρέα, μιὰ συντροφιά. Πού νὰ μὴν τῆς φτάνη μόνο νὰ λέη, νὰ κουβεντιάζη· νὰ γυρεύη, διαρκῶς, νὰ κἀνῃ ἔργο τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἔργου γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς, καὶ γιὰ τὸν καθένα τῆς, τίς καλὲς ποιότητες κι οὐσίες ὅλων τῆς ἔργου καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους - χεροπιαστό κι ἀπ' τοὺς ἄλλους, δῶρο στοὺς ἄλλους! Ἔργο πού νὰ πιάνεται μὲ τίς πέντε αἰσθήσεις - ὄχι λόγια μονάχα, ὄχι «ἄπιαστα». Ἔργο πού νὰ βαραίνει, νὰ μένη - νὰ δωρίζει στὸν καθένα, νὰ τὸν εἰδοποιῇ καὶ νὰ τὸν βεβαιώνει, σὰν ἀναμφισβήτητο σφίξιμο θερμὸ χεριοῦ, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ποιότητος ἐδῶ πού τὸ παρήγαγε, πού τόστησε, πού τόπραξε, πού τὸ βίωσε πρῶτα ἡ ἴδια, ἀληθινά, μιὰ συνείδηση, κ' ὕστερα μόχθησε νὰ τὸ πραγματώσῃ γιὰ ὅλους, γιὰ ὅποιον... Ἔτσι ὅπως στήναν οἱ παλιοὶ μιὰ κρήνη ἄξαφνα στὴν ἐρημιὰ — ἐκεῖ ὅπου ἴσα-ἴσα ἡ ἀνηφορία ρουφάει καὶ τὴ στερνὴ κομμένη ἀνάσα, καὶ κόμπος στάζ' ἰδρώτας τσουχτερός στὰ μάτια — ἴσα-ἴσα αὐτοῦ στὸ λιγοψύχισμα νά! (ποῦ τόξερε ἀκριβῶς τὸ λιγοψύχισμα τοῦ καθενός;) αὐτοῦ ἀκριβῶς νά ἡ κρήνη! Καὶ τρέχει γάργαρο νερό — ἄριστον ὕδωρ ψιθυρίζει ὁ Πίνδαρος! — κ' εἶναι πλούσιο, κ' εἶναι ὅσο θές, καὶ νὰ νιφτῆς — ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ — καὶ νὰ πιῆς, καὶ νὰ ξανανιφτῆς, νὰ ξαναπιῆς, νὰ δροσιστῆς ὅσο θές κατάβαθα! «Ποιὰ κόλαση, καλέ; ποιός μιλάει γιὰ κόλαση; σκέτος παράδεισος εἶν' ἡ ζωὴ, σκέτη δροσιά, χαρά καὶ δικαίωση τοῦ μόχθου!» - αὐτό νά! νὰ τὸ δωρίσῃ σ' ὅλους θέλει ὅποιος ἀλήθεια κόπιασε γιὰ κάτι κ' ἔφτασε νὰ τὸ πραγματώσῃ καὶ νάν' ἔργο, τὸ συλλαμβάνετε τί θὰ πῇ ἔργο; Κοιτάχτε ὁ Θεουκιδίδης, πού ὅλο ἔργω κ' ἔργω γυρεύει νὰ δηλώνεται ἡ ἄξια κ' ἡ οὐσία, ἔργω καὶ νὰ τιμᾶται - ἔργω κι ὁ θάνατος τῶν γενναίων, ἔργω καὶ τ' ἄξια λόγια νὰ ἐπαληθεύονται! (Ἔ, γιὰ κάτι τέτοια λέμε «ἡ ἀρχαιοελληνικὴ παιδεία» καὶ «τὰ κείμενά της, τὰ κείμενά της τὰ ἴδια νὰ μιλάνε, ἀπευθείας, μὲ τὸ μέταλλό τους, στὰ παιδιά, πρῶτη φορά τους πού σκέφτονται!» - ὄχι ἀπὸ προγονοπληξία.)

Εὐχές, λοιπόν. Λογουχάρι: Νὰ διαβάσετε! Καλὰ βιβλία - ὑπάρχουν! Καὶ μεταφρασμένα, καὶ καλὰ μεταφρασμένα! νὰ τὰ βρῇτε! - καὶ ν' ἀφήνετε, ὅλοι, τίς εὐκολες κι ἀγράμματα κουβέντες, γιὰ τοῦτο κ' ἐκεῖνο πού πράγματι δέν

ξέρετε, δέν εἴστε σέ θέση νά ἐκτιμήσετε ἢ ν' ἀπορρίψετε, ἂν πρῶτα δέν γνωρίσετε προσωπικά καί μὲ σκέψη, μὲ κρίση, μὲ ἀνάγνωση πρὶν ἀπ' ὅλα! Παράδειγμα - καί νά μὲ συγχωροῦν οἱ φίλοι: Γιομᾶτος κι ὁ Δαυλός, σ' ὅλο τὸν πρῶτο τόμο του, μὲ γραφτά, μὲ κουβέντες πρόχειρες, γι' ἀρχαίους Ἕλληνες, γιὰ Σωκράτες, γιὰ Προσωκρατικούς, γιὰ μεγάλους καὶ μέγιστους καὶ ὀγκόλιθους τῆς Σκέψης, τῆς Ποίησης, καί γιὰ νεώτερους, εὐρωπαϊούς τιτᾶνες — νὰ πάρῃ ὁ διάολος, δέ μ' ἀρέσουν αὐτὰ τὰ μεγεθυντικά ἐπίθετα, ἀλλὰ πῶς νὰ τὸ κάνουμε; πῶς νὰ κρύψουμε τὰ μεγέθη ἢ νὰ μὴν τὰ ἐπισημάνουμε σ' ὅσους θαρροῦν πῶς παίζουν τέτοια θηρία; — δίχως μελέτη τῶν πηγῶν, δίχως χεροκράτημα ἀπὸ πρῶτα ἔγκυρα βοηθήματα, γνωστά, ξεκαθαρισμένα, προσιτά κιόλας πιά στὸν καιρό μας τῶν ραγδαίων λαμπρῶν ἀνατυπώσεων — ὅλ' ἡ Εὐρώπη ἀνατυπώνει, ἐντελῶς πρῶτα ἔργα καὶ τρομερά βοηθήματα, δυσεύρετα ἀπὸ δεκαετίες πίσω! οἴκοι καὶ οἴκοι, οἱ σοβαρώτεροι, συναγωνίζονται ἀπὸ χρόνια σὲ σωροὺς φωτοτυπώσεων τῶν πιό πολυτίμων καὶ θεμελιακῶν ἔργων καὶ βιβλίων, ποὺ ἄλλοτε μόνο στὰ ὄνειρά μας νὰ τὰ φανταστοῦμε πῶς τάχα θά τ' ἀποχτούσαμε ποτέ! λοιπόν, δέ σᾶς λείπουν πιά τὰ ἐφόδια, οἱ πηγές καὶ τὰ σπουδαῖα βοηθήματα! — καὶ τὸ ἀποτέλεσμα: ἀκρισίες, εὐκόλες κι ἄχρηστες κουβέντες, παρανοήσεις καὶ πλάνες καὶ βλαβερές παραπλάνησεις ἄλλων, ὡς πρὸς κεντρικώτατα καὶ κρισιμώτατα καὶ θεμελιακά· καὶ τὸ ἐσχατο ἀποτέλεσμα: χαμηλὴ ποιότητα τῆς προσπάθειας φωτισμοῦ - ἄρα μὴ φωτισμός, σκοτισμός· μὴ ἀλήθεια, ψέμμα· μὴ συνείδηση, σύγχυση κι ἀλαλούμι!.. "Ὁχι, ὄχι ἔτσι, παιδιά! Καὶ δέ θὰ γράψω ὀνόματα, γιὰτί δέν σημαίνουν τίποτε τὰ πρόσωπα. Τὰ πράγματα ἐνδιαφέρουν, οἱ ποιότητες καὶ οἱ οὐσίες μόνο προάγουν, φωτίζουν, συνειδητοποιοῦν - ὄχι ἐγὼ ἢ ἐσύ ἢ αὐτός ἢ ἐκεῖνος ἢ ὁποῖος κι ὁποῖο ἀπὸ μᾶς!.. Λοιπόν, καὶ γιὰ νὰ συγκεκριμένο-ποιῶ: Πηγές καὶ σοβαρά, ἔγκυρα βοηθήματα! Ὑπάρχουν πιά, προσιτά! Καὶ μελέτη, πολὺ σοβαρή, πολὺ σεμνὴ κ' εὐσυνείδητη — πρῶτα — κ' ὕστερα «προσωπικές σκέψεις» καὶ τάχα «ἀπόψεις» καὶ τάχα «θέσεις» καὶ δέ συμμαζεῖσθε! Λυπᾶμαι ποὺ ἀναγκάζομαι — τὸ ποὺ σιχαίνουμαι, μιά ζωή! — νὰ τὰ λέω λίγο σὰ δάσκαλος, ἀλλὰ τί νὰ κάνουμε; Κάποιος πρέπει νὰ σηκώνῃ τὸ βάρος καὶ νὰ κἀν τὸ θλιβερό ἔργο τοῦ νὰ συνεφέρνῃ, νὰ συνεφέρνῃ, στὰ σωστά, στὰ μέτρα τὰ πραγματικά - νὰ προσγειώνῃ, νὰ πασσαλῶνῃ στὴ γῆ, νὰ δένῃ στὰ θρανία καὶ στὶς ἀπαραίτητες καρέκλες τῆς προϋποθετικῆς κοπιαστικῆς δουλειᾶς πρῶτα, καὶ μετὰ θὰ δοῦμε ἂν ἔχουμε καὶ σκέψη, ἂν εἴμαστε κἀν σὲ θέση νάχουμε ἄλλο ἀπὸ εὐσυνείδητη παρακολούθηση τῆς σκέψης καὶ τῆς πάλης ἄλλων μὲ τ' ἀντικείμενα τῆς Σκέψης ἀπὸ αἰώνων... Καί, φυσικά, δέν ξέρω, οὔτε διεκδικῶ, οὔτε γιὰ μένα — σεῖς πάλι θὰ τὸ κρίνετε — πῶς ἔχω τάχα τίς προϋποθέσεις γιὰ τίποτε ἀπ' ὅλ' αὐτὰ περισσότερο ἀπὸ κανέναν ἄλλον.

Εὐχές, λοιπόν!.. Εὐχές νὰ βάλουμε μυαλό, ξέροντας, ἀποφασίζοντάς το, κατ' ἀρχήν, πῶς ἔτσι, ἀπὸ γενεσιμιοῦ μας τάχα — κ' ἐπειδὴ ἡ μαμά μας κι ὁ μπαμπάς μας δέν ξέρω τ' ἤτανε, τ' εἶχανε στίς σπουδαῖες φλέβες τους, τί «εἰδικό» προικισμένο αἷμα ποὺ τρέχει στίς δικές μας καθαρὴ «μεγαλοφυΐα» πιά — ὄχι, δέν ἔχουμε! Νὰ συγκροτήσουμε χρειάζεται, μυαλό ἐξαρχῆς, δικό μας, μὲ προσωπικό μας μόχθο καὶ μελέτη κι ἄλλῃ μελέτη κι ἄλλο μόχθο αἱματηρό - καὶ νὰ δοῦμε κι ἂν θὰ τὸ καταφέρουμε! Καὶ πῶς μόνο ἔτσι γίνεται, ὅταν, ὅποτε βλέπουμε κάπου, σὲ κάποιον, νάχῃ γίνεῖ καὶ ν' ἀποδίδῃ μετὰ ἔργο ἀναμφισβήτητο, ποὺ τὸ ζηλεύουμε καὶ τὸ χαιρόμαστε καὶ τὸ καρπωνόμαστε καὶ μᾶς ἀνεβάζει.

Εὐχές, εὐχές - καὶ γι' αὐτό νὰ μοῦ συγχωρήσετε οἱ φίλοι ποὺ ἀγαπᾶτε τὶς ὀργές καὶ τὶς ἐπικρίσεις μου τῶν τόσων μας ἀθλιότητων, συγχωρῆστε μου λίγο τὸ «δάσκαλο» μέσα μου, νὰ προσπαθῆσω, ὅσο μπορῶ, ὅσο καταφέρνω, νὰ συγκρατηθῶ, νὰ μὴ γράφω ἐπικρίσεις, ὅσο γίνεται, νὰ μὴν ἀφήνω ὀργές μου, ὅσο κι ἂν χρειάζονται λὲν ἄλλοι, παρὰ νὰ δίνω οὐσίες ὅσο περισσότερες, ὅσο ἰσχυρότερες καὶ κεντρικώτερες, γιὰ νὰ μὴν κυνηγᾶμε τώρα μῦγες, ἔστω κι ἂν μᾶς ἔχουν πνίξει οἱ μῦγες καὶ τὰ μυγοφτύσματα. *Οἱ ἀετοὶ δὲν κυνηγᾶνε μῦγες!*

Οἱ Ἑξάγγελοι

.. Αὐτοὶ οἱ νέοι, ποὺ φτάνουν στὴν πόρτα μας
 βαστώντας πάντα σεμνά, σὰν ἐξάγγελοι,
 τὸ κεφάλι στὰ χέρια τους —
 τὴν κάσκα ποὺ σὰν μοτοσυκλετιστὲς
 ὀφείλουν νάχουν πάντα
 γιὰ τὸ κεφάλι τους,

κ' εἶναι μεγάλη, ἀστραφτερή,
 ἄβολη κάτω ἀπ' τὴ μασχάλη,
 εἶν' ἡ ζωὴ τους ἡ ἴδια ἔτσι ἄβολη

νὰ τὴν κρατᾶνε,
 νὰ τὴν προστατεύουν,

καὶ κανεὶς δὲν τοὺς παρεξηγεῖ ὅπου κι ἂν φτάνουν
 σὰν ἐξάγγελοι, νά!, τῶν νιάτων τους
 καὶ τῶν κινδύνων τους
 σ' αὐτό τὸν καιρό,

αὐτοὶ οἱ νέοι, μ' αὐτὴ τὴν κάσκα τῆς Μεγάλης Ταχύτητας
 τῆς Μεγάλης Ἀπειλῆς ὅλης ἀπάνω τους,
 ὅλης ἀστραφτερῆς ἀποδεκτὰ κάτω ἀπ' τὴ μασχάλη τους,

σὰν ὄπλο,
 σὰν ἀσπίδα,
 σὰ σῆμα τοῦ Τάγματος Θανάτου,
 σὰν ταυτότητα τοῦ Ἑρωτα Θανάτου —

τέλειοι Ἑξάγγελοι!..

Ρένος

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Σήμερα, με την είσοδο στὸν καινούργιο χρόνο, οἱ Μετεωρισμοὶ ἀναγκάζονται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἐνιαύσιο στάδιό τους — πού μακάρι νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία — νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἥρεμο, ψύχραιμο καὶ «φιλοσοφημένο» ὕψος πού ἔχουν καθιερώσει καὶ νὰ μιλήσουν μιὰ ἄλλη γλῶσσα. Ἡ καστική καὶ προσωποπαθὴς ἐλληνικὴ κοινωνία, ἡ κατατρυχόμενη ἀπὸ τὸ ἐξουθενωτικὸ καὶ θανατηφόρο σύνδρομο τῆς πλήρους ἐσωτερικῆς διασπάσεώς της, ἡ ἀνύπαρκτη ἐλληνικὴ κοινωνία, ἀφοῦ πρὸ πολλοῦ, ἂν ὄχι ἐξ ὑπαρχῆς, μόνον τυπικὰ λειτουργεῖ σὰν σύνολο ἐνῶ οὐσιαστικὰ δὲν ὑπάρχει, ἡ διχαζόμενη, κατακερματιζόμενη, σχαζόμενη ὄχι μόνον σὲ ὁμαδικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐπίπεδο προσωπικῶν συνειδησεων, ἡ σχιζοφρενικὴ καὶ πολυφρενικὴ, ἡ ἄφρονη καὶ παράφρονη, γίνεται ἀσφυκτικὴ σὰν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα ἐνὸς περιοδικοῦ σὰν τὸν «Δαυλό», πού δὲν θέλει νὰ ἀνήκει σὲ καμμιά κάστα, παρὰ μόνον νὰ «ὀριοθετῆται» ἀπὸ μιὰ περικλείουσα — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω ἕναν μαθηματικὸν ὄρο —, τὴν περικλείουσα τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἄπειρη καὶ ἀνοριοθετητὴ καὶ ἀ-ὀριστὴ καὶ ἀ-προσδιόριστὴ, καὶ πού δὲν θέλει νὰ πορεύεται παρὰ μόνον ἕνα δρόμο, τὸν δρόμο τῆς ἀλήθειας, τὸν πάντοτε ἀχάρακτο καὶ ποτὲ ὀριοθετημένο, τὸν ἀέναα ἀ-κατεύθυντο, τὸν ἐσαι ἀτερμάτιστο, τὸν αἰώνια ἀναρχο. Ἡ καστικὴ καὶ προσωποπαθὴς νεοελληνικὴ ζωὴ, ἡ ἀπόλυτα ἐχθρικὴ καὶ ἀσυνάρτητὴ πρὸς τὴν ἀξία, ἡ ἀπόλυτα σοφισμαμένη πρὸς τὴν ἀπαξία, ἡ ἀπόλυτα συνημμένη πρὸς τυφλὰ πάθη, μωροφιλοδοξίες, εὐνοιες, αὐτοπάθειες, ταπεινὲς ἐπι-

διώξεις, ἡ ἀνελεύθερη καὶ ἀναληθινὴ, ὑπῆρξε τροφοδότις ὀδυνηρῶν ἐμπειρῶν τοῦ «Δαυλοῦ» κατὰ τὸν χρόνο πού μᾶς πέρασε.

Καὶ δὲν ἐννοοῦμε τίς κάστες καὶ τίς βεντέττες τῆς πολιτικῆς, τίς κάστες καὶ τίς βεντέττες τῆς κοινωνικῆς, τίς κάστες καὶ τίς βεντέττες τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, πού στὸ κάτω-κάτω κάστες καὶ βεντέττες ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἐσαι ἀπὸ τὴ φύση τους, ἀφοῦ ὁ λόγος ὑπάρξεως καὶ ὁ σκοπὸς τους, τὸ ποιητικὸ καὶ τὸ τελικὸ τους αἶτιο, εἶναι ἡ δύναμη, ἕνα μέγεθος δηλαδὴ πού ἀφ' ἑαυτοῦ εἶναι ξένο πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἐλευθερία, πρὸς τὴν ἀξία καὶ τὸ λόγο, πρὸς τὸ πρόσωπο καὶ τὴ συνείδηση, ἕνα μέγεθος πού ἀπὸ τὴ φύση του δὲν εἶναι εἰς θέσιν οὔτε νὰ αὐτοελέγχεται οὔτε νὰ αὐτοσυντηρῆται. Ἡ καστικὴ καὶ ἡ προσωποπαθὴς νεοελληνικὴ πολιτικὴ, κοινωνία καὶ οἰκονομία, χωμένες ὡς τὸ λαϊμὸ μέσα στὸ τέλμα τοῦ δόγματος καὶ τοῦ σκοποῦ, ὡς καταστάσεις ἐκ γενετῆς νοσηρές, ἄλογες καὶ παρὰ φύσιν, καὶ γι' αὐτὸ κατὰ βάθος ἄξιες οἴκου καὶ ὄχι ἐπικρίσεως, δὲν ἀποτελοῦν τὸ αἶτιο τῆς πικρῆς ἐμπειρίας μας.

Ἡ καστικὴ καὶ προσωποπαθὴς νεοελληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ, τὸ «πνεῦμα» τῆς κλίμας, τῆς παρεούλας, τῶν προσωπικῶν παθῶν, προλήψεων καὶ προκαταλήψεων, τοῦ ὁμαδισμοῦ, τῆς ἀπόλυτης ἀδιαφορίας πρὸς τὴν ἀξία καὶ τῆς πλήρους ταυτίσεως πρὸς τὸν βατραχισμό, τὸ συμφέρον, τὴν «φυσίωση», τὸν

τύφο, τὸν μεσσιανισμό, τὴν προβολή, τὸν βεντεττισμό, τὴν εὐνοια, τὴν κολακεία καὶ τὸ ἀλληλολιβάνισμα, τὸ πνευματοβόρο καὶ πνευματοφόνο αὐτὸ «πνεῦμα», αὐτὸ εἶναι ἢ αἰτία τῆς ἐκρήξεως τῆς ὀργῆς μας. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι, δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ εἶναι νεροκουβαλητῆς ἢ φορέας τῆς δυνάμεως, τῆς καστικῆς ἀλογίας, τῆς ἀνόδου καὶ ἐπιβολῆς τῆς κλίκας, τῆς συναρτήσεως καὶ ἐξαρτήσεως ἀπὸ ἐξωπνευματικὲς καταστάσεις οὔτε τετυφωμένος, πεφυτισμένος βάτραχος, ποὺ κοάζει χωρὶς νὰ ἀκούη. Ὅλα αὐτὰ ὅχι μόνον εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ξένα πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἐλευθερία, τὰ μόνα δυνατὰ «πλαίσια», ἢ μᾶλλον τὰ μὴ πλαίσια, ποὺ δὲν δημιουργοῦν κανένα κίνδυνο παγιδεύσεως τῆς σκέψεως, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀσυμβίβαστα πρὸς αὐτήν. Τὸ «πνεῦμα» τῆς κλίκας καὶ τὸ «πνεῦμα» τοῦ βάτραχου παύουν νάναι πνεῦμα, γιατί ἀπλούστατα τὸ *Πρόσωπο*, ἡ προσωπικὴ συνείδηση, ἡ πρωταρχικὴ καὶ μοναδικὴ προϋπόθεσις τοῦ οὐσίᾳ νοεῖν καὶ οὐσίᾳ δημιουργεῖν, ἐξαλλοτριώνεται, ἀπροσωποποιεῖται καὶ πεθαίνει μέσα στὸ *Μή-Πρόσωπο* τῆς κάστας καὶ τῆς φατρίας, ἡ παραμορφώνεται καθὼς αὐτοφουσκώνει καὶ αὐτοτυφώνεται.

Αντέρεισμα ὁ «Δαυλός» ἀπροσωποποιηθῆσεν, βῆμα προσωπικῶν συνειδησεων, ἀδογματίστων καὶ ἀντισκοπιμοθηρικῶν, ὑφίσταται μὲ βαθεῖα ὀδύνη τὴν πίεση τῶν διασταυρουμένων πνευματοβόρων ρευμάτων ποὺ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὰ καστικὰ ἢ προσωπικὰ πάθη, ἀπὸ τὸν ἄθλιο ἀγῶνα ὑποβαθμίσεως τῶν ἀξιών, ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς τρισάθλιας τακτικῆς τῆς διαβολῆς καὶ τῆς κατασυκοφαντήσεως τῶν πάντων ὑπὸ πάντων. Μεμονωμένος σκόπελος τὸ περιοδικὸ μέσα στὸ

πέλαγος τῶν ὁμαδισμῶν, τῶν ἐλιτισμῶν, τῶν βεντεττισμῶν, τῶν ἀτομικισμῶν, καὶ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τῶν σκοταδισμῶν, μάχεται νὰ συμβιβάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα, νὰ ἀναζητήσῃ τὶς ἀξίες, νὰ ἐνθαρρύνῃ τὶς πιθανές, ἀνεκδήλωτες δυνατότητες, νὰ καταστείλῃ τὴν πνευματικὴ ἀτιμία, νὰ ἀπελευθερώσῃ ὑποκρυπτόμενα αἰσθήματα πνευματικῆς εὐθύνης. Δύσκολο καὶ ἄχαρι ἔργο! Τὸ *Πνεῦμα τοῦ Βάρους*, τὸ ἀδυσώπητο καὶ παμφάγο κι ἀνελέητο, καιροφυλακτεῖ — καὶ δυστυχῶς προσκτᾶται τὴν μερίδα του, γλείφει ἀλαζονικὰ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων τοῦ κλικοπολέμου καὶ τοῦ βατραχοπολέμου. Ποιοὺς κανεὶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ πρῶτους, ποιοὺς νὰ συγκρατήσῃ, ποιοὺς νὰ ἀποτρέψῃ, ποιοὺς νὰ καταπραῦνῃ, ποιοὺς νὰ ἐπαναφέρῃ στὴν αἴσθησι τῆς ἀλήθειας, στὸν σεβασμὸ τῆς ἀξίας ἢ τῆς δυνατότητας... Ἄλιμονο, ἡ μετατροπὴ τοῦ χάους τοῦ μίσους καὶ τοῦ ἐρέβους τῶν παθῶν σὲ ἁρμονία εἶναι μέσα στὶς θεῖες μόνο δυνατότητες, ὅχι στὶς ἀνθρώπινες...

Ενα μόνο μένει μέσα στὶς δικές μας δυνατότητες, μέσα στὸ καθ' ἡμᾶς, ἂν τὸ κατὰ τοὺς ἄλλους ἀφορᾷ ὅπως δῇ ποτε τοὺς ἴδιους τοὺς ἄλλους καὶ ὅχι ἐμᾶς: ἡ ἀπροσωπόληπτη ἀναζήτηση τῆς ἀξίας, ἡ ἀταλάντευτη ἐμμονὴ στὸ ἀδέκαστο, ἡ ἀδιατάρακτη αἴσθησι τοῦ ἐλεύθερου καὶ ἀληθινοῦ — καί, πρακτικὰ, ἡ χωρὶς καμμιά ἀναστολὴ προσφορὰ τοῦ «Δαυλοῦ» σὰν βήματος σ' ὅλους ἀνεξαίρετα, ὅσοι θελοῦν νὰ μιλᾶνε ἀληθινὰ καὶ ἐλεύθερα. Πρέπει νὰ καταλάβουμε, ἂν θέλουμε νὰ δοῦμε κάποτε τὸν Τόπον αὐτό νὰ ἀποτινάσῃ τὴν κακὴ μοῖρα του, νὰ ἐγείρεται ἀπὸ τὸν ἐφιάλτη τοῦ Ἀπόλυτου Μηδενός, νὰ ἀνεβαίνει πρὸς ἀνώτερες σφαῖρες ἐλευθερίας καὶ ἀλήθειας, ὅτι ἡ μόνη προϋπόθεσις τῆς ἀνόδου, ἡ δημιουργία, πνευματικὴ ἢ ὑλική, δὲν θὰ καρπίσῃ

ποτέ, ἂν δὲν ἀπελευθερωθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀπάξια κι ἂν δὲν ἐξαληθευθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀπάτη τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν νοσηρὴ διαστροφή τοῦ *Μή-Προσώπου*. Ὁ «Δαυλός» θὰ προτιμήσῃ νὰ κλείσῃ, παρὰ νὰ μεταβληθῇ σὲ ὄργανο φατριῶν, καστῶν καὶ κλικῶν, ἢ σὲ ἐνεργούμενο βατράχων, παρὰ νὰ καταποντισθῇ μέσα στὸ πέλαγος τῶν παθῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ἀτιμίας. *Ἐάν ἐπιλάβωμαι, τούτου, κολληθεῖν ἢ γλῶσσά μου...*

Κι ἂν ἐπιτρέπεται, μὲ τὴν εἴσοδο στὸν Καινούργιο Χρόνο, νὰ δώσουμε ἀπλῶς μιὰ εὐχὴ στοὺς ἄλλους, νὰ κάνουμε μιὰ ἐκκλήση πρὸς τὶς προσωπικὲς συνειδήσεις, τούτῃ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἐξῆς: Ἀπαλλαγῇτε ἀπὸ τὸ θανάσιμο πνεῦμα τῆς κλίκας, ἀντισταθῇτε στὸ ἐλευθεροκτόνο καὶ ἀλληθοβόρο

τέρας τοῦ σκοποῦ, κατανικήστε τὶς οἰδι-
πρόσωπες αὐτοπαρामορφώσεις. Μπῆτε
ὅλοι σὲ μιὰ «κάστα», τὴν «κάστα τῆς
ἀλήθειας», τὴν χωρὶς ὄρια καὶ πλαίσια καὶ
σκοποὺς καὶ αὐτοπάθειες καὶ μωρίες· καὶ
πορευθῆτε ὅλοι σ' ἓνα «δρόμο», τὸν
«δρόμο τῆς ἐλευθερίας», ποὺ δὲν ἔχει ἀρχὴ
καὶ τέλος, ποὺ δὲν ἔχει αἰτία καὶ σκοπὸ,
ποὺ δὲν ἔχει τροχιά καὶ κατεύθυνση. Καὶ
— τὸ κυριώτερο — περιχαρὰ κωθῆτε
μέσα στὸ ὄχυρό τῆς ἐλευθερωμένης καὶ
ἐξαληθευμένης προσωπικῆς συνειδήσεως,
τὸ ἅπαρτο κάστρο τοῦ ἐσωτερικοῦ Λό-
γου, ποὺ καμμιὰ δύναμη, καστικὴ ἢ
προσωποπαθῆς, ἐξωτερικὴ ἢ ἐνδογενής,
δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀλώσῃ, κανέννας σκο-
πός, ὁμαδικὸς ἢ ἀτομικιστικὸς, δὲν εἶναι
εἰς θέσιν νὰ ἐκπορθήσῃ. Γένοιτο!

Μετέωρος

ARNALDO MOMIGLIANO*

Ἡ ἐλληνικὴ ἀντίληψη περὶ Ἱστορίας

1.

Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι, κι ἐμεῖς συναισθανόμαστε, ὅτι ἔχουμε κληρονομήσει τὴν αἰστορία» ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Ὁ Ἡρόδοτος εἶναι γιὰ μᾶς ὁ «πατὴρ τῆς ἱστορίας», ὅπως ἦταν καὶ γιὰ τὸν Κικέρωνα. Συναισθανόμαστε ἐπίσης, ὅτι ἡ ἱστορία ἔφθασε σὲ μᾶς σὰν μέρος ἐνὸς μείζονος κληροδοτήματος, ποὺ περιλαμβάνει τὶς σημαντικώτερες πνευματικὲς δραστηριότητες (φιλοσοφία, μαθηματικά, ἀστρονομία, φυσικὲς ἐπιστῆμες, εἰκαστικὲς τέχνες κλπ.), μὲ τὶς ὁποῖες ἐμεῖς ἀσχολούμαστε ἀκόμη — καί, εἰδικώτερα, τὰ ἐγκυρότερα φιλογικὰ εἶδη (ἔπος, λυρικὴ ποίηση, ρητορικὴ, τραγωδία, κωμωδία, μυθιστόρημα, εἰδύλλιο), μὲ τὰ ὁποῖα ἱκανοποιούμε ἀκόμη τὶς ἀνάγκες ἔλλογης ἐκφράσεως.

Ὡστόσο, γνωρίζουμε, ὅτι, γιὰ νὰ μιᾶμε σωστά, δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη «κληρονομία» γιὰ τὴν περίπτωση τῆς ἱστορίας, ἥ, στὴν πραγματικότητα, γιὰ ὁποιαδήποτε ἄλλη θεώρηση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀφ’οὗτοι οἱ ἀνθρωπιστὲς τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνα ἐπεχείρησαν νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἰσχὺ τῶν ἀρχαίων προτύπων μετὰ τὴν μεσαιωνικὴ ἐκτροπὴ, δημιουργήθηκε ζήτημα ὅχι τόσο κληρονομιάς ὅσο συνειδητῆς ἐπιλογῆς. Ἡ νεώτερη ἱστοριογραφία ἔπρεπε νὰ ἐκλέξη, εὐρισκόμενη μπροστὰ στὴ σύγκρουση μετὰ τῶν ἐλληνικῶν προτύπων καὶ τῶν μοντέλων ποὺ οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν υἱοθετήσῃ. Κατὰ συνέπειαν, ἐπὶ Ἀναγεννήσεως σημειώθηκε ἀναβίωση καὶ περαιτέρω ἐπεξεργασία τῆς θεωρίας (σκιαγράφηση μᾶλλον παρὰ ἀνάπτυξη), ἡ ὁποία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καθώρισε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἱστορίας καὶ τὶς παραδεδεγμένες μορφές της: τὴν ἀνακάλυψη τῶν «ἀρχαιοτήτων» ἀπὸ τοὺς σοφιστὲς, τὴν ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ὡς εἰδους τῆς ρητορικῆς ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη καὶ τὸν Κικέρωνα, τὴν συμβολὴ τοῦ Πολύβιου γιὰ τοὺς καθαρὰ ὠφελιστικούς σκοποὺς τῆς ἱστοριογραφίας καί, τέλος, τὸν διαχωρισμὸ τῆς βιογραφίας ἀπὸ τὴν ἱστορία, ποὺ προτάθηκε λόγου χάριν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο (*Ἀλέξανδρος*, I, 2).

Θεμελιώδη ζητήματα ἀνακύπτουν στὸ εἰσαγω-

γικὸ μέρος τῆς ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Γι’ αὐτὰ ἐμεῖς, ἴσως, εἴμαστε πιὸ ἐνήμεροι ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῶν παρελθουσῶν γενεῶν. Μποροῦμε νὰ ἐρευνήσουμε κατὰ πόσον ἡ ἐλληνικὴ ἱστοριογραφία συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς Βίβλου περὶ Κόσμου· καὶ κατὰ πόσον μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὶς δικές μας νεώτερες ἀπόψεις περὶ Κόσμου. Τὸ πρῶτο ζήτημα εἶχε ἤδη γίνῃ ἀντιληπτὸ κι ἀπ’ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ δημιούργησαν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία (καί, ἴσως, ἀκόμη πιὸ ριζικά, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ραββίνους, ποὺ ἀπλῶς δὲν ἔγραψαν ἱστορία). Τὸ δεῦτερο ζήτημα εἶναι, τουλάχιστον, συνδεδεμένο μὲ τὴ δημιουργία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ὑπάρχει σαφὲς «προηγούμενο» οὔτε κὰν στοὺς «νεώτερους» Ἕλληνες συγγραφεῖς, τὸν Θουκυδίδη καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

2.

Σὲ κάθε περίπτωση, ἕνας νέος κλάδος πνευματικῆς δραστηριότητος θέτει προβλήματα ἀρχῆς· θὰ ἦταν, ἀλήθεια, παράδοξο, ἂν εἴχαμε ἀδιαφορήσῃ γιὰ τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς γενέσεως τῆς ἐλληνικῆς ἱστορικῆς φιλολογίας.

Καθὼς οἱ Ἕλληνες εἶχαν μεγάλη παράδοση ἐπικῆς ποιήσεως προτοῦ ἀρχίσουν νὰ γράφουν ἱστορία σὲ πεζὸ λόγο, γεννιέται ὁ πειρασμὸς νὰ ἐκληφθῇ ὁ Ὅμηρος σὰν πρόδρομος τῶν ἱστορικῶν, ἀκόμη καὶ οἱ ποιητὲς τοῦ «ἐπικοῦ κύκλου» καὶ οἱ συγγραφεῖς ποιημάτων ἀναφερομένων στὴν ἰδρυση ἐλληνικῶν πόλεων (Σιμωνίδης, Ξενοφάνης). Ὁ Ἡρόδοτος φαίνεται, ὅτι μᾶς ἐνθαρρύνει νὰ στραφούμε πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Ἀλλὰ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες, ὅπως καὶ οἱ Ρωμαῖοι, γνώριζαν, ὅτι ὑπάρχουν δύο διαφορὲς μετὰ τῆς ἱστορίας καὶ ἐπικῆς ποιήσεως: ἡ ἱστορία ἐγράφετο σὲ πεζὸ λόγο καὶ ἐσήμαινε διαχωρισμὸ τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸ φανταστικὸ στοιχεῖο ποὺ ἀφωροῦσε στὸ παρελθόν. Ὁ Ὅμηρος ἦταν κάτι περισσότερο ἀπὸ αὐθεντία, ὥστε νὰ μὴ χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς σὰν μαρτυρία γιὰ λεπτομερεῖα γυγονά. Ἡ χρησιμοποίησις ἐνός κειμένου ὡς μαρτυρίας ἦταν ἀκριβῶς μιὰ χαρακτηριστικὴ πρακτικὴ, ποὺ διεχώρισε τὴν ἐλληνικὴ ἱστοριογραφία ἀπὸ τὴν ἐπικὴ

* Ὁ Arnaldo Momigliano, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους σύγχρονους ἱστορικούς, εἶναι καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου.

ποίηση.

Μεγαλύτερη προσοχὴ πρέπει νὰ δοθῇ σ' ἓνα σχόλιο Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς (στὸν *Θουκυδίδη*, 5), ποὺ φαίνεται νὰ ἀπηχῇ τὴν ἀποψη προγενεστέρων Ἀλεξανδρινῶν μελετητῶν, ἀλλὰ δὲν χάνει τὸ ἐνδιαφέρον του κι ἂν ἀκόμη ὁ Διονύσιος τὸ ἐμπνεύσθηκε ἐκ τῆς γνωριμίας του μὲ τὴν ρωμαϊκὴ ἱστοριογραφία. Ὁ Διονύσιος θεώρησε, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἀνάγεται στὶς ἱστορίες πόλεων ἢ περιοχῶν ποὺ βασίζονταν σὲ τοπικὲς μαρτυρίες — ὀρησκειτικὲς ἢ μὴ. Ἀ priori ἡ ἀποψη αὕτη φαίνεται ἀρκετὰ πιθανή, γιατί χρονικὰ πόλεων καὶ νῶν ὑπῆρχαν ὄχι μόνο στὴ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ σὲ ὠρισμένους ἀνατολικούς πολιτισμούς, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἐπαφές. Πάντως εἶναι πολὺ ἀμφίβολο, ἂν ὁ Διονύσιος γινώριζε τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἱστορίας προγενέστερης τοῦ 500 π.Χ. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης δὲν ἐμφανίζονται καθόλου ἐνήμεροι τέτοιων ἀρχαϊκῶν ἱστοριῶν, μολοντί τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἀπέφευγαν στὰ γραπτὰ τοὺς τίς φιλονεικίες μὲ τοὺς προγενέστερους. Ὁ Θουκυδίδης δὲν μᾶς λέει (στὸ I, 13) ποὺ βρῆκε τίς πληροφορίες του γιὰ τὴ ναυτικὴ ἱστορία. Μετὰ τὸ 500 π.Χ. οἱ τοπικοὶ χρονογράφοι ὑπῆρξαν μία — καὶ ὄχι ἡ σημαντικώτερη — ὁμάδα μεταξὺ τῶν συγγραφέων ποὺ δημιούργησαν τὸ κλῆμα τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας. Πληροφοροῦμαστε τὴν ὑπαρξὴ συγγραφέων βιογραφικῶν καὶ αὐτοβιογραφικῶν ἀφηγημάτων (Σκύλαξ ὁ Καρυανδεύς, Ἴων ὁ Χίος), μελετητῶν τῶν χρονολογιῶν (Ἰππίας ὁ Ἡλείος), ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας τῆς γραμματείας (Θεαγένης ὁ ἐκ Ρηγίου, Δαμάστης ὁ ἐκ Σιγείου) καὶ, βέβαια, τοπικῶν καὶ περιφερειακῶν ἱστορικῶν (Χάρων ὁ Λαμφακηνός, Ἀντίοχος ὁ Συρακόσιος). Πάν' ἀπ' ὅλα, ὑπῆρξαν συγγραφεῖς, πού, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος καὶ σίγουρα ὠρισμένοι πρὶν ἀπ' αὐτόν, προσπάθησαν νὰ πληροφορήσουν τοὺς Ἕλληνες γιὰ τὴν Περσικὴ Αὐτοκρατορία ἢ ὠρισμένες περιοχὲς τῆς. Ὁ ἀρχαιότερος (γύρω στὸ 460 π.Χ.) εἶναι προφανῶς ὁ «σικιώδης» Διονύσιος ὁ Μιλήσιος, ποὺ λέγεται ὅτι εἶχε συγγράψει δύο βιβλία, ἓνα γιὰ περσικά θέματα (*Περσικά*) καὶ ἓνα γιὰ τὰ *Μετὰ Δαρεῖον*. Γνωστότερος ὑπῆρξε ὁ Ξάνθος, ὁ συγγραφεὺς μιᾶς ἱστορίας τῆς Λυδίας, ἕνας ἐξελληνισμένος ἰθαγενὴς ποὺ ἐπεχείρησε νὰ συνδυάσῃ ὠρισμένες παραδόσεις τοῦ ἔθνους του μὲ ἑλληνικὲς ἀφηγήσεις χάριν τῶν Ἑλλήνων — φαινόμενο ποὺ ὑπῆρξε ἀργότερα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἑλληνιστικῆς ἱστοριογραφίας. Δύο ἔργα γιὰ ἑλληνικά θέματα (*Ἑλληνικά*) Χάρωνος τοῦ Λαμφακηνοῦ καὶ Δαμάστου τοῦ ἐκ Σιγείου μπορεῖ νὰ τὰ ἐμπνεύσθηκαν οἱ συγγραφεῖς τοὺς ἀπὸ τὸν

Θουκυδίδη. Εἶναι σημαντικό, ὅτι ἡ πλειονότητα τῶν παλαιότερων συγγραφέων ποὺ ἔγραψαν στὴν Ἑλληνικὴ γιὰ ἱστορικὰ θέματα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ἡροδότου, προῆλθαν ἀπὸ τὴν Ἀσία ἢ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Τοῦτο δὲν ἐνισχύει κατ' ἀνάγκην τὴν γνώμη Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς γιὰ τὰ ἀρχέτυπα τῶν ἑλληνικῶν ἱστορικῶν ἔργων, ἀλλὰ δημιουργεῖ τὸ γενικώτερο ζήτημα, ποὺ εἶναι προσφορώτερο στὴν ἔρευνα παρὰ στὴ λύση του, ἂν δηλαδὴ οἱ ἐπαφές μὲ τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ζωὴ κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Περσῶν ἔδωσαν ὠθηση στὴν ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία.

Ὁ Ἡρόδοτος (ποὺ συνέγραψε μεταξὺ 445-425 π.Χ.) σαφῶς συναρτᾶται πρὸς τὸν Ἑκαταῖο τὸν Μιλήσιο, τὸν μοναδικὸ αὐθεντικὸ πρόδρομό του. Ὁ Ἑκαταῖος, κυρίαρχη φυσιογνωμία τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 500 π.Χ., ἐπεχείρησε νὰ βάλῃ τάξιν καὶ «λογικὴν» στὶς μυθικὰς γενεαλογίες τῶν Ἑλλήνων (ποὺ τοὺς θεωροῦσε ἱκανοὺς νὰ μεταδίδουν «πολλὰ καὶ γελοῖα ἀφηγήσεις») καὶ εἶχε συγγράψῃ πρότυπες ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις (*Περίοδον*), στὶς ὁποῖες ἀναμειγνύνονταν ἡ γεωγραφία καὶ ἡ ἐθνογραφία. Μὲ τὴ σειρά του ὁ Θουκυδίδης ἀποδοκίμασε ἑμμέσῃ δύο συγχρόνους του. Ὁ ἕνας ἦταν ὁ Ἡρόδοτος· ὁ ἄλλος ἦταν ὁ Ἑλλάνικος, ἕνας πολυμαθὴς ἄνδρας ἀπὸ τὴ Λέσβο, ποὺ ἔγραψε πολλὰ βιβλία γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία τοῦ νησιοῦ του, τὴν μυθολογία καὶ τὴν γεωγραφία, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἓνα χρονικὸ γιὰ τὴν Ἀττικὴ, ποὺ δημοσιεύθηκε μετὰ τὸ 406 π.Χ.

Οἱ καινοτομίες τοῦ Ἡροδότου, σὲ ἀντιπαράθεσιν μὲ τοὺς προγενέστερους καὶ τοὺς συγχρόνους του, φαίνεται ὅτι εἶναι δύο εἰδῶν. Ἐμφανίζεται ὡς ὁ πρῶτος ποὺ ἔκανε ἀναλυτικὴ περιγραφή ἐνὸς πολέμου, τῶν Περσικῶν Πολέμων. Πέραν αὐτοῦ, προφανῶς ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ στηρίχθηκε σὲ ἐθνογραφικὰ καὶ πολιτειακὰ μελέτες, μὲ σκοπὸν ἡ ἐρμηνεὺς τὸν πόλεμον καθ' ἑαυτὸν καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ ἀποτελέσματά του. Ἡ ἴδια ἡ λέξις *ἱστορία*, μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦμε καὶ ἐμεῖς, ἀποτελεῖ ἓνα φόρο τιμῆς στὸν Ἡρόδοτο, ποὺ ἀνακάλυψε καὶ τελειοποίησε ἓνα νέο φιλολογικὸ εἶδος. Ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποίησε τὴ λέξις *ἱστορία* στὰ ἐθνογραφικὰ μῆματα τοῦ ἔργου του σὰν ὄρο προσδιοριστικὸ τῆς «ἐρευνας», ἀλλὰ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα π.Χ. *ἱστορία* κατάντησε νὰ σημαίνει αὐτὸ ποὺ εἶχε πράξει ὁ Ἡρόδοτος — ὀνομαστικά, εἰδικὴ ἔρευνα τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος.

Τὰ τρία συστατικὰ τῆς Ἡροδοτικῆς ἔρευνας — ἡ ἐθνογραφία, ἡ πολιτειακὴ ἔρευνα καὶ ἡ πολεμικὴ ἱστορία — δὲν εἶναι ἀδιασπᾶστος ἐνιάια. Ὁ συνδυασμὸς περιωριζόταν συνήθως σὲ δύο ἀπ' αὐτὰ

τά στοιχεία: έθνογραφία και θεσμοί, ή έθνογραφία και πόλεμοι, ή θεσμοί και πόλεμοι. Ο Θουκυδίδης άποτελεί πολύ χειροπιαστό παράδειγμα σχεδόν πλήρους άποβολής τής έθνογραφίας, μολοντί διατήρησε την στενή συνάρτηση του πολέμου με την πολιτειακή ιστορία. Τά θεσμικά προβλήματα έξετάζονταν πράγματι άνεξάρτητα, χωρίς συσχετισμό πρὸς την ιστορική έρευνα, όπως μπορούμε νά διαπιστώσουμε στην *Αθηναίων Πολιτεία*, που άποδίδεται στον Ξενοφῶντα, αλλά έχει συγγραφή μεταξύ 440-420 π.Χ. Ακόμη, ή παλινδρομική άλληλεξάρτηση έθιμων, θεσμών και πολέμων, που ό Ηρόδοτος είχε άνακαλύψει, παρέμεινε συμφυής πρὸς την ιστορική έρευνα — με άποτέλεσμα μιá σειρά γεγονότων νά συνάπτεται έμμεσα ή άνεπιφύλακτα, για νά έρμηνευθῇ, με μιá άλλη σειρά (ένα καλό πολίτευμα έρμήνευε μιá νίκη, αλλά μιá ήττα μπορούσε νά προκαλέσει άλλιαγές στα ήθη και τούς θεσμούς). Για νά κάνουμε ένα περαιτέρω βήμα, ό Ηρόδοτος ήταν εκείνος που καθιέρωσε την έρμηνεία τών περιγραφομένων από την ιστορία γεγονότων.

Η έρμηνεία πήρε την μορφή τής άναζητήσεως τών αιτίων, ιδιαίτερα τών πολέμων και τών επαναστάσεων. Τουλáχιστον από τόν Θουκυδίδα και έφεξης, ύπῆρξε διαφοροποίηση μεταξύ έμμέσων και άμέσων αιτίων — ή μεταξύ αιτίων και άφορμών. Η αιτιολογική άνάλυση τών πολιτειακών μεταβολών συχνά προχωρούσε βαθύτερα από την άνάλυση τών αιτίων τών πολέμων, διότι οί Έλληνες θεωρούσαν ως «δεδομένη» την έχθρότητα μεταξύ άνεξαρτήτων κρατών, ενώ δέν θεωρούσαν τις έσωτερικές πολιτικές συγκρούσεις ως άναπόφευκτες. Πάντως, οί Έλληνες ιστορικοί έδωσαν την έντύπωση μεγαλύτερης ώριμότητας στην περιγραφή τών επαναστάσεων παρά στην περιγραφή τών πολέμων. Δέν άποτελούν έξαιρέσεις ούτε ό Θουκυδίδης ούτε ό Πολύβιος.

Η έρευνα τών αιτίων, άισθητά έπαρκής, ήταν λιγώτερο έπιτυχής ή τουλάχιστον πιδόδοκιμη στην περίπτωση τής έθνογραφικής έρευνας. Παρεμπιπτόντως γεωγραφικοί παράγοντες εισηγόνοτο ως αίτια σωματικών και φυσικών ιδιοτυπιών: ή άγάπη τής έλευθερίας συνδυάζοταν με τὸ ήπιο κλίμα. Αλλά ή πιδό γνωστή από τις έρμηνείες αυτές βρίσκεται όχι σε κάποιον ιστορικό, αλλά στο συγγραφέα τής ίπποκρατείου πραγματείας *Περί άνέμων, υδάτων, τόπων*. Η έθνογραφία στηρίζοταν στη συναίσθηση τής διακρίσεως μεταξύ Έλλήνων και βαρβάρων, και ή διάκριση αυτή φαίνεται διá άποτελοῦσε καθαυτήν ικανοποιητικήν έρμηνεία. Η έρευνα περιωριζόταν ακόμη περισσότερο από την άποστροφή τών Έλλήνων πρὸς την εκμάθηση

ξένων γλωσσών. Η έλληνική έθνογραφική έρευνα στηρίχθηκε έξαιρετικά λίγο στη γνώση τών μη έλληνικών γλωσσών. Όποιαδήποτε γνώση ξένων κειμένων ήταν από δεύτερο χέρι και όχι έγκυρη. Έπομένως ή έλληνική έθνογραφία έτροφοδοτείτο από τις ιδιοτυπίες τής έλληνικής έθνικής συνειδήσεως και, άντίστροφα, τις τροφοδοτούσε. Από τη σκοπιá αυτή, ύπῆρξαν μικρά κίνητρα για έθνογραφικές έρευνες σε ιδιαίτερες γεωγραφικές περιοχές τής Ελλάδος. Τὸ ενδιαφέρον που ύπῆρχε για τις έλληνικές περιοχές ικανοποιείτο καλύτερα με την έρευνα ειδικών θεμάτων, όπως ή λατρεία, τὰ μνημεία και, βέβαια, οί διάλεκτοι. Όλα αυτά φυσικά σε συνδυασμό με την τοπική πολιτική ιστορία. Ειδικά κατά την έλληνιστική περίοδο, οί συγγραφείς τοπικών χρονικών ήσαν ταυτόχρονα και άρχαιοδίφες. Η Ελλάδα σαν σύνολο έφέλκυσε τὸ έθνογραφικό ενδιαφέρον τών Έλλήνων μόνο κατά την έλληνιστική και τή ρωμαϊκή περίοδο — ακόμη και τότε όχι πολύ συχνά.

3.

Από τόν Ηρόδοτο δόθηκε τὸ υπόδειγμα τής χρησιμοποίησεως προσφάτων γεγονότων (δπως οί Περσικοί Πόλεμοι) ως του καταλληλοτέρου υλικού για έναν ιστορικό. Τούτο προϋποθέτει ειδική έμβάθυνση στην κατανόηση τής δομής τής ιστορικής έρευνας, καθώς αυτή στηρίζεται σε άποδεικτικό υλικό που μπορεί νά έλεγχθῇ. Καθώς ό άπλούστερος τρόπος νά γνωρίσουμε τὰ γεγονότα είναι νά τὰ δοῦμε, δέν είναι έκπληκτικό διότι ό Ηρόδοτος εκτιμούσε σάν άριστες τις άμεσες παρατηρήσεις και κατά δεύτερο λόγο τή συλλογή στοιχείων από άξιόπιστους μάρτυρες.

Στην Ελλάδα του ε' αιώνα π.Χ. οί γραπτές ειδήσεις δέν ήταν άφθονες, και τὰ στοιχεία που είχαν παραδοθῇ από τούς παρελθόντες αιώνες δημιουργούσαν προβλήματα έρμηνείας και άξιόπιστίας, που ή λύση τους ξεπερνούσε τις δυνατότητες του Ηρόδου. Έπομένως ένα πρόσφατο θέμα ήταν προτιμώτερο, μολοντί ή διερεύνηση παλαιότερων γεγονότων δέν αποκλείσθηκε, όπως κατέστησε σαφές αυτός ό Ηρόδοτος. Ο Θουκυδίδης βασικά δέν έπραξε τίποτε περισσότερο από τὸ νά ενισχύσει την άκαμψία και την ένότητα τών κριτηρίων του Ηρόδου, προτιμώντας τή σύγχρονη και σχεδόν σύγχρονη ιστορία και άρνούμενος νά μιλήσει για ότιδήποτε θεωρούσε ως μη άπολύτως άξιόπιστο, ενώ ό Ηρόδοτος θεωρούσε θεμιτό νά τὸ αναφέρει, προειδοποιώντας διότι δέν τὸ έγγραται πλήρως. Ο Θουκυδίδης μπορούσε νά μεταγράφη

ὠρισμένα γραπτὰ στοιχεῖα (ἐπιστολές, ἐπιγραφές καὶ συνθήκες), ποὺ ἐνέπιπταν στὰ κριτήριά του περὶ ἀξιοπιστίας, ἀλλὰ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι δὲν ἐξέφυγε ἀπὸ τὸ ἡροδότειο ἀξίωμα τῆς προτιμῆσεως τῶν προφορικῶν μαρτυριῶν ἀπὸ τὶς γραπτές. Ὅριστικά ἀφῆσε στοὺς μεταγενέστερους τοὺς τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀμεση παρατήρηση καὶ ἡ προφορικὴ ἀναφορά μαρτύρων ἦταν σὲ κάθε περίπτωσι προτιμότερες ἀπὸ τὶς γραπτές μαρτυρίες. Ἔτσι, καθὼς «κατέπνιγε» ὅτι δὲν θεωροῦσε ἐγκυρο, δημιούργησε μιὰ καχυποψία ὡς πρὸς τὴ δική του ἀκαμψία. Ἀλλὰ εἰσήγαγε τὸ πνεῦμα τῆς αὐστηρότητας ποὺ ἔγινε νοοτροπία τῶν ἱστορικῶν (ἂν ὄχι πρακτικὴ τῶν ἱστορικῶν). Καὶ μολονότι δὲν θεωροῦσε δυνατὴ τὴν λεπτομερειακὴ ἀναπαράστασι τοῦ ἀπώτερου παρελθόντος, ὑπῆρξε δημιουργὸς ἐνὸς μνημειώδους ὑποδείγματος γιὰ τὸ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ συναχθοῦν κάποια συμπεράσματα γιὰ τὴν ἀρχαίῃ Ἑλλάδα.

Μὲ τὸν Ἡρόδοτο καὶ περισσότερο μὲ τὸ Θουκυδίδη ὁ ἱστορικὸς ἀνεκίρῳε τὸν ἑαυτοῦ τοῦ μάρτυρα καὶ ὑπομνηματογράφου τῶν μεταβολῶν — εἰδικὰ τῶν προσφάτων μεταβολῶν — ποὺ κατὰ τὴν κρίση του ἦταν ἀρκετὰ σημαντικὲς γιὰ νὰ περάσουν στοὺς μεταγενέστερους. Στὶς ἐπιλογές του ὑπολόγιζε καὶ ἀκόμα ἀντικατόπτριζε τὰ κρατοῦντα συμφέροντα τῆς κοινότητος στὴν ὁποίαν ἀνῆκε. Τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα παρουσιάζονται σὰν τὰ κύρια θέματα τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

Τὸ ὑπόδειγμα, ἐξ ἄλλου, τοῦ Ἡροδότου καὶ ὕστερα τοῦ Θουκυδίδη ἔκανε τοὺς Ἕλληνας ἀπρόθυμους νὰ ἀποδώσουν ἀπόλυτὴ ἱστορικὴ ἐγκυρότητα στὴν ἀπλὴ ἀφήγησι τοπικῶν συμβάντων. Ἡ ἀθηναϊκὴ τοπικὴ χρονογραφία (ἀτθιδογραφία) μολονότι ἀσχολεῖται μὲ ἡγετικὲς προσωπικότητες καὶ σημαντικὲς πολιτικὲς μεταβολές, δὲν θεωρήθηκε ποτὲ τοῦ ἴδιου ἐπιπέδου μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου μὲ τὶς πανελλήνιες διαστάσεις του. Ὁ «κανόνας» τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἱστορικῶν ποὺ δημιουργήθηκε στὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο ἀντανάκλῃ τὴν γνώμη αὐτὴ στὰ συμπεράσματά της γιὰ τοὺς τοπικοὺς ἱστορικοὺς. Ἡ κοινότητα γιὰ τὴν ὁποία καὶ ὑπὲρ τῆς ὁποίας μίλησαν οἱ «καλοὶ» ἱστορικοὶ δὲν ἦταν τῆς μεμονωμένης πόλεως. Ἡ Ἑλλάδα σὰν σύνολο ἦταν τὸ

ἐμφανέστερο σημεῖο ἀναφορᾶς τους. Ὑπείκων στὴ διαφορὰ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ βαρβαρικῶν χωρῶν (καθὼς ὁ Ἡρόδοτος εἶχε ὑποδειγματικὰ δείξει) ὁ ἱστορικὸς ἔπρεπε ἀπλῶς νὰ ἀναγνωρίσῃ τὶς συγκρούσεις μεταξὺ ἑλληνικῶν κρατῶν καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων τῶν ἑλληνικῶν κρατῶν (καθὼς ὁ Θουκυδίδης εἶχε ὑποδειγματικὰ δείξει).

Κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια προοπτικὴ, ἦταν δύσκολο ἡ καθαρὴ ἱστορία νὰ ἀναλῶσῃ τὸ κύρος της στὴ μελέτῃ γενεαλογιῶν, ἰδρύσεων πόλεων, ἐορτῶν, τελετουργιῶν, νόμων, ἡθῶν, λέξεων, χρονολογικῶν συστημάτων κ.ο.κ. Ἡ ἐρευνα τέτοιων εἰδικῶν θεμάτων παρέμεινε σὲ σκιώδη μορφή, στὴν ὁποία ὁ Ἱππίας ἔδωσε τὴν χαρακτηριστικὴ ὀνομασία «ἀρχαιολογία» (Πλάτων, *Ἱππίας Μειζών*, 285d). Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἱππία, οἱ ἱστορικοὶ τὸ «ἀρχαιολογικὸν» προκαλοῦσε ἰδιαίτερη ἔλξη στοὺς Σπαρτιάτες. Ὁ δὲ αὐτός, ὡστόσο, δὲν ἔγινε καθολικὰ ἀποδεκτὸς στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμον. Ἐμεινε στὴν Ἀναγέννησι τὸ χρέος νὰ συγκεντρώσῃ, κάτω ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν «ἀρχαιοφίλος», παραδιδομένη ἀπὸ τὸν Οὐάρωνα, ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς ἱστορίας ποὺ δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν ἡροδότεια - θουκυδίδεια αἴσθησι τῆς ἱστορίας, τὴν ἐντοπιζόμενὴν στὴν πολιτικὴν καὶ τὸν πόλεμον. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγον, οἱ βιογραφικὲς ἀφηγήσεις δὲν ἦταν ἱστορία, μολονότι ἡ ἄξιαν τοῦ ὀνόματός της ἱστορίαμποροῦσε νὰ περιέχῃ μικρὰ βιογραφικὰ τμήματα. Ὁ Ξενοφὼν ἔγραψε δυὸ φορὲς γιὰ τὸν Ἀγησίλαον, τὴν μιὰ ἀπὸ βιογραφικὴ καὶ τὴν ἄλλαν ἀπὸ ἱστορικὴ σκοπιά. Ἡ βιογραφία αὐτὴ ἀρχικὰ ἐμφανίσθηκε σὰν ἓνα εἶδος ὑμνολογίας ἐνὸς προσώπου, βοηθώντας ἔτσι ἡ ἴδια τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν.

Ὑπῆρξε κι ἄλλο ὄχι ἄμεσα ἐμφανὲς χαρακτηριστικὸ τῆς ἡροδότειας - θουκυδίδειας ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ ἱστορία, ἀναζητώντας τὴν ἀλήθειαν, πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὰ ὑπερβολικὰ ἐγκώμια καὶ τὶς ὑπερβολικὲς ἐπικρίσεις. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ τοπικὴ ἱστορία, ὅπως δὲποτε, ἦταν ὑποπτὴ προκαταλήψεων. Οἱ Ἕλληνες γνώριζαν τοὺς ἑαυτοὺς των: ἐκτιμοῦσαν σωστὰ τὴ δύναμιν τοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος. Ἡ «πραγματικὴ» ἱστορία βρισκόταν ὑπεράνω τοπικιστικῶν ἀντιθέσεων.

(Συνεχίζεται)

Μετάφρασις: ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ

Πρόκληση¹

*Ἰσχυροὶ τοῦ Τρόμου,
Ὅργανα τοῦ παγκόσμιου ἐξουσιασμοῦ,
Γίγαντες τῆς ὑλικοτεχνολογικῆς ἀνάπτυξης
(πάντα ἀντίστροφα ἀνάλογης πρὸς τὴν πνευματικῇ).*

*Δὲ θὰ σᾶς ἱκανοποιήσω.
Δὲ θὰ σᾶς φωνάξω, μή...
Δὲ θὰ σᾶς ἀπαιτήσω, μή...
Δὲ θὰ σᾶς παρακαλέσω, μή...
Δὲ θὰ κάνω πορεία εἰρήνης
(ἄσχετα ἂν αὐτὴ εἶναι ἢ δὲν εἶναι μονόπλευρη).*

*Οὔτε θὰ παίξω τὸ παιχνίδι σας
παρακαλώντας γιὰ «περιορισμούς»
στὴ δύναμη - ἀδυναμία σας.*

Ἀντίθετα, σᾶς προκαλῶ:

*Ἄν νομίζετε πῶς δὲν πατᾶμε στὸν ἴδιο πλανήτη,
ἂν πιστεύετε πῶς δὲ βρισκόμαστε
στὴν ἴδια βάρκα, στὴ μέση τοῦ Ὠκεανοῦ,
μιὰ κι ἔχετε ὁ καθένας,
ὅπως κομπάζετε,
ἄρκετὲς δόσεις πυραύλων,
– ἢ κάθε μιὰ τους ἱκανὴ νὰ καταστρέψει τὴ Γῆ –,
ρίχτε ἀπὸ μιὰ δόση ὁ καθένας. Ἄρκεϊ,
θὰ καταστρέψετε τὸν πλανήτη... δυὸ φορές!*

*Τὸ μέγεθός σας ἐπιτρέπει
νὰ φυλάξετε τοὺς ὑπόλοιπους πύραυλους
(γιὰ μελλοντικὴ χρῆση)
... σὲ θέσεις κατάλληλες.*

1. Δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΡΟΖΟΣ

Δόγμα και αλήθεια

Ενα από τὰ πιὸ ἐμφανῆ, προσδιοριστικά, θὰ λέγαμε, γνωρίσματα τῆς ἐποχῆς μας τῆς γεμάτης ἀντιφάσεις, ἀμφισβητήσεις, διλήμματα καὶ ἀδιέξοδα, εἶναι ἡ κυρίαρχη παρουσία, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, μὲ τὶς πιὸ ποικίλες μορφές, τοῦ δόγματος. Ἐνῶ, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ὁλοένα καὶ περισσότεροι ἄνθρωποι ἐπαναστατοῦν καὶ εἶναι ἔτοιμοι ν' ἀναθεωρήσουν ὅλες τὶς ἀξίες πού ρυθμίζουν ὡς τώρα τὶς μεταξύ τους σχέσεις καὶ κατεύθυναν τὴν προσωπικὴ τους στάση καὶ συμπεριφορά, ἀπὸ τ' ἄλλο παρατηροῦμε, μὲ ἐκπληξή, καὶ τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετη τάση: *Οἱ ἴδιοι, ὅσο κι ἂν βιάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν ἀρχὲς καὶ κανόνες ζωῆς μὲ παραδοσιακὴ, δοκιμασμένη καὶ πολυχρόνια καθιέρωση, εἶναι ἔτοιμοι νὰ ὑποταχθοῦν ἢ νὰ ἐνταχθοῦν σὲ τρόπους ζωῆς πού ρυθμίζονται ἀπὸ ἄλλες ἀξίες ἀπόλυτα προκαθορισμένες.*

Θάλεγε κανεὶς, πῶς στὸν μέσο κοινὸ ἄνθρωπο ἀρέσει ὁ ζυγός, ὁ κάθε εἶδους ιδεολογικὸς ζυγός, εἴτε αὐτὸς εἶναι μιὰ θρησκεία, ἓνα πλαίσιο κανόνων συμπεριφορᾶς, μιὰ φιλοσοφία, ἓνα πολιτικὸ σύστημα. Ἡ ἐλευθερία, ἀκόμα καὶ ἡ σχετική, τὸν ἀπωθεῖ καὶ τὸν φοβίζει. Βιάζεται, ἐγκαταλείποντας τὴν μίαν «φυλακὴν» του, νὰ χωθεῖ ὅσο γίνεται πιὸ γρήγορα σὲ μιὰν ἄλλη. Ἴσως αὐτὸ τὸν βολεύει, τοῦ δίνει ἓνα πλαστὸ αἶσθημα ἀσφάλειας καὶ σιγουριᾶς. Ὁ καθαρὸς ἀέρας, ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ ἐλεύθερη σκέψη, ἡ δυσκολία νὰ δώσει μόνος του λύσεις, νὰ αὐτοσχεδιάσει καὶ νὰ πειραματισθεῖ, εἶναι πράγματα πού τὸν ἀπωθοῦν. Αὐτὸς

δὲν θέλει οὔτε νὰ κοπιᾷσει, οὔτε νὰ προβληματισθεῖ, οὔτε, πολὺ περισσότερο, νὰ ριψοκινδυνέψει. Ἔτσι προτιμᾷ τὶς βολικὲς λύσεις, τὰ καλούπια, τὰ γνωρίμα ἀχνάρια, ὅσο κι ἂν αὐτά, ἀπὸ μόνονα τους, τοῦ γίνονται παρωπίδες ἢ ἄλυσίδες. Ἔτσι μόνον μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ μόνιμη τάση τῆς μεγάλης ἀνθρώπινης πλειοψηφίας στὸ ν' ἀγκαλιάζουν εὐκολὰ καὶ χωρὶς καμμιὰ διάθεση ἐλέγχου ὁποιαδήποτε ιδεολογία τῆς προτείνουν, ἀρκεῖ αὐτὴ νὰ ἐμφανιστεῖ εἴτε ὡς «σωτήρια» λύση εἴτε ὡς νέος κανόνας συμπεριφορᾶς ἢ τρόπος σκέψης, «ιδανικό» ἢ ὑψηλὴ «ἀποστολή».

Ὅλα αὐτά, ὅσο κι ἂν διευκολύνουν, βολεύουν ἢ δίνουν μιὰ θεωρητικὴ «δικαίωση» σὲ ἀγῶνες καὶ προσπάθειες, πείθοντας πῶς γι' αὐτὲς ἀξίζει κανεὶς νὰ δώσει ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια του τὴ ζωὴ, μποροῦν, ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος, νὰ γίνουν τὰ μέσα γιὰ μιὰ νέα στυγνὴ καταδυνάστευση τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Μετατρέπονται γρήγορα καὶ κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθηκὲς, ἢ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, σὲ πνευματικὲς τροχοπέδες καὶ δυσβάσταχτα διανοητικὰ δεσμά. Ἀκριβῶς αὐτὲς εἶναι οἱ δογματικὲς ἀλήθειες, τὰ κάθε λογῆς δόγματα, οἱ στερεοποιημένες θεωρίες, πού σ' αὐτὲς συνηθίζουμε νὰ περιχαρακώνουμε τὴν σκέψή μας καὶ νὰ ὀριοθετοῦμε τὴν στάση μας καὶ τὴν συμπεριφορά μας.

Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τί εἶναι δόγμα, τί ἀκριβῶς προϋποθέτει καὶ πού στοχεύει. Μποροῦμε, σὲ μιὰ πρώτη ἐννοιολογικὴ ὀριοθέτηση, νὰ τὸ δοῦμε σὰν μιὰ φόρμου-

λα λύσεων. Έμβραθύνοντας περισσότερο μπορούμε να το προσδιορίσουμε ως ένα σύνολο από «ἀξίες», από ἀντιλήψεις και ἀπαντήσεις, ιδέες και σκέψεις ευρύτερης ἀποδοχής με ιδεολογικό, φιλοσοφικό ή θρησκευτικό περιεχόμενο. Από μιάν ἄλλη ἄποψη, δόγμα είναι το θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχει ἐγκλωβιστεί ή κυρίαρχη ιδεολογία, ή κρατούσα ήθική, ή αὐθεντική ἐρμηνεία τῆς κρατούσας τάξεως πραγμάτων ή τάξης ή κοινωνίας ή θρησκευτικοπολιτικῆς κάστας. Μ' ἄλλα λόγια, το δόγμα είναι ἕνας ὑποχρεωτικός κώδικας σκέψεως και συμπεριφοράς, ἕνα σύστημα «ἀξιῶν» ιεραρχημένων σύμφωνα με τὴν θέληση ή τὰ συμφέροντα τῶν φορέων του, ἕνα σύνολο ἀπὸ ἐπιλογές «λύσεων» και «ἀπαντήσεων» σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα και σ' ὅλους τοὺς τομεῖς.

Τὸ κύριο χαρακτηριστικό τοῦ δόγματος είναι ή αὐθεντία του. Θεωρεῖται ἀλάθηστο. Από τὴν φύση του δὲν ἐπιδέχεται ἔλεγχο, ἀμφισβητήσεις ή ἐπικρίσεις. Τὸ δόγμα ὄχι μόνο δὲν ἐλέγχεται, ἀλλὰ και δὲν δέχεται ἔλεγχο. Δὲν ἔχει ἄλλωστε καμμιὰ σχέση με τὴ λογική, ἀφοῦ ὑπακούει στὴ δική του, και δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀντικείμενο ἀνάλυσης ή περαιτέρω ἐπεξεργασίας. Είναι δεδομένο. Δεδομένες και ἀναλλοίωτες είναι και οἱ «ἀλήθειες» ποὺ προβάλλονται μέσα ἀπ' αὐτό, οἱ «ἀξίες», οἱ στόχοι ποὺ ἔχουν ἐπιλεγεί, οἱ θέσεις και οἱ ιδέες ποὺ δεσπόζουν και κατευθύνουν τὴ δεδομένη κοινωνία, τὸ ἔθνος, τὸ λαό.

Ἀλλὰ δὲν ἔχουμε μόνο τὰ δόγματα ποὺ ἐπιβάλλονται ἀνωθεν, ἄλλοτε με τὴν βία και ἄλλοτε με πειθῶ, και εἶναι, κατὰ κανόνα, προϊόντα τῆς σκέψεως φιλοσόφων, ιδρυτῶν θρησκειῶν, πολιτικῶν ἀρχηγῶν, κ.λπ. Ἔχουμε και τὰ δόγματα ποὺ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δημιουργήσαμε μέσα μας για προσωπική μας

χρήση και ἐξυπηρέτηση. Ὅλοι μας σχεδόν, ἔχουμε τὶς δικές μας λίγο ή πολύ στενές παρωπίδες, τὰ δικά μας καλούπια σκέψης, τὶς δικές μας προσωπικές θέσεις και ἀντιλήψεις για ὅλα τὰ μεγάλα και τὰ μικρὰ ζητήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἀλλὰ και τὰ αἰώνια προβλήματα. Ἄλλοι λιγότερο, ἄλλοι περισσότερο ἔχουν τὶς δικές τους ἀπαντήσεις — συνταγές σὲ κάθε ἐρώτημα και τὶς δικές τους λύσεις σὲ κάθε πρόβλημα. Ὅλες τους ἐναρμονίζονται ή εἶναι εὐθυγραμμισμένες με τὰ ισχύοντα και τὰ κρατοῦντα, μ' ἄλλα λόγια με τὶς ἐπικρατοῦσες δογματικές ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τους. Τὸ εἶπε ὁ τάδε γνωστός φιλόσοφος, ὁ τάδε μέγας ἄνδρας. Ἀπὸ ἐδῶ ὅμως ἕως τὸ ἄλλο ἄκρο ή ἀπόσπαση δὲν εἶναι μεγάλη. Ἔτσι ἀλλοτριώνουμε τὴν δυνατότητά μας νὰ σκεφτοῦμε και νὰ κρίνουμε οἱ ἴδιοι. Προτιμοῦμε νὰ προσφύγουμε στὴν αὐθεντία τῆς ἐτοιμῆς και καθιερωμένης λύσης, ποὺ τὴν παίρνουμε αὐτούσια ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἐπαφίεμεθα, μ' ἄλλα λόγια, στὴν κρίση και τὴν αὐθεντία ἀνθρώπων πού, συχνότατα, δὲν μᾶς ἐκφράζουν ἀπόλυτα.

Βέβαια, ή δογματική «ἀλήθεια» εἶναι συνήθως μιὰ σανίδα σωτηρίας, μιὰ βολική και πρακτική διέξοδος στὰ προσωπικά ή συλλογικά μας προβλήματα. Ἐχει ὅμως τρία καίρια μειονεκτήματα. Μᾶς καθιστᾷ, πρῶτα-πρῶτα, ἀνεύθυνους. Προστρέχοντας στὴ λύση «δόγμα», ἀποφεύγουμε νὰ σκεφθοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ πρόβλημά μας, νὰ τὸ κρίνουμε μόνοι μας... Εἶναι σὰ νὰ παραιτούμεθα ἀπὸ τὸ δικαίωμα κρίσης ή ἐπιλογῆς και περιορίζομαστε ἄβουλοι και ἄκριτοι νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν μιά, τὴν δεδομένη και προκαθορισμένη λύση ποὺ μᾶς ὑποδεικνύει τὸ δόγμα. Ὅχι μόνο ἔτσι δὲν σκεφτόμαστε, ἀλλὰ καταφεύγοντας ἄκριτα στὴ

λύση-κονσέρβα του δόγματος κινδυνεύουμε να βρεθούμε πολύ μακριά από την ένδεδειγμένη λύση, την όρθή, πού ν' αντιτοιχεί στο συγκεκριμένο μας πρόβλημα.

Το δεύτερο μεγάλο μειονέκτημα του δόγματος είναι, ότι κατά κανόνα γερνάει πρόωρα. 'Η «αλήθεια» του, το κύρος του ξεπερνιέται γρήγορα από τις νέες διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες. Και το μεγαλοφυέστερο σύστημα θεωρητικής σύλληψης, πρόβλεψης και ανέλιξης της πραγματικότητας δεν αντέχει για πολύ στο χρόνο. Είναι υποχρεωμένο, για να επιζήσει, να αναθεωρείται και να εκσυγχρονίζεται συνεχώς. Κλασσικό παράδειγμα ή πολύ διαδεδομένη στην εποχή μας και επίσημα ισχύουσα στις ανατολικές χώρες μαρξιστική φιλοσοφία και βιοκοσμοθεωρία. 'Από την εμφάνισή της, τον 19ον αιώνα, αλλά πολύ περισσότερο, από την εφαρμογή της στην Ρωσία, μετά από την εγκαθίδρυση του σοβιετικού καθεστώτος, χρειάστηκε να αναθεωρηθεί και να τροποποιηθεί πολλές φορές, από πολλούς και σε πολλά. 'Ετσι, σήμερα, έχουμε το μαρξιστικό δόγμα, αλλά ανανεωμένο και σε μια ολόκληρη ποικιλία από μορφές και σχήματα που κανένα τους δεν μοιάζει με το αρχικό. Το πιο χαρακτηριστικό όμως είναι, πώς τα ίδια αυτά μαρξιστικά σχήματα, συχνότατα, σε πολλά αντιφάσκουν ή αντιμάχονται μεταξύ τους. Είναι φυσικό να συμβαίνει κάτι τέτοιο. 'Ηταν και είναι τόσο ραγδαίες και τόσο απρόβλεπτες οι αλλαγές στην σύγχρονη σκέψη και τόσο θεμελιακές οι αλλαγές στις δομές της κοινωνικής οικονομικής και πολιτιστικής ζωής, που κανένα δόγμα δεν μπορεί να τις συλλάβει. Μόνο ένα «δόγμα» πού ν' αλλάζει διαρκώς σχήμα και περιεχόμενο, μπορεί κάθε φορά να τις καλύπτει, να τις ερμηνεύει και να τις εκφράζει. 'Αλλά, στην πράξη κάτι τέτοιο είναι αδύνατο: το

δόγμα δεν μπορεί να εξελιχθεί και να προσαρμοστεί σε μια νέα απρόβλεπτη κατάσταση, γιατί αυτόματα θα αρνιόταν τον έαυτό του και θα αυτοκτονούσε. Παραμένει, έτσι, ανεξέλιχτο, στατικό και αδρανές. 'Ετσι, όμως γίνεται και επικίνδυνο αλλά και αντιανθρώπινο. 'Ο κίνδυνος από την έγγενη ανημπόρια του να αυτοεκσυγχρονισθεί οφείλεται κυρίως στο τρίτο μειονέκτημα που έμπεριέχεται στη φύση του και συνιστά το πιο ούσιωδες, ίσως, χαρακτηριστικό του. Είναι ή ανελαστικότητά του. Ναί, το δόγμα, πού, κατά βάθος, είναι ένα σύνολο από σκουριασμένα αξιώματα και απολιθωμένες «αλήθειες», με αξιώσεις όμως αιώνιας και καθολικής «ισχύος», είναι, από την ίδια του τη φύση, ανελαστικό. Δέν επιδέχεται διερευνήσεις ή ελεύθερης έρμηνείας. Είναι στατικό, μονολιθικό και δεδομένο. 'Εξ' όρισμού αρνείται το δικαίωμα σε όποιονδήποτε να το επαναπροσδιορίσει, να το προσαρμόσει, να το αλλάξει ή να το εμπλουτίσει με νέα στοιχεία δίνοντάς του, έτσι, μιαν άλλη διάσταση ή και ένα νέο περιεχόμενο.

Το φαινόμενο του ανελαστικού είναι ιδιαίτερα συνηθισμένο όσο και χτυπητό στα θρησκευτικά δόγματα. Σ' αυτά επικρατεί απόλυτη στασιμότης. Καμμιά θρησκεία δεν επέτρεψε ποτέ αλλαγές ή νεότερες έρμηνείες των θεμελιωδών της θέσεων και αρχών. 'Ιδιαίτερα, οι μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες έχουν, εδώ και αιώνες, αποκρυσταλλωθεί σ' ένα σύνολο από αρχές και αξιώματα, πού, όλα μαζί, αποτελούν την δογματική τους θεμελίωση και ύποδομή. 'Όλα αυτά, όμως, δεν βοηθούν τον άνθρωπο να γίνη ευτυχέστερος. 'Αντίθετα, γίνονται αίτια να δημιουργήσουν μια σειρά από άρνητικές διαδικασίες και δυσμενείς επιπτώσεις, που έχουν ως συνέπεια την πνευματική αποτελμάτωση, την στασιμότητα και το

σκοταδισμό, την δυστυχία, το ιστορικό αδιέξοδο. Ο άνθρωπος αποξηραίνεται πνευματικά. Η φαντασία του αναχαίτιζεται, ή σκέψη του στερεύει και αδυνατίζει. Το ίδιο το δόγμα τον κρατάει δέσμιος, εμποδίζοντάς τον να δει την αλήθεια κατάματα και ν' ακολουθήσει την παλλόμενη και άενα εξελισσόμενη πραγματικότητα. Έτσι, όχι μόνο δεν είναι σε θέση να συλλάβει το νόημά της αλλά και δεν του επιτρέπεται παραμερίζοντάς το να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν.

Μια άλλη, ακόμα πιο επικίνδυνη, τερατώδης και ανθρωποβόρος ιδιότητα του δόγματος, που προκάλεσε και προκαλεί ακόμα και στις μέρες μας σοβαρές παρενέργειες και γίνεται αιτία για πολλά δεινά, είναι η υποχρεωτική σύνδεσή του με κάποια κατεστημένη ομάδα, τάξη ή εξουσία, που αυτή είναι και ο φορέας του. Δεν μπορεί, αληθινά, να νοηθεί δόγμα χωρίς τους φανερούς ή άφαντους πάτρωνές του, τους φορείς αλλά και τους «θεματοφύλακες» του. Από μόνο του είναι νεκρό, δεν μπορεί να υπάρξει. Πάντοτε έχει ανάγκη, για να επιβληθεί, από ισχυρές δόσεις επιβολής κι εξουσίας. Την αίγλη του δεν την άντλει από το ίδιο του το περιεχόμενο, την «αλήθεια» του — που είναι άυπαρκτη — αλλά από κάτι ξένο προς αυτό, δηλαδή από την δύναμη και την ισχύ εκείνων που βρίσκονται πίσω του. Αυτοί αναλαμβάνουν, άλλοτε με την πειθώ και άλλοτε με την βία, να το επιβάλουν και να το υπερασπιστούν από οποιοσδήποτε άμφισβητήσει.

Έτσι, παρατηρούμε, πώς για να επιζήσει ένα οποιοδήποτε δόγμα, ανεξάρτητα από την έσωτερική του «χρησιμότητα», χρειάζεται κατ' απόλυτον ανάγκη να επιβληθεί με το περίβλημα της

εξουσίας. Είναι λυπηρό, αλλά απόλυτα αληθινό, πώς γύρω από ένα οποιοδήποτε καθιερωμένο σύστημα «αξιών» ή επιλογών δημιουργείται ένα άλλο σώμα, που παίρνει τα πιο ποικίλα σχήματα και τα πιο άθωα όνόματα, αλλά που έχει πάντοτε ως κύρια αποστολή του τόσο την διαιώνιση και υπεράσπισή του όσο και την διατήρησή του στην αυθεντική του μορφή. Οι άνθρωποι που αποτελούν αυτό το «σώμα», άσχετα αν λέγονται ιερείς, δάσκαλοι, πολιτικοί, νομομαθείς, «σοφοί» ή οτιδήποτε άλλο, έχουν ένα κοινό μεταξύ τους: Είναι περιβλημένοι με δύναμη, έχουν ύψηλα αξιώματα και ασκούν, άμεσα ή έμμεσα, μεγάλες εξουσίες. Είναι, μ' άλλα λόγια, ισχυροί και μπορούν να επιβάλλουν και τις πιο αυστηρές τιμωρίες σ' εκείνους που θ' αποτολμήσουν να περιφρονήσουν ή να παραβούν το δόγμα, που, σε παρόμοιες περιπτώσεις, έχει γίνει θρησκευτικός κανόνας ή νόμος της πολιτείας, του κράτους, και, μέσα απ' αυτά τα νομικά του πλαίσια, έκφραση της κατεστημένης κρατούσας τάξης.

Έτσι, όμως το δόγμα έχει μοιραία το χαρακτήρα της καταπιεστικής και υποχρεωτικής εφαρμογής, που δεν εξαρτάται από την ελεύθερη και άβιαστη αποδοχή των αποδεχτών του όσο από την θέληση των φορέων του και την δύναμή τους να το επιβάλουν ακόμα και με την άσκηση της πιο στυγνής βίας. Ακριβώς αυτά τα στοιχεία, ή υποχρεωτικότητα, ή επιβολή, ή ανελαστικότητα, το αδύνατο της αναθεώρησης αποτελούν τα κυριότερα από τ' αρνητικά γνωρίσματα του δόγματος, που αυξάνουν και διευρύνονται όσο το ίδιο αποδεικνύεται ξεπερασμένο, άπροσάρμοστο, όχι αυτοδύναμο, ακατάλληλο στην πρακτική του εφαρμογή.

Δεν θάταν καθόλου υπερβολικό, αν, προχωρώντας στην ανάλυση της έννοιας

τοῦ δόγματος, τὸ ταυτίζαμε μὲ τὴν ἴδια τὴν ἐξουσία. Δόγμα καὶ ἐξουσία, στὴ πράξη ὄχι μόνο ἀλληλοσυμπληρώνονται καὶ ἀλληλοκαλύπτονται, ἀλλὰ καὶ συμπορεύονται. Κατὰ κανόνα τὸ δόγμα «δικαιώνει» καὶ καλύπτει τὴν ἐξουσία καὶ τὶς αὐθαιρεσίες της. Ἐκείνη πάλι, γιὰ νὰ ἔχει ἓνα σοβαρὸ λόγο ὑπάρξεως, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ περιβάλλεται μὲ κάποια δογματικὴ ἀλήθεια, τὴν ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ὑπερασπίζεται καὶ διαφυλάσσει.

Ἀλλὰ — γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ τρίπτυχο — θεμελιακὴ προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ δρόγματος εἶναι ὁ φορέας του. Ἄσχετα ἂν αὐτὸς πού τὸ ἐπέβαλε ἢ τὸ ἐπινόησε ἀρχικὰ ἦταν ἓνας πολιτικός, ἓνας κοινωνικὸς ἀναμορφωτὴς ἢ ἓνας θρησκευτικὸς ἀρχηγός, βέβαιον εἶναι, πὼς οἱ μέθοδοι ἀστυνόμευσης καὶ διαφύλαξης τῆς δογματικῆς «καθαρότητας» ξεκινοῦν ἀπὸ πιστοὺς καὶ ἀφοσιωμένους φορεῖς, ὁπαδοὺς-φύλακες.

Κύριο γινώρισμά τους: ἡ συνεχὴς ἐπαγρύπνηση, τὸ φίμωμα κάθε ἀντίθετης φωνῆς, τὸ πνίξιμο κάθε ἐπικριτικῆς διάθεσης, κάθε ἐπιθυμίας γιὰ ἐλεύθερη ἐρμηνεία ἢ ἀποδέσμευση.

Δὲν εἶναι δύσκολο, ὥστερα ἀπ' αὐτά, καὶ ὀλοκληρώνοντας τὴ σκέψη μας, νὰ ποῦμε, πὼς τὸ δόγμα συνήθως τρέφει μόνο τὴν μονοδιάστατη σκέψη καὶ εἶναι ἓνας μονόδρομος στὸ χῶρο τῶν ιδεῶν χωρὶς ἐπιστροφή. Ταιριάζει σὲ αὐταρχικὲς κοινωνίες καὶ σὲ φιλόδοξους ἐγωπαθεῖς ἀνθρώπους πού δὲν δυσκολεύονται πίσω ἢ μέσα ἀπὸ τὸ δόγμα νὰ κρύψουν τὶς προσωπικὲς τους φιλοδοξίες καὶ τὶς ἐξουσιαστικὲς τους, ἀνελεύθερες τάσεις.

Δὲν εἶναι τυχαῖο, τέλος, πὼς εὐκόλοα τὸ δόγμα ὠθεῖ τοὺς ὁπαδοὺς του σὲ ἀκρότητες καὶ παραλογισμούς. Ὁ φανατι-

σμός καὶ ἡ τυφλὴ πίστη εἶναι ἓνα ἀκόμα γινώρισμα, ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπικίνδυνα, τοῦ πιστοῦ καὶ ἀφοσιωμένου σὲ κάποιο δόγμα, εἴτε θρησκευτικὸ εἶναι αὐτὸ εἴτε πολιτικό. Αὐτὸ ἐπιβάλλει ἀκόμα καὶ τὴν χρῆση βίας, πού μὲ πολλοὺς τρόπους τοὺς «δικαιώνει». Ὁ «πιστὸς» γιὰ τὴ διάδοση ἢ τὴν ἰσχὺ τοῦ δόγματος δὲν διστάζει νὰ βάψει τὰ χέρια του μὲ αἷμα. Ἀκριβῶς γι' αὐτό, ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ δόγματος εἶναι ἡ ἐλευθερία, ὁ διάλογος, ἡ δυνατότητα ἄσκησης κριτικῆς, ἡ ἀλήθεια πού ἀπορρέει μέσα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἀντίθετα, ἐκεῖνο πού συντηρεῖ καὶ διαιωνίζει ἓνα δόγμα εἶναι ὁ φανατισμός, ἡ προκατάληψη, ὁ φόβος, ἡ ἀπειλὴ τιμωρίας, ἡ ἀμάθεια, ἡ ἰδιοτέλεια, ἡ αὐθεντία, τὸ ὠμὸ συμφέρον. Τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ιδεῶν, ἡ δυνατότητα ἐλέγχου καὶ σύγκρισης, εἶναι τὰ ὅπλα μὲ τὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ καταπολεμήσουμε τὰ δόγματα. Κι' ὅσο κι ἂν φαίνεται περίεργο, τὰ δόγματα γίνονται περισσότερο ἐπικίνδυνα γιὰ τὴν ζωὴ μας ἀπὸ τὴν στιγμή πού δὲν μποροῦν νὰ μᾶς πείσουν ἀπὸ μόνον τους γιὰ τὴν ὑπαρξή, τὴν ἀναγκαιότητά τους. Τότε τὴν διαιωνισὴ τους τὴν ἀναλαμβάνουν συνήθως μὲ τὴ βία οἱ κάθε λογῆς προστάτες τους, τὰ ἱερατεῖα, ἡ ἐξουσία, οἱ ἰδεολογικοὶ τους «ἐκπρόσωποι»... Ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ἅμεσα συμφέροντα ἀπὸ τὴν διατήρηση καὶ διαιώνιση τοῦ δόγματος. Ζοῦν ἀπὸ τὴν ἐκμεταλλευσή του, καὶ μπροστὰ στὰ συμφέροντά τους, πού ταυτίζονται μαζί του, εἶναι ἔτοιμοι νὰ καταφύγουν στὴ βία καὶ σὲ κάθε μορφὴ καταπίεσης, ἔστω κι ἂν ἔχουν, ἴσως ἐπίγνωση ὅτι ὀδηγοῦν τὸν κόσμο — καὶ τοὺς ἑαυτοὺς τους — στὴ συμφορὰ καὶ τὸν δλεθρο.

ΜΕΤΑΞΥ ΣΟΒΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΕΙΟΥ

Τοῦ Ἀριστοφάνη Καρφιά

Ὁ Ἡράκλειτος, παρομοιάσας τὸν χρόνον μὲ παῖδα «ἀεὶ παίζοντα πετεύνοντα», ἀπέφυγεν νὰ ὑποδείξῃ τὸν χρόνον - τὰς δυστήνους ράξεις μας - ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ ἀγυιόπαις οὗτος ρίπτει τὰ κότσια του, ἀποψιλῶνων καὶ λευκαίνων τὰς κεφαλὰς μας, ἀνασκάπτων τὰ μέτωπα καὶ τὰς παρειὰς καὶ φιλοδορῶν τὰς ἀρθρώσεις μας δι' ἀλάτων καὶ ρευματισμῶν.

Αἱ μελαγχολικαὶ σκέψεις, φίλοι, ἐπ' εὐκαιρία τῆς παρελεύσεως ἐνὸς ἀκόμη ἔτους. Δυστυχῶς, παρὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις οὐδεὶς ἐπεχείρησεν τὸν ροῦν τοῦ χρόνου νὰ ἀνακόψῃ, πλήν, βεβαίως, τῶν ἀρχαίων ἰσραηλινῶν καὶ τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως. Ὅμως, ἐνῶ ἡ ὑπὸ τῶν ἰσραηλινῶν ἀνακοπὴ ἦτο σχετικῶς ἀσήμαντος - ἀφεῶρα μίαν μόνον ἡμέραν, ὅτε τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Γιαχβὲ ἐστάθη ὁ ἥλιος κατὰ Γαβῶν, ἕως ὅτου οἱ πιστοὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσιν τοὺς Φιλισταίους - ἀντιθέτως, ἡ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς μας προσπάθεια εἶναι πλέον φιλόδοξος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἓν ὁλόκληρον ἔτος. Ὡς γνωρίζετε, ἡ κυβέρνησίς μας ἀπεφάσισε νὰ ἐτεροχρονίσῃ τὸ ἤδη τρέχον ἔτος 1983. Ἡ προσπάθεια εἶναι ὅμως ἐξοφθάλμως ἐλλιπής, διότι ἀφορᾷ μόνον εἰς τοὺς μισθοὺς, ἐφ' ᾧ καὶ ἔχει ἤδη ξεσηκώσει διαμαρτυρίας. Ἐνῶ, ἐὰν ἐψηφίζετο ὁ ἀπόλυτος ἐτεροχρονισμὸς τοῦ 1983, ἦτοι ἡ παντελὴς ἐξάλειψίς του, καὶ διαμαρτυρίαι δὲν θὰ ὑπῆρχον καὶ ἐπιστημονικῶς τὸ πείραμα θὰ προσεῖλκυε τὴν διεθνή προσοχήν. Ἡ κυβέρνησις θὰ ἦτο πλέον τολμηρὰ, ἐὰν ἀνεδίφει τὴν ἱστορίαν. Θὰ ἐβλεπεν, ὅτι ἐν παρόμοιον πείραμα ἐτεροχρονισμοῦ ἀπέβη ἀπολύτως ἐπιτυχές, διεξαχθὲν μάλιστα μὲ ἀνόγους δημοκρατικὰς διαδικασίας: Ὅτε

ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς κατέλαβεν τὰς Ἀθήνας, ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μυηθῇ εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια. Ὅμως ὁ μὴν ἦτο Ἀπρίλιος καὶ ὁ χρόνος τῶν μυήσεων τακτὸς. Ἡ μύησις εἰς τὰ Μικρὰ Ἐλευσίνια ἐγένετο ἀνὰ Φεβρουάριον καὶ εἰς τὰ μεγάλα ἀνὰ Ὀκτώβριον. Ἡ Βουλὴ ὅμως τῶν Ἀθηναίων τῇ εἰσηγήσει τοῦ ρήτορος Στρατοκλέους ἐψήφισε νὰ γίνῃ ὁ Ἀπρίλιος Φεβρουάριος. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐψήφισεν νὰ γίνῃ ὁ Ἀπρίλιος Ὀκτώβριος. Καὶ οὕτω ἐντὸς δύο ἡμερῶν ὁ Πολιορκητὴς κατέστη μύστης. Καὶ μάλιστα μὲ ἀπολύτως δημοκρατικὰς διαδικασίας. Ἀς τὸ ἔχουν οἱ ἀρμόδιοι ὑπ' ὄψιν των, ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη νὰ ἐτεροχρονίσουν καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος 1984...

Σὰς ἐκούρασά, φίλοι, μὲ τὰ ἱστορικὰ περὶ ἐτεροχρονισμοῦ, ὅμως νομίζω, ὅτι ὅλοι πρέπει νὰ συμβάλλωμε διὰ τὴν ἐπιτυχίαν παρομοίων πειραμάτων. Πρόθεσίς μου, πάντως, ἦτο νὰ προβῶ εἰς ἓνα σύντομον ἀπολογισμὸν τῶν κυριωτέρων συμβάντων τοῦ λήξαντος ἔτους, ὡς πράττουν ὅλοι οἱ καλοὶ ἔμποροι τὰς ἡμέρας αὐτάς.

Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν χρόνον, ἡ σημαντικωτέρα ἐξέλιξις, νομίζω, ὅτι ὑπῆρξεν ἡ μείωσις τοῦ τιμαρίθμου κατὰ 2,8 μονάδας. Ἡ παρατηρηθεῖσα κάμψις ἀσφαλῶς ὀφείλεται εἰς τὴν συγκράτησιν τῶν τιμῶν τοῦ λουλακίου, τῶν ξυλοπροκῶν, τῶν καρβουνακίων θυμιάματος καὶ λοιπῶν παρομοίων εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ γνωστὸν «καλάθι τοῦ καταναλωτοῦ», βάσει τοῦ ὁποίου ἡ στατιστικὴ ὑπηρεσία καταρτίζει τὸν τιμαρίθμον.

Καὶ μιᾶς περὶ στατιστικῆς ὁ λόγος, ἀναφέρω ἐπὶ τροχάδην ὠρισμένα στατιστικὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος ἔτους 1982. Οὕτω:

- Ἐδενδροφυτεύθησαν τρεῖς φορὰς τὰ γύρωθεν τῶν Ἀθηνῶν γυμνὰ ὄρη, ἔναντι δύο τοῦ 1981 καὶ δύο ἐπίσης τοῦ 1980. (Καὶ παλαιότερον, ἐν τούτοις, ἐσυνηθίζετο νὰ δενδροφυτεύωνται δις τοῦ ἔτους).

- Κατηργήθη ἡ γραφειοκρατία δεκαοκτὼ φορὰς, ἔναντι δύο τοῦ 1981 καὶ τριῶν τοῦ 1980, ἐνῶ τὸ ρουσφέτι κατηργήθη 38 φορὰς, ἔναντι μηδεμιᾶς τὸ 1981 καὶ τριῶν τὸ 1980.

- Τὸ κυκλοφοριακὸν ἐπελύθη 28 φορὰς τὸ 1982, ἔναντι 11 τοῦ 1981 καὶ 13 τοῦ 1980.

- Ἠγοράσθησαν 1.000 νέα λεωφορεῖα, ἔναντι 1.000 τοῦ 1981 καὶ ἐπίσης 1.000 τοῦ 1980. (Ἡ συνήθεια νὰ ἀγοράζωνται 1.000 λεωφορεῖα κατ' ἔτος εἶναι παλαιά).

- Ὑπεγράφησαν δύο συμβάσεις διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ «μετρὸ» ἔναντι τριῶν τοῦ '81 καὶ τεσσάρων τοῦ 1980.

- Τέλος κατηργήθησαν τὰ πνεύματα,

οἱ τόνοι, ἡ μοιχεία, αἱ πανελλήνιοι ἐξετάσεις καὶ οἱ χονδρέμποροι τῆς λαχαναγορᾶς ἀνὰ μίαν φορὰν, ἔναντι μηδεμιᾶς τῶν παρελθόντων ἐτῶν.

Εἰς τὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὁ φάκελλος τῆς Κύπρου ἠνοίχθη 4 φορὰς, ἔναντι 2 τοῦ 1981 καὶ 2 ἐπίσης τοῦ 1980.

- Ἐπραγματοποιήθησαν 56 ἐπίσημα ταξίδια δι' ὑποθέσεις τῆς ΕΟΚ, 14 δι' ὑποθέσεις τοῦ ΝΑΤΟ, ἔναντι 56 καὶ 14 ἀντιστοίχως τοῦ 1981 καὶ ἀναλόγων τοῦ 1980.

- Ἐκάμαμεν ἐν μορατόριουμ μὲ τὴν Τουρκίαν ἔναντι οὐδενὸς τοῦ 1981 καὶ 1980.

- Ἐγιναν 128 συσκέψεις διὰ τὰς ἀμερικανικὰς βάσεις, ἔναντι 122 τοῦ 1981 καὶ 98 τοῦ 1980.

Ὅμως, φίλοι, ὅας ἐκούρασα μὲ τοὺς ἀριθμούς. Τελειῶνω εὐχόμενος αἷσιον καὶ εὐτυχὲς τὸ ἐτεροχρονισθὲν νέον ἔτος.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

‘Ο έξαλθητευτικός ρόλος τῆς ‘Απαισιοδοξίας

Χωρίς ἀμφιβολία τὴν πιὸ ἀποφασιστικὴ συμβολὴ στὴν κατανόηση τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς, τοῦ κόσμου, γενικώτερα, καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρώπινης συμβίωσης τὴν ὀφείλουμε στὴ σκέψη, τὶς διαπιστώσεις καὶ τὰ συμπεράσματα διανοητῶν, φιλοσόφων καὶ μελετητῶν, ποὺ κοινὸ τους χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ ἀπαισιοδοξία. ‘Απαισιοδοξία, ἐδῶ, νοοῦμε ὅλο τὸ φάσμα τῆς θεώρησης τῶν ἀνθρωπίνων ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπιφύλαξη, τὴν καχυποψία καὶ τὴν δυσπιστία καὶ φτάνει ὡς τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἄρνηση καὶ τὴν ἀπόρριψη τοῦ κόσμου, τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς.

Κι’ ὅλας οἱ ἀπαισιόδοχοι διανοητὲς καὶ ἐρευνητὲς, σ’ ὅλους τοὺς τομεῖς, ἔχουν καταλήξει σὲ ὀρισμένες θεωρήσεις καὶ συμπεράσματα ποὺ, παρ’ ὅλο ποὺ εἶναι πιὰ γερά ντοκουμενταρισμένα, οἱ ἀντιπαλοὶ τοὺς ἐπιμένουν νὰ τ’ ἀρνοῦνται σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ. Γι’ αὐτοὺς ἡ ἀλήθεια καὶ δὲν ἀρέσει καὶ δὲν συμφέρει. Γι’ αὐτοὺς ἡ ἀληθινὴ φύση τῆς ζωῆς καὶ τῶν πραγμάτων συγγέεται μὲ προκαταλήψεις ποὺ, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, τὴν ὠραιοποιοῦν ὅπου δὲν τὴν παραποιοῦν. “Ἔτσι, ἀκόμα καὶ σήμερα, σ’ εὐρύτητα στρώματα, ἔχουν ἐπικρατήσει ἰδέες καὶ ἀντιλήψεις, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια. Οἱ κρατούσες φιλοσοφικὲς θεωρίες, ἡ θρησκεία, ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα, οἱ πολὺ διαδεδομένες ἰδέες γιὰ τὴν γυναίκα, τὴν θέση τοῦ ἄντρα, τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, τὴν ἰσότητα, κατὰ κανόνα ἐπικαλύπτουν καὶ συσκοτίζουν ὀρισμένες θεμελιακὲς ἀλήθειες ποὺ οἱ ἄνθρωποι εἴτε ἀγνοοῦν εἴτε τοὺς ὠθοῦν οἱ ἄλλοι νὰ ἀγνοοῦν. Γενικά, διάφορες κοινωνικὲς δυνάμεις, θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ κατεστημένα, ἔχουν κάθε συμφέρον νὰ παραπλανοῦν καὶ νὰ ἀποπροσανατολίζουν τὴν προσοχὴ καὶ τὶς σκέψεις τῶν πολλῶν, κάνοντάς τους νὰ ἐφησυχάζουν, νὰ ἐπαναπαύονται καὶ νὰ αἰσιοδοξοῦν γιὰ τὸ μέλλον, χωρὶς ἀπὸ τ’ ἄλλο μέρος νὰ τοὺς δίνουν μιὰν ἀληθινὴ εἰκόνα τῶν κινδύνων καὶ τῶν προοπτικῶν ποὺ διανοίγονται σ’ αὐτά...”

“Ὅσο οἱ ἄν φαίνεται περίεργο, ὅλες αὐτὲς οἱ λίγο ἢ πολὺ ρόδινες προοπτικὲς, οἱ γεμάτες αὐτοπεποίθηση καὶ σιγουριά πεποιθήσεις, ἔχουν γίνε σήμερα μιὰ κρατούσα κατάσταση, παρ’ ὅλο ποὺ

κάτι τέτοιο, μετὰ τὰ τόσα ποὺ ἔγραψε ὁ Σοπενάουερ καὶ τὶς ἀνακαλύψεις καὶ τὶς ἐρευνες ποὺ ἔκαναν μιὰ ὀλόκληρη λεγεῶνα ἐπιστημόνων, σ’ ὅλους τοὺς τομεῖς, ἀπὸ τὸν Νταρβίνο ἕως τὸ Φρόυδ, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀνεπίτρεπτο. Λίγοι, σχετικὰ, ἀποφάσισαν, ἀφίνοντας, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, τὴν, βασικά, αἰσιόδοξη νοοτροπία τους, νὰ ἐρευνήσουν πέρα καὶ πίσω ἀπὸ τὴν γυαλιστερὴ ἐπιφάνεια τῶν ἐπίπλαστων καὶ τεχνητὰ ὠραιοποιημένων ἐξηγήσεων. ‘Ακριβῶς, γι’ αὐτὸ ἐδῶ θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς ἀπαισιόδοξης σκέψης, πέρα ἀπὸ τὶς ὑπερβολικὲς τῆς ἐπιφυλάξεις καὶ ἀκρότητες ποὺ, συχνά, τὴν μειώνουν καὶ τὴν κάνουν ἀπαράδεχτα ἀπόλυτη.

Γενικά, ἡ φιλοσοφία τῶν ἀπαισιόδοξων ξεσκέπασε καὶ ἀποκάλυψε ὅλες τὶς ἀλήθειες γύρω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τὴν φύση καὶ τὴν πραγματικότητα, ἐνῶ, ταυτόχρονα, ἐπιχείρησε καὶ μιὰ εὐρύτερη ἐρμηνεία τοῦ κοσμικοῦ χώρου. Κύριος στόχος τους εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἄσχετα ἂν μᾶς βολεῦει, μᾶς ἐξυπηρετεῖ ἢ μᾶς συμφέρει. Μὲ ὡμὴ εἰλικρίνεια προχωρᾶνε σὲ μιὰ βαθεῖα τομὴ στὸ κοινωνικὸ σῶμα, ἐρευνοῦν καθετὶ ποὺ ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν φύση του, τὰ κίνητρα τῶν πράξεών του καὶ τὴν συμπεριφορὰ του ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. “Ἔτσι δὲν διστάζουν νὰ τὸν γκρεμίζουν ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ βᾶθρο του, νὰ τὸν ἀπογυμνώνουν ἀπὸ τὸ φωτοστέφανο τῆς δῆθεν ἀνωτερότητάς του μέσα στὴ φύση, ἀφαιρώντας του παράλληλα καὶ ὅλες τὶς φανταστικὲς τοῦ ἰδιότητες, τὶς αὐθαίρετα ἀπονεμημένες ἀπὸ τὸν ἴδιο. ‘Απὸ τ’ ἄλλο μέρος οἱ ἀπαισιόδοχοι βροντοφώναξαν μερικὲς σκληρὲς ἀλήθειες γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν συμπεριφορὰ του κι ἔβγαλαν στὴ φόρα τὶς ἀναρίθμητες βλακεῖες του, τὰ τραγικά του λάθη, τὶς ἐγκληματικὲς του ἐπεμβάσεις στὴ φύση, ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἐκτεταμένη καταστροφὴ τῆς. Μ’ ἄλλα λόγια, οἱ ἀπαισιόδοχοι δὲν ἐπαναπαύονται ἐπάνω σὲ σαθρὲς βεβαιότητες, σὲ ψεύτικες καὶ ἀνύπαρκτες ἀλήθειες.

Πολὺ χοντρικά, ἡ ἀπαισιοδοξία εἶναι ἡ ἄλλη ὅψη τοῦ κυτάγματος τῆς ζωῆς. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς μετρᾶνε καὶ ζυγίζουν μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ ὅλες τὶς ἀπειλητικὲς καὶ ἐνοχλητικὲς προειδοποιήσεις καὶ ἐξετάζουν ὅλες τὶς δυσάρεστες πλευρὲς, τὶς σκοτεινὲς καὶ ἀνομολόγητες, τῆς ἀνθρώπινης

φύσης. Κι ‘ όλας τὰ συμπεράσματά τους αποτελούν τὸ ὕλικό, ἐπάνω στοῦ ὁποῖο ἔχουν στηριχθεῖ ὅλες οἱ, γενικά, ἐπιφυλαχτικές, ἀρνητικές καὶ ἀπαισιόδοξες προβλέψεις τους γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς του, καὶ τὴν κακὴ κατάστασιν πού βρίσκεται ἡ ἀνθρωπότητα σήμερα. Βλέπουν παντοῦ παραλείψεις, διαστροφές, ἀφύσικες καταστάσεις, ψευτιά, ὑποκρισία, κοινωνικὴ συμβατικότητα, ἀνείλικρινεια, μικρότητα...

Κοντολογῆς, αὐτοὶ δὲν εἶναι καὶ δὲν μένουν εὐχарιστημένοι ἀπ’ ὅσα κάνουν ὑπερήφανους τοὺς ἄλλους. Πίσω ἀπὸ τὶς γυαλιστερές ἐπιφάνειες, τὶς φαινομενικὰ ἄφογες καταστάσεις, τὴν ἐπίφασιν μιᾶς εὐμερίας, μιᾶς εὐτυχίας, μιᾶς ἰσορροπίας ἀνακαλύπτουν ὅλη τὴν κρυμμένη ἀθλιότητα καὶ μικρότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν τρέλλα, τὴν ἀσχήμια καὶ τὴν βρωμιά, τὸ ψέμμα καὶ τὴν εὐτέλεια... ‘Ο κόσμος γι’ αὐτοὺς κάθε ἄλλο παρὰ εἶναι τέλειος. ‘Όσο γιὰ τὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, κάθε ἄλλο παρὰ στὴ σημερινή της μορφή τὴν βρίσκουν ἀγγελικὴ καὶ ἰδανικὴ. ‘Αντίθετα, τὴν βλέπουν κι’ αὐτὴν νὰ βασίζεται στὴν ἐκμετάλλευσιν, τὴν καταπίεσιν καὶ τὴν ἀδικίαν. Φυσικά, γι’ αὐτοὺς, οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν φύσιν τους ἢ, συχνότερα, μὲ τὴν κακὴ ἀγωγή τους: ψεῦτες, ὑποκριτές, ἀμαθεῖς, γεννημένοι ἡλίθιοι ἢ διαμορφωμένοι ἀπὸ τὸ σύστημα σὲ τέτοιους. ‘Όσο γιὰ τὰ δῆθεν ὑψηλὰ ἰδανικά, τοὺς ἱεροὺς σκοποὺς, τὶς αἰώνιες ἀξίες, ὅλα αὐτὰ, λίγο ἢ πολὺ, τὰ βλέπουν μὲ μεγάλην δυσπιστίαν καὶ πολλὴν ἐπιφύλαξιν. ‘Αντίθετα, πίσω ἀπ’ ὅλα αὐτὰ, βρίσκουν ὅ,τι πιὸ βρώμικο, ὅ,τι πιὸ ὑποτονικό, ἐνῶ, ἡ ματαιοδοξία, τὰ πάθη, οἱ ἰδιότητες καὶ οἱ φιλοδοξίες εἶναι, γι’ αὐτοὺς, τ’ ἀληθινὰ κίνητρα τῶν πράξεών τους. Γι’ αὐτοὺς, τέλος, κυρίαρχες καταστάσεις στὶς ἀνθρωπίνες κοινωνίες εἶναι ὁ παραλογισμός καὶ ἡ σύγχυσις, ἐνῶ βλέπουν παντοῦ ἀρρώστιες, πόνους καὶ κινδύνους... Γενικά διαβλέπουν κατὰ τὸ ζοφερό καὶ τὸ ἐχθρικό στὸν κόσμο, ἀντιμετωπίζουν τὴν φύσιν ὡς ἐχθρό, τὸ χρόνο ὡς ἀνελέητο ἀντίπαλο καὶ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν τὸν βρίσκουν τραχὺ καὶ ἐπιμοχθό. Σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὶς πολλὰς δυστυχίες, τοὺς πόνους καὶ τὶς ἀναριθμητὰς κακοτυχίες, ἔχουν καταλήξει στὸ συμπέρασμα, πῶς οἱ χαρὲς εἶναι λίγες καὶ δὲν ἰσοσταθμίζουν τὶς πολλὰς στενοχώριες καὶ λῦπες. Εἶναι ὅχι μόνον εὐθραστες καὶ ἐφήμερες ἀλλὰ καὶ συχνὰ ἀπατηλές, ὅπως τέτοιες εἶναι καὶ ἡ νιότη, ὁ ἔρωτας, ἡ εὐτυχία...

Αφοῦ δώσαμε, σὲ πολὺ γενικὲς γραμμές, τὸ περίγραμμα τῆς ‘Απαισιοδοξίας καὶ πρὶν προχωρήσουμε νὰ δοῦμε πῶς βλέπει τὸν κόσμο, τὰ

πράγματα, τὴ ζωὴ καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἄνθρωπο καὶ τὶς σχέσεις μὲ τὴν φύσιν καὶ τὸν ἑαυτὸ του, ἂς θυμίσουμε, πῶς οἱ ρίζες τῆς ἀπαισιοδοξίας εἶναι πολὺ παλιές. Ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Τὰ πρῶτα σπέρματα, τὶς πρῶτες ιδέες καὶ σκέψεις, τὶς πρῶτες μεγάλες θεμελιακὲς ἀλήθειες τῆς ἀπαισιόδοξης φιλοσοφίας τὶς βλέπουμε στοὺς μεγάλους φιλοσόφους καὶ ποιητὲς τῆς ‘Ελληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκην, πού, κυριολεκτικά, τὴν διαποτίζει μιὰ ἔντονα ἀπαισιόδοξη διάθεσις. Καὶ σ’ ὅλα τὰ ‘Ιερὰ Βιβλία τῆς ‘Αρχαιότητος, τὶς Βέδες, τὶς Οὐπανισάδες, τὶς βουδιστικὲς θεωρίες, διάχυτη εἶναι ἡ ἀντίληψιν γιὰ τὸ πρόσκαιρο καὶ τὸ μάταιο τῆς ζωῆς. Οἱ ἀθλιότητες καὶ οἱ δυστυχίες, οἱ πόνοι καὶ τὰ βάσανα περιγράφονται μὲ τὰ μελανότερα χρώματα καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος μόνον ὡς μιὰ δοκιμασία ἢ ὡς μιὰ τιμωρία, ἀναγκαία καὶ ἐπιβεβλημένη ἀπὸ τὸ Θεό, μπορεῖ νὰ νοηθεῖ. Θρησκεία καὶ φιλοσοφία, ἀγκαλιασμένες σ’ ὅλη τὴν ἱστορίαν, προσπάθησαν ν’ ἀπαλύνουν ὅλη αὐτὴ τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀθλιότητα πού ἔβλεπαν νὰ μαστίζει τὴν ἀνθρωπότητα. Στόχος τους ἦταν νὰ ἀνακουφίσουν, μὲ παρηγοριὰς καὶ συμβουλὰς ἢ μία, μὲ ἐλπίδες καὶ προσδοκίες γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον ἢ ἄλλῃ, τὸν ἄνθρωπο, πού τὸν εἶχαν γονατίσει οἱ πόνοι καὶ τὰ βάσανα. Γενικά, σ’ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, τοὺς μέσους χρόνους, τὴν νεώτερη ἐποχὴ ἕως πρόσφατα, ὅλα ἔρχονταν νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴν κρατοῦσα ἀντίληψιν, πῶς ὁ κόσμος ἐτοῦτος εἶναι φτιαγμένος γιὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρώπου. Πόλεμοι καὶ καταστροφές, διωγμοί, λιμοὶ καὶ λοιμοί, σεισμοί, φωτιές, σφαγές, πλημμύρες ἐναλλάσσονταν ἀσταμάτητα, ἐνῶ ἡ ἀνθρωπότητα διχασμένη, ἐχθρική, φανατισμένη, πνιγμένη στὴν ἀμάθεια, τὴ φτώχεια καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν ἀφηνόταν σχεδὸν μοιρολατρικὰ νὰ δέχεται ὅλα τὰ δεινὰ, χωρὶς νᾶναι σὲ θέση ν’ ἀντιδράσει. Γρήγορα στοὺς παλαιούς ἀπαισιόδοξους, στὸ πυρὴν τους, μεγάλους φιλόσοφους καὶ ποιητὲς, τὸν Πίνδαρον καὶ τὸν Εὐρύπιδην, τὸ Λουκιανὸ καὶ τὸν Μένανδρον, τὸ Μάρκο Αὐρήλιον, τὸν ‘Επίκουρον, τὸ Σενέκαν, τὸν ‘Οράτιον, ἤρθαν νὰ προστεθοῦν ὅλοι σχεδὸν οἱ ποιητὲς καὶ στοχαστὲς τῶν κατοπινῶν χρόνων. Δὲν εἶναι τυχαίον, πῶς ὅλη σχεδὸν ἡ βυζαντινὴ ποίησις εἶναι ἕνας ἀδιάκοπος θρήνος, ἕνα ἀτέλειωτο μοιρολόι τῶν λογγῶν-λογγῶν πτωχοπρόδρομων τῆς ἐποχῆς, πού περιγράφουν τὶς δυστυχίες καὶ τὰ βάσανα τους, τὶς ἀθλιότητες καὶ τὶς ἀδικίες τῆς ζωῆς. ‘Αλλὰ ἀνάλογες εἶναι καὶ οἱ μαρτυρίες καὶ ἀπὸ τὴν Δύση. Σ’ ὅλη τὴν Εὐρώπην, ὅλες τὶς ἐποχές, ἐπικρατεῖ φτώχεια, δυστυχία καὶ ἀθλιότητα. Οἱ πόλεμοι μαίνονται, ἡ πανοῦκλα ἐξολοθρεῖται μαζικὰ τοὺς πληθυσμούς, οἱ ἄνθρωποι

φύγουν σὰ κυνηγημένοι στὰ βουνά νά σωθούν. Οἱ πιδ φιλοσοφημένοι ἀπομονώνονται, οἱ ποιητὲς περιγράφουν κόσμους φανταστικούς (ἀνθίζουν οἱ οὐτοπίες). "Άλλοι γίνονται ἱππότες καὶ ἄλλοι ἀσκητὲς καὶ καλόγεροι, σύντροφοι τοῦ μεγάλου παρηγορητῆ τῆς δυστυχίας, τοῦ "Αγίου Φραγκίσκου τῆς "Ασσίας, τοῦ «Φτωχούλη τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὸν ἀποκάλεσαν.

Μόνο στὰ κάπως νεώτερα χρόνια ἀρχίζουν νὰ κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους οἱ πρῶτοι συνειδητοποιημένοι ἀπαισιόδοξοι φιλόσοφοι, ποὺ δὲν μένουν σὲ διαπιστώσεις καὶ δὲν περιορίζονται μόνο σὲ συμπεράσματα. Γι' αὐτοὺς ἡ φαυλότητα καὶ ἡ μιζέρια, ἡ ἀβεβαιότητα καὶ ἡ ἀνασφάλεια, οἱ πόλεμοι καὶ τὰ δεινὰ δὲν εἶναι θεϊκὲς κατάρεις ἀνωθεν ἐπιβεβλημένες καὶ ἀναγκαίειες δυστυχίες, ποὺ οἱ ἄνθρωποι θὰ πρέπει ὑποχρεωτικά νὰ ὑποστούν. Γι' αὐτοὺς ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ καὶ ἡ αἰτία ὅλων τῶν δεινῶν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. "Όλα ἐκπορεύονται ἀπὸ τὴν κακὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι γεννήματα τῆς δικῆς του φαυλότητος καὶ τῆς βίας, τῆς ἀπληστίας καὶ τῆς ἀδικίας. Γι' αὐτοὺς δὲν ἀρκοῦσαν μόνο οἱ σωστὲς διαγνώσεις, οἱ διαπιστώσεις, οἱ μοιρολατρικὲς ἀποδοχὲς μιᾶς ἀπαράδεκτης πραγματικότητας. "Επρεπε, ἦταν καιρὸς πιά, νὰ ἀρχίσει ἡ θεραπεία. Κι' ἐνῶ, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, ἦταν οἱ βιαϊότεροι ἐπικριτὲς τῶν κακῶς κειμένων, οἱ ἀδίσταχοι τιμητὲς τοῦ φεουδαλισμοῦ, τῆς ψευτικῆς καὶ ἐπιδεικνύουσας θρησκοληψίας, τοῦ ἐφησυχασμοῦ καὶ τῆς ἀδιαφορίας τῶν κρατούντων καὶ τῆς διεφθαρμένης κρατικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἐβλεπαν στὸ μέλλον κάποια δυνατότητα βελτίωσης καὶ σωτηρίας. "Αρκεῖ οἱ ἄνθρωποι νὰ ξυπνήσουν. "Αρκεῖ ν' ἀποτινάξουν τὰ δεσμὰ τῆς ἀμάθειας καὶ τοῦ δογματισμοῦ, νὰ συνειδητοποιήσουν τὸ στραβὸ δρόμο ποὺ ἀκολουθοῦσαν, νὰ πάψουν νὰ εἶναι ἀπληστοί, ἰδιοτελεῖς, φαῦλοι, αἰμοχαρεῖς, φιλόδοξοι... "Αρκεῖ, μ' ἄλλα λόγια, νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, τὴν φύση, τὴ ζωὴ, τὸν κόσμον, καὶ νὰ πορευθοῦν ἀνάλογα. "Ακριβῶς πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἐργάστηκαν οἱ μεγάλοι οὐμανιστὲς φιλόσοφοι μὲ πρωτοπόρο τὸν "Ερασμο (1469-1537). Μὲ μιὰ τόλμη ἀσυνήθιστη γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ὁ μεγάλος αὐτὸς "Όλλανδὸς στηλίτευσε ὅλες τὶς προλήψεις καὶ τὶς ἀνοησίες τοῦ καιροῦ του. Στὸ περίφημο ἔργο του «Μωρίας "Εγκώμιο» ἀποκάλυψε, σατίρισε καὶ ἀνάλυσε τὴν ἀνθρώπινη μικρότητα, φαυλότητα καὶ ὑποκρισία σ' ὅλη τῆς τὴν ἔκταση. Παράλληλα τὸ βιβλίο αὐτὸ ἦταν μιὰ καταγγελία καὶ μιὰ διαμαρτυρία γιὰ τὴν θλιβερὴ κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητας τοῦ καιροῦ του, τὴν

ἀναλγησία καὶ τὴ βία τῶν κρατούντων, τὶς ἀτέρμονες ἐριδες καὶ διαμάχες βασιλέων καὶ θεολόγων, τὴν διαφθορὰ τῆς ἐκκλησίας, τὴν περιφρόνηση κάθε ἀρχῆς δικαίου καὶ ἠθικῆς ἀπὸ τοὺς πάντες. "Ανάλογες «τομές» στὸ ἄρρωστο σῶμα τῆς κοινωνίας τοῦ καιροῦ τους, μὲ τοὺς πιδ ποικίλους τρόπους, ἐπιχείρησαν, τότε καὶ μετὰ, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὅπως ὁ Τόμας Μούρ, ὁ Ζάν-Ζακ Ρουσσώ, ὁ Βολταῖρος. "Απὸ κοντά, καὶ ἀπὸ γειτονικὲς περιοχὲς, συντονίσθηκαν μαζί τους οἰκονομολόγοι τῆς περιωπῆς ἐνὸς Ρικάρντο καὶ ἐνὸς Μάλθους, ποὺ ἐπείσθησαν τοὺς κινδύνους ἀπὸ μιὰ ἀπερίοριστη καὶ ληστρικὴ ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πόρων, καὶ φυσιοδίφες ὅπως ὁ Λαμάρκ καὶ ὁ Μέντελ ποὺ ἀρχισαν πρῶτοι νὰ ἀποκαλύπτουν τὰ μυστήρια τῆς γενετικῆς καὶ νὰ φανερώνουν τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς. "Αργότερα, σ' αὐτοὺς προστέθηκαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι βιολόγοι καὶ γενετιστὲς, γιαιτροὶ καὶ φυσιοδίφες, ὅπως ὁ Δαρβίνος μὲ τὴν τόσο συζητημένη καὶ ἀπειρες φορὲς ἀναθεωρημένη θεωρία του, ποὺ ἐβάλε τὸν ἄνθρωπο στὶς γήινες καταβολὲς του καὶ στὶς χοϊκὲς ρίζες του. "Ὡς πὺν φάνηκε ὁ "Αρθούρος Σοπενάουερ (1788-1860). Γύρω στὰ 1850 εἶχε σχεδὸν ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο του, ποὺ ἦταν ἡ μεγαλύτερη ὡς τότε, καινοτομία στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφικῆς θεώρησης τῶν ἀνθρωπίνων καὶ, ταυτόχρονα, ἡ πιδ ὀξυδερκὴς ἐρμηνεία τοῦ κόσμου, τῆς φύσης καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς. "Ὁ Σοπενάουερ, ὁ μεγάλος αὐτὸς γερμανὸς φιλόσοφος, μίλησε γιὰ ὅλα καὶ πρόβαλε ἔντονα τὴν σκιερή, ἀλλὰ πέρα γιὰ πέρα ἀληθινὴ πλευρὰ τῆς ζωῆς καὶ τῶν πραγμάτων. Τὸ μεγαλεῖο τῆς σκέψης του συνίσταται στ' ὅτι παρουσάσε τὸν ἄνθρωπο στὶς ἀληθινὲς του, τὶς γήινες καὶ περιορισμένες διαστάσεις, προικισμένο, βέβαια, ἀλλὰ καὶ μὲ πολλὰς ἀδυναμίες καὶ μικρότητες καὶ κυρίως, πέρα γιὰ πέρα ὑπεύθυνος γιὰ τὶς πράξεις του καὶ τὶς δυστυχίες του. Μὲ μιὰ ἐνάργεια μοναδικὴ τὸν ἔθεσε ἐνώπιον τῶν εὐθυνῶν του. Τοῦ μίλησε γιὰ τὶς βλακειὲς του καὶ τοὺς παραλογισμοὺς του, τὰ πάθη του καὶ τὴν ἀπληστία του. Τολμηρὰ, θαρραλέα τοῦ ἀποκάλυψε τὴν ἀληθινὴ του φύση, τὴν γύμνια του, τὴν ματαιότητα τῶν προσπαθειῶν του, τὴν μοναξιά καὶ τὴν ἐρήμωση ποὺ τὸν ἔχουν καταδικασμένο οἱ φυσικὲς καὶ πραγματικὲς συνθῆκες τῆς ζωῆς. Αὐτὸν δὲν τὸν πολυνοιάζει, ἂν, μιλώντας τὴν ἀλήθεια ἔξω ἀπὸ τὰ δόντια, θὰ δημιουργήσει ἐχθρότητες, θὰ κλονίσει κατεστημένους πιστεῖς καὶ ἀνεδαφικὲς πεποιθήσεις, ἂν θὰ προκαλέσει δυσἀρέσεις ἢ ἀντιπάθειες. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μὲ μιὰ ρωμαλέα ἐπιχειρηματολογία, στέρεα θεμελιωμένη

σ' ένα πλούσιο αποδειχτικό υλικό, κατέρριψε τις πιο πολλές αὐταπάτες και διέλυσε τους πιο πολλούς μύθους, που μ' αυτούς ζούσαν, ως τότε, οι άνθρωποι, μη ξέροντας ή μη θέλοντας ν' αντικρύσουν την αλήθεια. 'Ο δυνατός προβολέας της σοπενχαουρικής σκέψης διάβρωσε και φώτισε τὰ πάντα. 'Η φιλοσοφία του είναι ένα ολοκληρωμένο σύστημα, έτοιμο νὰ προσαρμοστεί σ' ότιδήποτε και νὰ άφομοιώσει κάθε καινούργια συγγενική ιδέα ή άνακάλυψη.

Δέν είναι έτσι τυχαίο, πώς συνεχιστές του έργου του και της πλατύτατης σκέψης του δέν είναι μόνο φιλόσοφοι αλλά και επιστήμονες, βιολόγοι, γιατροί, ιστορικοί συγγραφείς, ποιητές, γενετιστές, μελλοντολόγοι, πού, όλοι τους, άντλησαν από τις ιδέες του επιχειρήματα και βρήκαν σ' αυτές βάσεις για παραπέρα προεκτάσεις και συμπεράσματα. 'Ο χάρος δέν μ'άς επιτρέπει βέβαια νὰ δούμε λεπτομερειακά τους τομείς και τους χώρους πού ή τελικά διαμορφωμένη από τὸ Σοπενάουερ άπαισιοδοξη σκέψη βρήκε νέες δυνατότητες επαλήθευσης και εφαρμογής. Θά θυμίσουμε μόνο μερικούς έρευνήτες, πού στη περιοχή της γενετικής ιατρικής και βιολογίας, ιστορίας, μελλοντολογίας, οικονομίας και λογοτεχνίας, μπορούν νὰ θεωρηθούν λίγο ή πολύ μαθητές του. Θυμίζουμε έτσι τὸν Δαρβίνο, τὸν Ζάκ Μονώ, τὸν Κόνραντ Λόρετζ και τὸν 'Αλέξη Καρέλ, από τους πιο επιφανείς. 'Υπάρχουν ακόμα πολλοί κοινωνιολόγοι και οικονομολόγοι πού προέβλεψαν ή προβλέπουν οικονομική δυσπραγία, επιδείνωση και γενική ύφεση.

Στὸ χώρο της ποίησης και της λογοτεχνίας οι άπαισιοδοξες ιδέες και σκέψεις, σ' όλες τις παραλλαγές και τις ακρότητές τους, συνέχισαν νὰ επηρεάζουν βαθύτατα την δημιουργικότητα των μεγαλύτερων δημιουργών και νὰ επιθέτουν την ανεξίτηλη σφραγίδα τους στὰ έργα τους. Ποιὸς μεγάλος ποιητής ή συγγραφέας δέν ήταν λίγο ή πολύ πεσσιμιστής και κατήγορος; Κορυφαίες και πιο αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις άπαισιοδοξίας έχουμε στη ποίηση των Μπωντλαίρ, Σέλλεϋ, Μπάυρον, Βερλαίν, Ρεμπώ, Λέρμοντωφ, Λεοπάρντι και πληθῶνες άλλων.

'Ακόμα περισσότερο ζοφεροί είναι οι πίνακες, πού έχουν συνθέσει οι μεγάλοι μυθιστοριογράφοι, πού, σ' όλους τους τόνους, οϊκτίζουν την ανθρωπινή άδυναμία και φαυλότητα. 'Ας θυμίσουμε μόνο τὸ Κάφκα και τὸ Φώκνερ, τὸν δικό μας τὸν Καζαντζάκη, τὸν 'Αλμπέρτο Μοράβια, τὸν Καβαμπάτα, τὸν Ντίκενς και τὸν Γκὺ ντὲ Μωπασσάν. 'Αλλά και δη ή νεώτερη φιλοσοφία αὐλακώνεται από ισχυρά ριπίσματα άπαισιοδοξίας. 'Ενα μέρος της ύπαρξι-

ακῆς φιλοσοφίας είναι έντονα και βαθύτατα επηρεασμένο από τ' άπαισιοδοξα μηνύματα. Οι Κίρκεγκορντ, Ζάκ Πὼλ Σάρτρ δέν έχουν πολλά τὰ εύχάριστα νὰ πουν για την ανθρωπότητα. Φωνές άπελπισίας είναι, σὲ τελική άνάλυση, και οι στοχασμοί και οι ιδέες τοῦ Νίτσε και τοῦ 'Αλμπέρ Καμύ.

'Εκεί όμως πού ή άπαισιοδοξία έχει κυριολεκτικά διαβρώσει και διαποτίζει την καλλιτεχνική δημιουργικότητα, είναι στὸ θέατρο. 'Όλες οι θλιβερές και άσχημες πλευρές της ζωῆς, τὸ αδιέξοδο, ή μοναξιά, ή έρήμωση, ή ματαιότητα και τὸ άσκοπο της ζωῆς έχουν περάσει, με μύριους τρόπους στὸ νεώτερο θέατρο. 'Εντονα άπαισιοδοξα και ζοφερά είναι τὰ περισσότερα έργα των δραματουργών της νεώτερης εποχῆς. Θυμίζουμε, ένδειχτικά πάντα, τους Ζάκ 'Ανούϋ, Εϋγένιο Ο' Νήλ, 'Ιονέσκο, 'Εντουαρντ 'Αλμπι, Τσέχωφ, 'Ιψεν, Μπέκετ... 'Όσο για τους ιστορικούς και τους μελλοντολόγους, στὸν άπαισιοδόξο χώρο άνήκουν όλοι όσοι δέν βλέπουν πολλά ωραία πράγματα, οι πρώτοι στὸ παρελθόν και οι δεύτεροι στὸ μέλλον. Για τους άπαισιοδόξους ιστορικούς, πού είναι ρεαλιστές και πραγματιστές, ή ιστορία είναι ένας ατέλειωτος κύκλος από γεγονότα χωρίς σκοπιμότητα ή κάποια κατάληξη. 'Η βία, τὸ αἷμα, οι πόλεμοι είναι ή ρουτίνα. Οι οικονομικοί λόγοι, ή άπληστία, τὰ πάθη κυριαρχούν και κατευθύνουν τις πράξεις και τις σκέψεις. 'Όλα γίνονται στη τύχη και όλα έξαρτώνται από τις θελήσεις αὐτῶν πού βρέθηκαν, συμπτωματικά ή με την βία, στην έξουσία. Φυσικά, στην ιστορία πολὺ σπάνια επικρατεῖ τὸ δίκαιο και ή ήθική, και τὸ καλὸ ή τὸ κακὸ είναι, σχεδόν, παράγοντες οὐδέτεροι στίς έξελίξεις και τις αποφάσεις. 'Όσο για τους μελλοντολόγους, στὸν ίδιο άπαισιοδόξο χώρο άνήκουν όλοι όσοι, σήμερα και παλαιότερα, επισήμαναν κινδύνους και έκαναν δυσόιωνες προβλέψεις από την κακή και άσυλλόγιστη έξμετάλλευση της φύσης. Στὸν ίδιο χώρο άνήκουν και οι οικολόγοι και όλοι όσοι διαμαρτύρονται για την κακή και άστόχαστη χρησιμοποίηση της πυρηνικής ενέργειας, τις σπατάλες της φυσικῆς ενέργειας, τις καταστροφές των φυσικῶν πηγῶν της ζωῆς, τὸν υπερπληθυσμό, την άχαλίνωτη βιομηχανοποίηση, την μηχανοποίηση της ζωῆς και την τυποποίηση της σκέψης.

Συνοψίζοντας τις κυριώτερες θέσεις και άπόψεις της 'Απαισιοδοξίας θά μπορούσαμε νὰ τις δώσουμε στὸ ακόλουθο τρίπτυχο:

—'Ο υπάρχων κόσμος δέν είναι ιδεώδης. 'Η φύση είναι έχθρική. Κρατάει τόν άνθρωπο σφιχτά δεμένο επάνω της. Τόν χρησιμοποιοῖ γιά τούς σκοπούς της. 'Ο Θεός, ἂν ὑπάρχει, εἶναι ἀπρόσιτος καί ἀδιάφορος. 'Η Θεία Πρόνοια ὑπάρχει μόνο στή φαντασία τοῦ ἀνθρώπου.

—'Η ζωή δέν εἶναι εὐκολή. 'Η εὐτυχία εἶναι κάτι τὸ ἀνύπαρκτο. 'Ο χρόνος φθεῖρει καί καταστρέφει τὰ πάντα συμπαρασύροντας στή δίνη του κάθε πρόσκαιρη χαρά. Πολλά τὰ δεινά πού ἀπειλοῦν τόν ἀνθρώπο. 'Οποῖος ἀποφεύγει τὰ πολλὰ βάσανα, ξεγλυστράει τίς δυστυχίες καί τίς ὁδύνες, εἶναι ὁ τυχερώτερος. 'Όλα, σέ τελική ἀνάλυση, εἶναι φαινομενικά, μάταια καί περιττά. Τίποτα δέν μένει. 'Η τελική κατάληξη ὅλων εἶναι ὁ θάνατος. 'Η δόξα καί ἡ ὑστεροφημία εἶναι μιὰ πολὺ ἐπικίνδυνη φαντασίωση. 'Η τρέλλα, ἡ ἀνία καί ἡ πλῆξη εἶναι ἡ μοίρα τῶν πολλῶν καί ὁ θάνατος ἡ μόνη λύτρωση ἀπὸ τὰ δεινά καί τὴν ἀθλιότητα τῶν γερατειῶν.

—'Ο ἄνθρωπος εἶναι γεννημένος κακός, ἀτελής καί ἀδύναμος. Ἀγεται καί φέρεται ἀπὸ τὰ πάθη καί τὰ ἐνστικτὰ του. 'Η λογική εἶναι ὁ μόνος τρόπος, γιὰ ν' ἀντιμετωπισθοῦν οἱ δυσκολίες, καί μόνο οἱ φρόνιμοι καί οἱ σοφοὶ μποροῦν νὰ τὴν χρησιμοποιοῦν σουν σωστὰ στίς δύσκολες ὥρες. Γιά ὅλους τούς ἄλλους ἡ δυστυχία, ἡ ἀποτυχία, τὰ δεινά ὅλων τῶν εἰδῶν εἶναι ἐτοιμα νὰ τοὺς κυριεύσουν, καί ἡ ζωή τους εἶναι γεμάτη παραλογισμούς, σφάλματα καί ἀποτυχίες.

Ὅσο γιὰ τὴν πολιτική, ἂν θέλαμε νὰ δοῦμε πῶς θὰ τὴν ἐβλεπε ἕνας μετριοπαθὴς ἀπαισιόδοξος, ἀνοιχτόμυαλος, χωρὶς παρωπίδες, ἔξω καί πέρα ἀπὸ σκοπιμότητες καί διάθεση δημοκρατίας, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πῶς δέν ἔχε τίποτα τὸ πολὺ καλὸ ἢ τὸ πολὺ ἐνθαρρυντικὸ νὰ πεῖ γιὰ ὅλα τὰ συστήματα, τίς θεωρίες, τὰ πολιτεύματα. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν βασική θέση πῶς οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀτελεῖς, θὰ συμπέρανε εὐκόλα πῶς καί τὰ πολιτικά συστήματα, ἡ δημόσια ζωή, θὰ εἶναι ἀνάλογα. Καί σ' αὐτὴν θὰ ἐβλεπε πολλὴν ψευτιά καί ὑποκρισία, δολιότητα, ἰδιοτέλεια καί ἀπέραντη φιλοδοξία. Γιά τοὺς ἀπαισιόδοξους ὅλα τὰ πολιτεύματα εἶναι τὸ ἴδιο κακά, καί γίνονται ἀκόμα χειρότερα ὅταν τὰ κινοῦν καί τὰ χρησιμοποιοῦν ἀνάξιοι καί ἀνέντιμοι πολιτικοί. Ὅσο γιὰ τὴν δημοκρατία, τὸ σοσιαλισμὸ, τὴν εἰρήνη, τὴν

ισότητα, τὴν συναδέλφωση τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν, ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ ἐβλεπαν ὡραῖα καί ἡχηρὰ λόγια προορισμένα νὰ ξεγελοῦν, νὰ καθησυχάζουν καί νὰ δίνουν ἐλπίδες στοὺς λαοὺς καί τοὺς κάθε λογῆς ἀπελπισμένους καί ἀπογοητευμένους τῆς ζωῆς. Πίσω ἀπ' ὅλα αὐτὰ κρύβεται ὁ συνεχὴς καί ἀδιάκοπος ἀγώνας γιὰ ἐπικράτηση καί ἐπιτυχία, γιὰ ἀνάδειξη καί δόξα. 'Ο κορυφαῖος ἀπαισιόδοξος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ 'Ηράκλειτος, μίλησε γιὰ τὸν Πόλεμο, πού εἶναι ὁ πατέρας τῶν πάντων καί εἶναι αὐτὸς πού πρῶτος, ἀπ' ὅσο ξέρω, ἀρνήθηκε τὸν ἄνθρωπο τὸ δικαίωμα νὰ ἔχει κάποια ὁμοιότητα μὲ τὸ Θεό. 'Ο ἴδιος εἶναι πού τοῦ ἔδωσε μιὰ θέση μέσα στὸ Σύμπαν κάθε ἄλλο παρὰ κολακευτική γιὰ τὴν ματαιοδοξία του. Ἐνας ἄλλος εἶπε, ἀκόμα, πῶς οἱ λαοὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνῶνται κακῶς, καί τὸ μεγαλύτερο ἴσως διδάγμα τῆς ἱστορίας εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο: δέν ὑπῆρξαν ποτὲ ἰδανικὲς ἐποχές. Οἱ ἐποχές τῆς ἀκμῆς, οἱ «χρυσοὶ αἰῶνες» τῆς ἱστορίας γεννήθηκαν περισσότερο στή φαντασία τῶν ἱστορικῶν καί λιγότερο ὑπῆρξαν ὅπως αὐτοὶ τίς φαντάστηκαν καί τίς ὁραματίστηκαν.

'Αλλὰ ὕστερα ἀπ' ὅσα εἶπαμε ὁ ἀναγνώστης θὰ διερωτηθεῖ: Μὰ δέν ὑπάρχει καμμιά ἐλπίδα, ὅλα εἶναι μάταια καί ἄσκοπα καί κανένα νόημα δέν μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ ζωή; 'Η ἀπάντησή μας ἐδῶ ἄς εἶναι ὅσο γίνεται αισιόδοξη. Ὑπάρχουν ὅρια εὐτυχίας πού εἶναι δυνατόν νὰ κερδηθοῦν, ὑπάρχουν πράγματα πού εἶναι στὰ ἀνθρώπινα μέτρα, ἀκόμα καί ἡ παγκόσμια εἰρήνη, ἡ κάποια δικαιοσύνη, ἡ μετρημένη εὐημερία. Ἀρκεῖ γιὰ ὅλα αὐτὰ ν' ἀγωνιστεῖ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Καί θ' ἀγωνιστεῖ καλύτερα καί πιὸ ἀποτελεσματικά, ὅταν συνειδητοποιήσει τὴν φύση του, μάθει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ γύρω του πραγματικότητα, προπαντὸς ὅταν προσπαθῇ εἰλικρινὰ νὰ γίνεῖ καλύτερος. Ὅταν ξεπεράσει, δηλαδή, τίς ἀδυναμίες καί ἀφήσει πίσω του τὰ πάθη καί τίς φιλοδοξίες του. Στὸ μέτρο πού εἶναι αὐτεξούσιος καί μέσα στὰ ὅρια πού θὰ προσπαθῇ ν' ἀνέβει σὲ ὑψηλότερα ἐπίπεδα τελείωσης, δικαιούται νὰ ἐλπίζει σ' ἕνα καλύτερο μέλλον καί ἕναν δικαιότερο καί εὐτυχέστερο μελλοντικὸ κόσμον μὲ περισσότερες ἐλευθερίες καί λιγότερες δεσμεύσεις, μὲ περισσότερες δυνατότητες εὐτυχίας καί λιγότερες ἀπογοητεύσεις καί ὁδύνες.

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

Ἀρχαία καὶ Νέα Ἑλλάδα

Στὰ «*Βοιωτικά*» τοῦ Πausανία, IX, 31, 4, διαβάζουμε: «Ἐδὼ ἴσως βρίσκεται ἡ ἐρμηνεία τῆς πνευματικῆς στάσης τῶν ἀρχαίων πόλεων στοὺς ἡγεμονισμοὺς ποὺ ὁδήγησαν στὴ Ρώμη... Οἱ Δελφοὶ δὲν ἐτοίμασαν ποτὲ κοσμοκράτορες». Γιὰ τὸ ἂν οἱ Δελφοὶ (κι ἐννοεῖται τὸ ἱερατεῖο, ἀλλὰ τὸ ἱερατεῖο δὲν ἔχει θεὸ καὶ πατρίδα καὶ δὲν γνωρίζει ἄλλο ἂπ' τὸν διάβολο) ἐτοίμασαν ἢ ὄχι κοσμοκράτορες, εἶναι θέμα συζητήσιμο. Τὸ ἱερατεῖο ἐμήδισε, ἐξυπηρετώντας ἔτσι τὰ συμφέροντά του κι' ὄχι τὸ σύνολο. Κι' ἐπιβαρύνεται μὲ τὸν θάνατο τοῦ Αἰσώπου. Καὶ μ' ἄλλα κρίματα. Δὲν ἦταν ὁ ἐξαγνιστήριος τόπος τῆς Κασταλίας ποὺ ὁδηγοῦσε στὸ ναό. Οἱ ἐλληνιστικοὶ χρόνοι προετοιμάζουν τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση, περίοδο σκοτεινὴ. Καὶ βρίσκονται εὐκολὰ οἱ ὑποτελεῖς ἐξυμνητὲς τοῦ κάθε τύραννου, ὅπως ὁ Πολύβιος, ὁ γιὸς τοῦ Λυκόρτα, οἱ σωτῆρες. Ἦρθε, λοιπόν, ἡ Ρώμη κι' ἔγινε τὸ Βυζάντιο, καὶ τοῦτο, τέλος, Χριστιανισμός, προϊόν ἰουδαϊκῆς προέλευσης.

Κι' ἡ Ἑλλάδα βρέθηκε ἀνάμεσα σὲ δυὸ φοβερά κακά. Κι' εἶναι γνωστὴ κι' ἀποτρόπαιη καὶ βάρβαρη ἡ συμπεριφορὰ τῶν βυζαντινῶν καλόγερων ἀπέναντι στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ὠραιότητα καὶ σοφία. Δὲν ἄφησαν τίποτα τὸ ἐλληνικὸ ὄρθιο. Ἐκδικήθηκαν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀμαθεῖς τὸν ἐλληνικὸ ἄνθρωπο, γιατί ὁ ἄνθρωπος ἦταν δημιουργία τῆς ἐλληνικῆς σκέψης. Ἀναφέρομαι πάραυτα στὸν R.W. Livigstone, ποὺ τὸ ἐπιβεβαιώνει: «... καὶ οἱ Ἕλληνες δημιούργησαν τὸν ἄνθρωπο· ἂπ' ἐδῶ καὶ ἡ καθολικὰ παραδεδεγμένη ἄποψη, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργημα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος».

Οἱ σοφοὶ κηρύττουν τὴν ἐπιστροφή μας στὸν ἐλληνικὸ Λόγο, ὅπως ὁ Χάιντεγκερ καὶ ἄλλοι. Οἱ ἀνόητοι δὲν θέλουν νὰ γυρίσουν στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, στὸν ὕψιστο Λόγο, γιὰ νὰ φωτιστοῦν. Κι' ἐγὼ ὑπογραμμίζω τὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα γιὰ μελέτη καὶ βαθύτερη γνώση. Διὰ τοῦ Λόγου μίλησε ἡ ἐλληνικὴ σοφία. Ὁ Λόγος εἶναι ὅλα: ὁ νοῦς, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ, φωτιὰ κι' αἴσθησις, θεωρία καὶ πράξις. Ὁ Λόγος εἶναι ὁ θεός, ὁ Δίας, διὰ τοῦ ὁποῖου ὅλα ἔγιναν καὶ γίνονται.

Ὅταν λέμε νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα, δὲν σημαίνει νὰ φορέσουμε τὰ ροῦχα της, ἀλλὰ ν' ἀκολουθήσουμε τὴν ἐλληνικὴ μας παράδοση, ἂπ' ὅπου εἴμαστε ἀποκομμένοι. Σημαίνει νὰ μαθητεύσουμε, νὰ μελετήσουμε, γιὰ νὰ γίνουμε καλότεροι καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ κάμουμε καὶ τοὺς ἄλλους. Δὲν μπορούμε ν' ἀγνοήσουμε τὸ παρελθόν, γιατί εἶναι τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Τὸ εἶπε πρῶτος ὁ Ἕλληνας Σκυθίνος: «Τὸ αὖριο γιὰ μᾶς εἶναι πράγματι χτὲς καὶ τὸ χτὲς αὖριο». Ἐπανακύκλιση ἢ αἰώνια ἐπιστροφή. Ὁ κόσμος μας τεχνολογικὰ ἐξελίσσεται, ἐσωτερικὰ εἶναι ὁ ἴδιος. Ἡ βιοχημικὴ μας σύνθεση ἢ ἡ βιολογικὴ μας δομὴ εἶναι τέτοια, ποὺ νὰ μὴν ἀλλάζει μὲ καμμιὰ παιδεία.

Κανένα ἔθνος δὲν ἀπαρνιέται τοὺς προγόνους του, αὐτοὺς ποὺ ἔβαλαν τὰ θεμέλια τοῦ πολιτισμοῦ του. Δυὸ μεγάλες κουλτοῦρες σημάδεψαν τὸν κόσμον, ἡ ἐλληνικὴ κι' ἡ ρωμαϊκὴ ἢ λατινικὴ. Ἐπειτα ὁ κόσμος βυθίζεται στὸ σκοτάδι. Ὁ

Χαίντερλιν στρέφει τὰ βλέμματά του ὄχι στὸ Βυζάντιο ἢ στὴν Ρώμη, ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα σὰν Ἑλληνας. Ἀσπάζεται τὴν θρησκεία τοῦ φωτός καὶ τῆς διαύγειας, τοῦ ωραίου.

Σ' αὐτὴ στρέφει τὰ βλέμματά του κι ὁ Καρντούτσι, στὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς ἀθάνατους θεοὺς τῆς. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος σοφός, ποὺ νὰ μὴν παίρνει τὸ πλοῖο τῶν Μουσῶν γιὰ νὰ ταξιδέψει, ὅπως ὁ Νίτσε, στὴν αἰώνια Ἑλλάδα.

Ὁ Σέρ Μῶρις Μπάουρα, πιστός ὁπαδὸς τῆς παιδείας τῶν Ἑλλήνων, θὰ γράφει: «Οἱ σκέψεις τους ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι γεμάτες δύναμη. Πῶς τὸ κατόρθωσαν; Δὲν ξέρουμε. Ἦσαν οἱ Ἑλληνες».

Ὁ ἀνθρωπισμός, ὅπως ὅλα, ἀρχίζει ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἀνθρωπισμὸς σημαίνει ἀνθρώπινη μόρφωση, ἀνθρωπιά· ἡ θεωρία πὼς μὲ τὶς κλασσικὲς σπουδὲς θὰ μορφωθεῖ ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ *humanitas* εἶναι μεταφορὰ σὰ Λατινικὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ὅρου «ἀνθρωπισμός», ποὺ πρωτοχρησιμοποιήθηκε στὴν κλασσικὴ ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου (1170): «Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος ἄμεινον ἔφη ἐπαίτην ἢ ἀπαίδευτον εἶναι· οἱ μὲν γὰρ χρημάτων, οἱ δὲ ἀνθρωπισμοῦ δέονται».

Ἔχουμε ἐδῶ ἓνα στοιχεῖο ἀπὸ τὴν πρώτη, ἱστορικὴ συνάντηση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀνθρωποπλαστικοῦ πνεύματος μὲ τὸ ξένο ρωμαϊκό. Ὁ ὅρος *Humanismus*, τοῦ Nichammer, εἶναι πολὺ νεότερος, τοῦ 1808, ὅπως γράφει στὴν *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία*, Αὐγούστος - Σεπτέμβριος 1982, ὁ Ἰωάννης Ρ. Πανέρης, ποὺ κυρίως βασίστηκε στὸν Κ. Βουρβέρη, «Τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἡ Μοῖρα καὶ ἡ λύτρωση».

Θὰ πρέπει νὰ πῶ ἐδῶ, αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἡράκλειτος γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἀριστων. Πράγματι ὅσο ἀξίζει ὁ ἓνας ὅταν εἶναι ἄριστος, δὲν ἀξίζουν ἀναρίθμητοι (μύριοι), «οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηται ὅκωσπερ κτήνηα». Ἀτομο, λοιπόν, καὶ ὄχλος: θὰ πρέπει πάντα νὰ γίνεται ἡ διαστολὴ αὐτῇ, ποὺ εἶναι ἀντίθετη στὴν μαζικοποίηση καὶ στὴν ἄγνοια. Οἱ ἀρχαῖοι στοχάζονταν, φιλόσοφοι καὶ ποιητές. Ἦταν λόγος καὶ σκέψη, ποὺ εἶδαμε τὰ πρακτικὰ τῆς ἀποτελέσματα. Κάθε τους λόγος κι ἓνα μάθημα. Κι αὐτοὶ ἦταν οἱ ἄριστοι καὶ οἱ πνευματικοὶ ὁδηγοί, ποὺ ἔφτασαν μὲ τὴν παιδεία τους καὶ μὲ τὴν σκέψη τους, τὴν ἀδιάκοπη ἀνησυχία τους, σὲ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα, στὶς περίφημες αὐτόνομες πόλεις-κράτη, ποὺ εἶναι καὶ σήμερ' ἀκόμα τὸ ὑπόδειγμα. Δὲν ἦταν θεωρία μόνον οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες, ἀλλὰ κι ὁργάνωση.

Ἀλλ' ἄς δοῦμε, πῶς ὁ Ἑμμ. Ροῦδης σκιαγραφεῖ τὸν σύγχρονο Ἕλληνα: «Ἐκ πάντων τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἑλλήν εἶναι ὁ μείζονα ἔχων κρίσιν εἰς τὸ νὰ νομίζει ἐαυτὸν μόνην αἰτία παντὸς κύκλῳ του γινομένου θορύβου, ὡς ὁ μέθυτος ἐκεῖνος, ὅστις, οὐρῶν πλησίον βρῦσεως, ἔμεινεν ἐκεῖ ὅλην τὴν νύκτα, νομίζων ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται ὅλον τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ἤκουε νὰ τρέχῃ». Πονᾶμε τὸν τόπο κι' εἴμαστε αὐστηροί. Διαβάσαμε καὶ ξαναδιαβάσαμε τὸ «Ἑλληνικὸ Κάτοπτρο» τοῦ Grytzko Mascioni, ἓνα ἔργο γραμμένο μὲ πολλὴ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα. Ἐκεῖ μέσα παρελαύνουν οἱ πιὸ σημαντικὲς κρίσεις γιὰ τοὺς προγόνους μας, ποὺ πράγματι ἦταν σοφοί, γιατί μὲ σοφία καὶ μέτρο ἔκαναν ὅ,τι ἔκαναν. Τὸ ταξίδι στὴν Ἑλλάδα τοῦ Mascioni εἶναι ὁ καλύτερος ἰταλικὸς ὁδηγός, ποὺ δείχνει πρὸς τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, τὴν Ἑλλάδα τῶν θεῶν καὶ τῶν μύθων.

Αὐτὰ γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, τὴν τροφὸ τοῦ ἀχάριστου Δυτικοῦ Κόσμου.

Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τί λέει καὶ γιὰ τὴν σύγχρονη, καὶ φαίνεται νὰ μιλάει μὲ εἰλικρίνεια καὶ σύνεση: «Ἦδη ἀπὸ ἀρκετὲς δεκαετίες ἡ διαμονή μου στὴν Ἑλλάδα ἔγινε ἀληθινὰ ἐπίπονη: πάρα πολλὴ ἡ πολιτικὴ κτηνωδία, πάρα πολλὴ ἡ ἄθλια φιλοδοξία, κι' ἀνάμεσα στὴν κερδοσκοπία καὶ στὸν αὐθάδη διανοητικὸ στόμοφο, πάρα πολὺ τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε γιὰ τὸ τίποτα. Ἡ στραβὴ πολυπραγμοσύνη τῆς σκέψης, τυφλὰ ἱκανοποιημένης ἀπ' τὸν ἑαυτὸ της, συνδεδεμένη μὲ τὶς ἀχαλίνωτες κινήσεις μιᾶς μεθυσμένης ἀναταραχῆς, μιᾶς ἀγορᾶς ζαλισμένης ἀπ' τοὺς δημαγωγοὺς ἢ ἀπὸ μιὰ ὑπεροπτικὴ καὶ κλειστὴ ἐλίτ μέσ' στὴν ἰδιαίτερή της ἀπληστία καὶ ματαιοδοξία, ἀμαυρώνουν τὰ τελευταῖα λαμπρὰ σημάδια ἐνὸς μεγαλείου στὴν δύση του».

Ἡ γνώμη τοῦ Ροῦδὴ γιὰ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες σχεδὸν συμπίπτει μὲ τούτη, ποὺ μόλις ἀναφέραμε, τοῦ ἱταλοῦ συγγραφέα. Κι' ἦταν χρήσιμη ἡ παράθεσή της. Καὶ διδακτικὴ γιὰ τὸν ματαιόσπουδο νεοέλληνα. Δὲν θέλω νὰ πῶ μ' αὐτὸ, πῶς οἱ ἀρχαῖοι σὰν ἄνθρωποι ἦταν ἐντελῶς ἄψογοι, ὅχι ὅμως, εἶχαν διατηρήσει περισσότερο ἀπ' ἄλλους λαοὺς τὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ τους ὀντότητα καὶ μεγαλowsύνη. Εἶχαν περισσότερες ἀρετὲς καὶ λιγώτερα ἑλαττώματα.

Οἱ σύγχρονοι, ἀντίθετα, ἔχουν πολλὰ τρωτὰ ἢ ψεγάδια καὶ λίγες ἀρετὲς. Εἶναι καιρὸς νὰ συνετισθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε ἄνθρωποι, καὶ μάλιστα ἀντάξιοι τῶν μεγάλων προγόνων μας, ποὺ δὲν εἴμαστε. Κι' ἄς μὴν ξεχνοῦμε, πῶς τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα μας εἶναι ὁ καθρέφτης. Στὸ «Ἑλληνικὸ Κάτοπτρο» τοῦ ἱταλοῦ συγγραφέα, ποὺ ἀναφέραμε, καθρεφτίζεται τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πρόσωπο τῆς μεγαλowsύνης σὰν μοναδικὸ παράδειγμα μέσ' στὸν κόσμον τῆς σύγχυσης καὶ τοῦ ὁμαδικοῦ παραλογισμοῦ. Κι' ἀκόμα σὰν ὑπόδειξη παγκόσμιας σωτηρίας.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΙΡΑΝΗΣ

Παρακαλῶ, ἐνδυθῆτε¹

*Κοστούμια ἔτοιμα γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους
ἀπὸ νάυλον, ντακρόν, μοχαίρ,
ισόττητα, ἀδελφότητα, ἐλευθερία,
ὅλα τὰ μεγέθη – πραγματικὴ εὐκαιρία·
μπλουζάκια, ζακέττες, κελεμπίες
δημοκρατίες, σοσιαλισμοί, δικτατορίες
ὅλα γιὰ σᾶς – ἀρκεῖ νὰ διαλέξετε,
ἀρκεῖ νὰ μὴ μείνετε γυμνοί.
Ἵπάρχει φόβος, ἀδελφοί,
– προσέξτε – μέγας φόβος
νὰ πεθάνετε,
ἂν μείνετε
ὥς σᾶς ἐγέννησεν ἡ μάνα σας – ντυθεῖτε!*

ΠΟΠΗ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ

ἽΑστν 1983¹

*ἽΕτσι θὰ μένη
μπρὸς στὰ ἔκπληκτα μάτια μου
ἡ πόλη αὐτὴ ἡ κουρσεμένη·
λεηλατημένη, ἔτσι θὰ μένη.
Σὰν μιὰ ἑταῖρα
ποὺ σκόρπισε τὰ κάλλη της
χωρὶς φειδῶ, χωρὶς αἰδῶ
κι ἔμεινε τῶρα φτιασιδωμένη
καὶ γερασμένη.
ἽΕτσι θὰ μένη ἡ πόλη αὐτὴ
ποὺ κάποτε ἀγάπησα
καὶ τῶρα φτῶχυνε πολὺ
κι ἀσκήμηνε
καὶ μίκρυνε στὰ μάτια μου·
τόσο μικρὴ! ἕνας λεκές
στὸ φόρεμα τῆς γῆς
καὶ τίποτε δὲν ἔχει
γιὰ σᾶς πιά,
γιὰ σᾶς τίς σκιές ἀνθρώπων
τοῦ 1983 μετὰ Χριστόν.*

1. Δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΔΕΠΟΣ

Διαλεκτική, «Έλληνοχριστιανισμός» και Σωκράτης

Γράφαμε σέ προηγούμενο, πώς με τή «διαλεκτική» του ό Χέγκελ (ή Έγε-λος, σύμφωνα με τις παλιότερες μεταφράσεις του όνόματός του) προσπάθησε νά ξεφύγει από τό «άδιέξοδο» πού σημείωσε ή καντιανή φιλοσοφία. Προσπά-θησε δηλαδή νά λύσει τά μεταφυσικά προβλήματα, πού ό Κάντ απόδειξε, ότι, λογικά, δέν λύνονται. Κι ότι με τό όργανο αυτό (τή λογική) ύστερα από λίγο βρισκόμαστε μπροστά σέ τοίχο (ό Κάντ κάνοντας τήν κριτική τής λογικής, με τή λογική, βρήκε ότι αυτή είναι πεπερασμέ-νη, ότι είναι άλυσιτελής, ότι είναι κατάλ-ληλη μόνο για τά τρέχοντα βιοτικά προβλήματα και δέν έχει πέραση και δύναμη νά ικανοποιήσει τις μεγάλες μεταφυσικές άπορίες μας).

Τό πέτυχε όμως ή διαλεκτική; Πέτυ-χε ν' αντικαταστήσει τή λογική και νά τελεσφορήσει στή θέση της, πάνω στα μεταφυσικά φαινόμενα; Όχι άσφαλώς, άφού, αν τόχε πετύχει, σήμερα όλοι θά ξέραμε π.χ. αν ύπάρχει Θεός ή δέν ύπάρχει. "Αν ή ψυχή είναι άθάνατη ή καταλύεται κι' αυτή με τό θάνατο. "Αν ή θέληση του ανθρώπου είναι ελεύθερη ή δεμένη και υπάκουη σέ μιá άλυσίδα από αίτια. Ποιός είναι ό σκοπός τής ανθρωπί-νης ζωής. "Αν τó Σύμπαν έχει όρια ή δέν έχει κλπ. κλπ.

Ή διαλεκτική λοιπόν απέτυχε σ' εκείνη τήν άποστολή για τή όποία είχε προοριστεί. Και κανονικά θάπρεπε νά είχε εγκαταλειφτεί και νά μάς είχε αφήσει ήσυχους. Κι' όμως έγινε τó αντίθετο. "Από μιá ιστορική συγκυρία κι' από μιá φιλοσοφική μόδα (θέλεις κι' όλας έπειδή είχε όρισμένα χαρακτηριστι-κά, πού μπορούσαν νά δικαιολογήσουνε πράματα πού θέλανε έκτακτη δικαιολό-γηση, γιατί άλλιώς μοιάζαν άπίθανα)

έπέζησε και χρησίμεψε συμπληρωματικά για κάτι άλλο. "Οπως και νάχει, υπήρξα-νε παλιατζήδες τής φιλοσοφίας, πού τήν αγοράσανε φτηνά τήν παραγκωνισμένη διαλεκτική και τήν ξανάφεραν στήν άγο-ρά.

Κι' έτσι μεταμοσχεύτηκε ή διαλεκτι-κή στο Μαρξισμό, και σήμερα περνιέται σαν άπαραίτητο έργαλείο στή λύση κοινωνιολογικών και μελλοντολογικών προβλημάτων. Ίδιως με τις επί μέρους θεωρίες της για τις, με πηδήματα, ανώμαλες μεταβολές και εξέλιξεις (έπα-ναστάσεις), καθώς και για τις σύνθετες άντιφατικές δράσεις στο έσωτερικό των φαινομένων ιστορικής σημασίας (πάλη τάξεων).

Τό πιο άξιοθρήνητο, λοιπόν, πουπάθε ή διαλεκτική είναι, πώς, ενώ κατασκευά-στηκε για νά άρη τήν άντίθεση μεταξύ ύλισμου και ιδεαλισμού (νά δώση λύση και στο πρόβλημα αυτό), άποτυχαίνον-τας σύρθηκε σιδεροδεμένη στο στρατό-πεδο του ύλισμου, για νά προσκυνήσει τήν παράξενη θεότητα πού όνομάστηκε «διαλεκτικός ύλισμός». "Ενα κατασκευά-σμα, πού περικλείνει αδιάλλακτη έσω-τερική δυσαρμονία, άφού ή διαλεκτικός θά είναι κανένas (δηλαδή «θά είναι και δέν θά είναι» ύλιστής — γιατί αυτό σημαίνει διαλεκτικός) ή ύλιστής θά είναι κανένas, όποτε δέν μπορεί νά είναι έπαμφοτερί-ζων, δηλαδή διαλεκτικός...

Είναι φανερό λοιπόν, ότι ή πρώτη μεγάλη έκστρατεία έναντίον τής λογικής άπότυχε κι' έπεσε στο κενό: Ή διαλε-κτική δέν μπόρεσε νά τήν νικήσει τή λογική.

Ή δεύτερη έπίθεση έναντίον τής λογικής βγήκε από ένα σκοτεινό ύπόγειο. Τό ύπόγειο τής ψυχής μας. Στρατολογη-θήκανε τά συναισθήματα, τά ένστικτα, οι

ὁρμές, τὰ πάθη. Μ' ἓνα λόγο τὰ ἐξωλογικά στοιχεῖα, ποῦχει ὁ ἄνθρωπος μέσα του, καὶ ντυθήκανε μὲ τίς στολές τῆς «ἐνόρασης», τῆς «πίστης», τῆς «θέλησης», τῆς «ἀγάπης», τῆς «διαίσθησης», τῆς «λίμπιντο» κλπ., κλπ. Στίς μέρες μας, μὲ τὴ βασιλεία τοῦ ὑπαρξισμοῦ, ἡ ἐπίθεση αὐτὴ βρίσκεται σὲ πλήρῃ ἐξέλιξη: 'Ο ὑπαρξισμὸς εἶναι ἀλογικὸς!...

'Αλλὰ ἄς ἔρθουμε στὸ Σωκράτη καὶ τὴν ἀξία του. Αὐτὸς βρίσκεται ὁλόκληρος τοποθετημένος στὸ στρατόπεδο τῆς λογικῆς. Γιατί; Γιατί ὁ Σωκράτης εἶχε τὴ δική του διαλεκτική. Δηλαδή μιὰ ἐπίμονη συζήτηση μὲ αὐστηροὺς κανόνες (μόνη μέθοδος γιὰ τὴν ἀλήθεια). Μιὰ ἄλλη, ἐπομένως, διαλεκτική, ἐντελῶς διάφορη ἀπὸ τοῦ Χέγκελ. Μιὰ διαλεκτική, πού οἱ δύο πόλοι της, τὰ δύο συστατικά της στοιχεῖα ἦταν: ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ αὐστηρὸς καθορισμὸς τῶν χρησιμοποιούμενων ἐννοιῶν (τοῦ περιεχομένου τῶν λέξεων), ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ μηχανισμὸς λειτουργίας τους, δηλαδή οἱ σχέσεις μεταξύ τους καὶ τὰ συμπεράσματα ἀπ' αὐτές. Μ' ἓνα λόγο ἡ λογικὴ ἢ ἴδια.

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ προγράμματος γιὰ ἓνα πληρέστερο καθορισμὸ τῶν ἐννοιῶν, ἀνάλαβε νὰ τὸ ἐφαρμόσει ὁ λαμπρότερος μαθητὴς τοῦ Σωκράτη, ὁ Πλάτωνας. Καὶ τῷ φτασε σὲ τέτοια τελειότητα, πού τίς ὀνόμασε πρωταρχικά στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Καὶ τίς θεοποίησε, μάλιστα, τίς ἔννοιες, ὀνομάζοντάς τις ιδέες. ('Ο Πλάτωνας ἔφτιαξε ἀπ' τίς ἔννοιες ἓνα καλογυμνασμένο στρατὸ σὲ παρέλαση. Μὲ διοικητές, ὑπαξιωματικούς, τάγματα καὶ λόχους. 'Η κάθε μία λέξη, ἐννοια-ιδέα, ἤξερε τὴ θέση καὶ τὸ ρόλο της, μέσα στὴν παρέλαση — τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνα). Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ προγράμματος τὸ ἐκπόνησε ὁ λαμπρότερος διάδοχος τοῦ Πλάτωνα, ὁ 'Αριστοτέλης, ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι ὁλό-

κληρα χρόνια μαθητείας κοντὰ σὲ κεῖνον. ('Ο 'Αριστοτέλης μὲ τὸ «'Όργανον», ὅπως ἦταν τὸ παλιὸ ὄνομα τῆς Λογικῆς, κράτησε κλεισμένη στὴ χούφτα του τὴν ἀνθρώπινη σκέψη γιὰ δυὸ χιλιάδες χρόνια, ἀνέικανη νὰ ξεφύγει ἔστω καὶ κατὰ ἓνα γιῶτα. Τόσο μεγάλη χούφτα εἶχε). 'Ετσι, μὲ τὴ διπλὴ αὐτὴ ἐπιχείρηση τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Σωκράτη, φαίνεται καθαρὰ ἡ προσπάθεια τῆς ἐκπόνησης ἑνὸς ὁλόκληρου φιλοσοφικοῦ συστήματος, πού διάρκεσε τρεῖς γενιές καὶ πού τίς βάσεις του (τὸ γενικὸ σχέδιο) ἔβαλε ὁ Σωκράτης, ἐνῶ τίς λεπτομέρειες, τὰ δυὸ πόδια μᾶλλον τῆς θεωρίας του, τελειοποίησαν οἱ μαθητές.

Νὰ γιατί μιλήσαμε σὲ προηγούμενο ἄρθρο μας γιὰ Σωκρατικὴ Σχολή: Σωκράτης, Πλάτωνας, 'Αριστοτέλης εἶναι, παρὰ τίς ἐπὶ μέρους διαφορές, μιὰ ἐνωμένη, ἁρμονικὴ καὶ ἀδιάσπαστη ὁλότητα, ἓνα σιδερένιο ἰσοσκελές φιλοσοφικὸ τρίγωνο. Παραγωγοὶ ἑνὸς κλειστοῦ καὶ ἄρτιου συστήματος, πού εἶναι ἀτόφια ἢ ἐλληνικὴ νοησιарχία: Μιὰ ἀντίληψη πού πιάνει, πέρα γιὰ πέρα, τὴ μιὰ πάντα τοῦ παγκόσμιου πνευματικοῦ στερεώματος. 'Απ' τὴν ἄλλη πάντα εἶναι μαζεμένοι ὅλοι οἱ διάλογοι τοῦ μυστικισμοῦ, τῆς βουλησιарχίας, τοῦ ἱρρασιонаλισμοῦ, τοῦ ὑπαρξισμοῦ καὶ τοῦ κάθε εἶδους «ισμοῦ», πού δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ βαρβαρισμὸς ὁ ἴδιος, μὲ κάθε φορὰ καὶ διαφορετικὴ θεωρητικὴ μάσκα, μὲ κάθε φορὰ καινούργιο φιλοσοφικὸ ψεδώνυμο...

Τὶ ἄλλο ὅμως ἔκανε ὁ Σωκράτης, ἐκτός ἀπ' τὸ σύστημα (τὴ διαλεκτική); 'Α, ναί! 'Απάντησε προκαταβολικὰ στὸ χριστιανικὸ Παυλιανισμὸ (δηλαδή στὸν ἀνατολίτικο ἀνθελληνισμὸ) μ' ἓνα πελώριο ὄχι. 'Ας τὸ δοῦμε τὸ πράμα ἀπὸ πῶς κοντά. Τὸ κυριώτερο ἐπιχείρημα τοῦ Παύλου ἦταν ἓνα θαῦμα, χρησιμοποιούμενο ἀναδρομικά: 'Η ἀνάσταση τοῦ

Ἰησοῦ. Μὲ τὸ δεδομένο αὐτὸ ὁ Παῦλος (ὁ οὐσιαστικὸς ἰδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργάνωσης) πίστευε καὶ διέδιδε, πὼς καὶ ἡ δική μας ἀνάσταση, ἡ ἀνάσταση ὅλων, ἦταν βέβαιη. (Ὁ Θεὸς δὲν κάνει ἐξαιρέσεις: «Ὅπως ἀνάστησε τὸ Χριστὸ θ' ἀναστήσει καὶ μᾶς»!... Τὸ σπουδαῖο εἶναι, ὅτι, ὅπως ἀποδείχτηκε, μπορεῖ ν' ἀναστήσει κάποιον. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα κάθε ἀνάσταση εἶναι εὐκολη, ἔλεγε ὁ Παῦλος). Ὑποσχότανε ἔτσι στοὺς ὁπαδοὺς του πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα μποροῦσε νὰ ὑποσχεθεῖ ὁ καλύτερος στρατηγὸς (ὅπως π.χ. τοὺς θησαυροὺς καὶ τὶς γυναῖκες μιᾶς πολιορκημένης πόλης). Ὑποσχόταν ὅχι κάτι λίγο καὶ ἀμελητέο, ἀλλὰ μιὰ καινούργια ζωὴ εὐτυχισμένη κι ἀνώτερη, λαμπρὴ κι αἰώνια. Μιὰ ζωὴ ἀπ' ἐξαρχῆς, στὴ θέση τῆς κουραστικῆς καὶ μίзерης σημερινῆς. Καὶ τί ζητάγε σ' ἀντάλλαγμα; Κἀτι θαυμάσιο καὶ φαινομενικὰ εὐκολο. Τὴν κατάργηση τοῦ μίσους. Τὴν ἀγάπη. Ὁ κάθε πιστὸς θὰ ἐξαργύρωνε τὴν αἰώνια ζωὴ, ποὺ τοῦ χαριζόταν, μὲ τὴν ἐπίδειξη λίγης ἀγάπης γιὰ τοὺς συνανθρώπους του, περικλεισμένης μέσα στὸ συνεκτικὸ φόβο τοῦ Θεοῦ: τὴν πίστη! Βέβαια, ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, σὰν αὐτόματα ἐνεργώντας, ἐφαρμόζανε τὴ συνταγὴ αὐτή, θὰ ἐπικρατοῦσε ἀμέσως παράδεισος στὴ Γῆ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ψυχολογικὰ λυμένο τὸ πρόβλημα, ἂν, ἐξαφανίζοντας τὸ μῖσος, ἀφήνεις ἐλεύθερη καὶ κάθε ἀγάπη (δηλαδή ἂν μεγαλώνοντας τὴν ἀγάπη σβύνεις ἰσόβαθμα καὶ τὸ μῖσος μέσα σου). Ἀφοῦ εἶναι πολὺ πιθανὸ, ὅτι τὰ δύο αὐτὰ «ποσά», τὸ μῖσος καὶ ἡ ἀγάπη, νὰ εἶναι κατ' εὐθείαν ἀνάλογα (ἀντὶ νὰ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογα). Ὡστε μεγαλώνοντας τὸνα νὰ μεγαλώνει καὶ ἄλλο, ἰσόβαθμα, μέσα μας. Καὶ μικραίνοντας τὸνα νὰ μικραίνει καὶ τᾶλλο. Ἀλλὰ ἂν εἶν' ἔτσι τὰ πράγματα, τότε «γράφει ἀλί-

μονο»! Ὁ δρόμος τῆς πανανθρώπινης σωτηρίας κόβεται καὶ δὲν περνάει ἀπὸ δῶ... Γιατὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ Ναὸ θὰ σημαίνει μῖσος κατὰ τῶν ἐμπόρων ποὺ λερώνουν τὸ Ναό. Καὶ ἄσκηση βίας ἐναντίον τους (φραγγέλιο). Καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν, μῖσος ἀνάλογο κατὰ τῶν σχισματικῶν, τῶν αἰρετικῶν, τῶν ἄπιστων. Ἡ «ἀγάπη» λοιπὸν ἀνοίγει, μὲ τὸ ἀντίστοιχο μῖσος ποὺ συνεπάγεται, διὰ πλάτη τὴν πόρτα τῆς Ἱερῆς Ἐξέτασης καὶ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων.

Ἡ ἀγάπη εἶναι λοιπὸν δύναμη τυφλή, συναισθηματικὴ. Ἄλλωστε, ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Δὲν εἶναι αὐτορρυθμιζόμενη διανοητικὴ ποιότητα, ὅπως ἡ σωκρατικὴ «γνώση». Ἡ ἀρετὴ εἶναι, ἀντίθετα, ἀποτέλεσμα σκέτης γνώσης καὶ σωκρατικῆς διαλεκτικῆς ἀνάλυσης (ποὺ προηγεῖται τῆς γνώσης) καὶ οὐδέποτε ἀποτέλεσμα «ἀγάπης», ἢ ἄλλης αὐθαίρετης καὶ οὐρανοκατέβατης ψυχικῆς λειτουργίας. Καμμιά ἠθικοποίηση τῆς κοινωνίας δὲν μπορεῖ νὰ πετύχει μέσω τῆς «ἀγάπης». Κανένα εὐτυχισμένο μέλλον δὲν γίνεται μ' αὐτή. Ἡ μόνη συνταγὴ κοινωνικῆς εἰρήνης καὶ προκοπῆς εἶναι ἡ διαλεκτικὴ. Ὁ μόνος σκοπός, ἡ γνώση. Διανοητικὴ ἀνάπτυξη! Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος. Ἕνας δρόμος ἀποκλειστικὸς, ποὺ δὲν συμβιβάζεται καὶ δὲν συνταιριάζεται μὲ τὴν «ἀγάπη». Ποὺ κάνει ὥστε ἡ ἐκφραση ἑλληνο-χριστιανισμὸς νᾶναι μιὰ μπουρδα. Ἕνας βερμπαλισμὸς, ἄδειος ἀπὸ κάθε περιεχόμενο...

Αὐτὸ ἦταν τὸ προκαταβολικὸ «ὄχι» τοῦ Σωκράτη στὸν Παυλιανισμό, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε προηγούμενα. Τώρα, ἐὰν ὁ Παυλιανισμὸς ἀκολούθησε καὶ ἡ Σωκρατικὴ Διαλεκτικὴ προηγήθηκε, δὲν σημαίνει καθόλου ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ Παύλου ἦταν ἡ τελευταία λέξη τῆς ἀρχαιότητος. Δυστυχῶς ἡ Ἱστορία γνωρίζει κι ἄλλα πρωθυστερα...

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΚΑΝΑΣ, *Μαύρα Λιθάρια (ποίηση). «Κείμενα», 'Αθήνα 1981, σ. 48.*

Σπάνια μπορεί κανείς να διαβάσει «μονορούφι» μια ποιητική συλλογή, όπως έγινε σ' έμας με τὰ *Μαύρα Λιθάρια* του Μιχάλη Γκανᾶ. Είναι τὸ συναρπαστικό βαρναλικό ρεαλιστικό, σχεδὸν σκληρό, πνεῦμα πὸ τὴν διαποτίζει ὁλόκληρη, πνεῦμα πὸ ὅμως συγκαλύπτει τὸση εὐαισθησία καὶ τὸση καλαισθησία; Είναι ἡ ἔξοχη φυσιολατρικὴ διάθεση, ἡ βαθειὰ γνώση τοῦ ὀρεινοῦ κόσμου, τοῦ κόσμου τῶν ἀγριμιῶν, τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ἐλάτων, πὸ σὰν μόνιμο σχεδὸν μοτίβο ἐπανέρχεται συνεχῶς στοὺς στίχους (καὶ σὰ πεζοτράγουδα, πὸ ὅμως ὠρισμένα ἀπ' αὐτὰ εἶναι πιὸ ποιητικά ἀπὸ τοὺς στίχους) τοῦ Μ. Γκ., σὰν ἓνα εἶδος ποιητικῆς σπονδῆς στὸν Κώστα Κρυστάλλη, τὸν «μικρότερό του ἀδερφό», ὅπως ὁ ποιητὴς τὸν ὀνομάζει; Είναι ἡ αἱματώδης ἀπέχθεια, ἡ ὀργὴ κατὰ τοῦ συμβατικοῦ, παρὰ φύσιν καὶ ψυχονεκρωτικοῦ τρόπου ζωῆς τῆς πόλης, ἐναντίον τοῦ ὁποῖου ὁ Μ. Γκ. δὲν χάνει εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐξαπολύσει μὲ πολὺ μελετημένη στόχευση τὰ πικρὰ βέλη του, ἀπέχθεια καὶ ὀργὴ πὸ εἶναι πιά βίωμα ὅλων ὅσοι ἀπὸ μᾶς διατηροῦμε ψήγματα ψυχικῆς ὑγείας μέσα στὴν νοσηρότητα τοῦ περιβάλλοντος; Ἡ εἶναι οἱ ἰδεολογικὲς προεκτάσεις τῆς τέχνης του, πὸ μέσα ἀπὸ μιὰ ἀξιοθαύμαστη ποικιλία συμβόλων καὶ πλαστικῶν μέσων ἀναδύονται εὐθύγραμμες καὶ λιτές, ἀπόλυτα πειστικὲς, ἀκόμη καὶ γι' αὐτοὺς πὸ, πιθανῶς, διαφωνοῦν; Ἴσως ὅλα μαζί. Καὶ ἀκόμη ἡ πλούσια συγκομιδὴ τῆς ζωντανότατης ποιητικῆς γλώσσας πὸ συγκεντρώσει στοὺς στίχους του καὶ παραθέτει γενναιόδωρα στὸν ἀναγνώστη ὁ Γκανᾶς, γλώσσας πὸ ἐκπλήσσει ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ ἀρμονία της ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ιδιόρρυθμη πλαστικὴ της δομῆς, πὸ τελικὰ δίνει τὴν ἐντύπωση γλώσσας καθαρὰ προσωπικῆς — ὅπως πρέπει νὰναι κάθε καλλιτεχνι-

κὴ ἔκφραση. Ὁ Γκανᾶς εἶναι κριτικὸ πνεῦμα σύμμετρο, πὸ συλλαμβάνει τὴν παρακμὴ, τὴν παράνοια καὶ τὴν ἀγριότητα τῆς ἐξουσιαστικῆς ἐποχῆς μας μὲ καθολικότητα καὶ σίγουρο φιλοσοφικὸ μάτι:

*Χρόνια πὸ πέραν πάνω μας, σὰν προβολεῖς.
Μᾶς ντουφικίζουν ἓναν-ἓνα,
σαστισμένους λαγούς.*

Πρέπει νὰ περιμένουμε σύντομο κάρπισμα τῶν σημαντικῶν δυνατοτήτων τοῦ νέου αὐτοῦ ποιητῆ.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΩΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΓΑΛΑ, *'Η γυναικία παρουσία στὰ ὁμηρικὰ πλαίσια, «Μνημοσύνη», 'Αθήνα 1980, σελ. 490.*

Πρωτότυπη καὶ θαυμάσια τεκμηριωμένη ἐργασία τῆς γνωστῆς μεταφράστριας τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, φιλολόγου καὶ λυκειάρχιδος. Προκαλεῖ τὸν θαυμασμό ἡ εὐσυνειδησία μὲ τὴν ὁποία ἡ συγγραφεὺς σταχυολόγησε ὅλες τὶς ἀναφορές, ἄμεσες ἢ ἔμμεσες, στὴ γυναίκα, πὸ ὑπάρχουν στὸν Ὅμηρο καὶ ἡ πληρότητα καὶ ἐποπτικότητα μὲ τὴν ὁποία τὶς σύνθεσε, δίνοντας τελικὰ ἓνα ἄρτιο ἔργο πὸ ἐμπλουτίζει τὶς διεθνεῖς ὁμηρικὲς σπουδές. Πιθανῶς νὰ διαφωνῇ κανεὶς πρὸς ὠρισμένα πραγματικά ἢ ἰδεολογικά — μὲ τὴν εὐρεῖα ἔννοια τοῦ ὄρου — σχόλια τῆς κ. Α. Π.-Σ., ἀλλὰ, τελειώνοντας τὸ βιβλίον, δὲν μπορεῖ νὰ μὴν αἰσθανθῇ ὅτι ἔλαβε ἓνα πλήρες, πλούσιο καὶ πικάντικο γεῦμα ἱστορίας καὶ κοινωνιολογίας τῆς προκλαστικῆς ἐλληνικῆς περιόδου γύρω ἀπὸ τὸ θέμα γυναίκα καὶ θέση τῆς γυναίκας στὴν κοινωνία.

ΒΕΝΕΤΙΑ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ, *Σήματα στὸ Αὔριο (ποιητικὴ συλλογὴ), 'Αθήνα 1982, σ. 48.*

'Ασφαλῶς ἡ Β.Κ. — πὸ δὲν εἶχαμε ἔως τώρα τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίζουμε οὔτε ποιητικὰ οὔτε προσωπικά —, ὅπως ἀνακύπτει ἀπὸ τὴν

πρόσφατα τυπωμένη της συλλογή «Σήματα στο Αύριο», την τρίτη μέσα σε 13 χρόνια, αποτελεί ποιητική δύναμη πολύ ανώτερη από την έως τώρα φήμη της. Τα «Σήματα στο Αύριο» είναι 28 συνολικά σύντομα ποιήματα, χωρισμένα σε τέσσερες ενότητες («του 'Αγώνα», «Της 'Ελλάδας», «Στο Σύγχρονο Μύθο», «'Αθροίσεις»), που με την πρώτη ματιά δεν δίνουν την εντύπωση, ότι αποτελούν κάτι άλλο από την πληθώρα τυπικά παρόμοιων συλλογών που εκδίδονται κάθε χρόνο. Όμως η ποίηση της Β.Κ. δεν είναι απλό παίγνιο ή παιδιά, είναι σκέψη και λόγος, τέχνη και νόηση, έναρμονισμένα μέσα σ' ένα λιτό πλαίσιο, όπου τίποτε δεν περιττεύει, τίποτε δεν πλεονάζει, αλλά και τίποτε δεν ελλείπει. Δεν αϊφνιδιάζει, ναι, ούτε με την επίλογό του θέματος, ούτε με την ανάπτυξή του, αντίθετα, θα λέγαμε, ότι και τα δυό τουα στοιχεία της ποιήσεώς της δεν έχουν τίποτε το καινοτομικό. 'Αλλά με πόση ικανότητα απορρίψεως του πλασματικού, του σκόπιμου, του «προπαγανδιστικού», ούτως ειπείν, από υποθέσεις τόσο νοθευμένες και παραχαραγμένες, όπως το Σαλβαντόρ, ο Γκαμπριέλ Γκαρσία Μαρκές, το Πολυτεχνείο, ή Βεργίνα κλπ., δίνει το καλλιτεχνικά ζητούμενο, με πόση διαύγεια συλλαμβάνει το στοιχείο της ιδεολογικής και αισθηματικής όμορφιάς που κρύβεται μέσα σε κάθε γεγονός ή δράση και που οι εξουσιαστικές επιδιώξεις, όποθενδήποτε προερχόμενες, σκιάζουν, αμαυρώνουν και τελικά εξαφανίζουν από τα μάτια μας — κι αυτή ή δημιουργική αφαίρεση με πόσο απλά φραστικά μέσα επιτυγχάνεται! Και, πάνω απ' όλα, με πόση επίσης απλότητα και επιγραμματική συντομία ή ποιήτρια οδηγεί τη σκέψη της στο σταθερό σημείο αναφοράς, την 'Ελλάδα, την χαμένη πια μέσα στο ζόφο του νέφους, αλλά και μέσα — κυρίως — στο ζόφο του άνιερου άξιολογικού της διαγουμείσματος και της καταστροφής της ιδεολογικής της κληροδοσίας:

*Τα Σύμβολά μας τ' άρπάξανε
μιὰ νύχτα σκοτεινή συνωμοσίας
των Φαρισαίων ή φάρα
και τὰ ξεπούλησαν, με τίμημα άδρό*

*στούς 'Ανθύπατους Ρωμαιούς γυρολόγους.
Τὰ Σύμβολά μας!...*

Κάποτε θα δοθῇ στην ποίηση της Βενετίας Καπετανάκη ή θέση που της άρμόζει στην σύγχρονη ποιητική πινακοθήκη.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ Γ. ΒΥΣΣΟΥΛΗΣ. *Ο Μακεδονικός Έλληνισμός - Αγώνες και Θυσίες Αιώνων (ιστορικό δοκίμιο), β' έκδοση, «Οίκος Έκδόσεων Γεωργιάδη», Αθήνα 1982, σελ. 240.* 'Αξιόλογη προσπάθεια ενός έπιστήμονος — γιατρού — να συνθέσει ιστορικά στοιχεία και να συναγάγη κρίσεις και συμπεράσματα που άνασκειάζουν την παραχαρακτική της ιστορίας προπαγάνδα έξωεπιστημονικών δυνάμεων γύρω από την Μακεδονία και τον πανάρχαιο Μακεδονικό Έλληνισμό μας. Ο Π.Β. τεκμηριώνει πειστικώτατα το έργο του χρησιμοποιώντας πηγές που αρχίζουν από την προκλαστική παράδοση και φθάνουν μέχρι τις σημερινές άρχαιολογικές άνακαλύψεις. Πέραν του καθαρά ιστορικού μέρους του έργου, το βιβλίο του Π.Β. αποτελεί μιὰ ήρεμη όσο και αποφασιστική απάντηση στην άδιαφορία και τον έφησυχασμό, αλλά και ένα ξέσπασμα έλληνικής ψυχής για την άναγκη έπαγρυπνήσεως και περιφρουρήσεως της έλληνικότητας και της ιστορικής μας συνέχειας.

ΠΕΤΡΟΣ ΒΡΑΣ. ΠΟΓΓΗΣ. *Δημοκρατία ή Όλιγοκρατία (πολιτικό δοκίμιο), «Έκδόσεις Δημοφών», Αθήνα 1979, σελ. 250.*

Πολιτική κριτική του κομμουνισμού, κυρίως στην πρακτική του έφαρμογή σε διάφορες χώρες. Πολύ επιτυχημένες ώρισμένες αντιπαραθέσεις του Μαρξισμού προς την έλληνικότητα.

Ο ΙΔΙΟΣ («ΔΗΜΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ»). *Παραγωγή. Παραγωγικός και Έθνικόν Εισόδημα (πολιτικο-οικονομικό δοκίμιο), «Οίκος Έκδόσεων Γεωργιάδη», Αθήνα, χ.χ., σελ. 182.*

Δεύτερη έκδοση ενός καλού μελετήματος, που συνοψίζει πλήθος στοιχείων και τις κυριότερες αντιλήψεις των νεωτέρων οικονομικών και οικονομοτεχνικών απόψεων σε συν-

δυνασμό με την ελληνική οικονομική πραγματικότητα.

ΕΦΗ Π. ΚΑΣΙΜΑΤΗ. *Μικρές και Μεγάλες 'Αγωνίες (ποιητική συλλογή), «Νέα Σκέψη», 'Αθήνα 1981, σελ. 64.*

Το τρίτο ποιητικό πόνημα μιās ποιήτριας με αξιοσημείωτο ταλέντο, πηγαίο λυρισμό και κυρίως εύαισθησία και πνευματική ευθύτητα. Διάφανες οι δυνατότητες για πλουσιώτερη καλλιτεχνική άνθοφορία στο μέλλον.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ. *'Εβδομήντα 'Εφτά Στοχασμοί (δοκίμιο σκέψεως), «'Εκδοτικός Οίκος Γεωργίου Φέξη», 'Αθήνα, χ.χ., σ. 88.* Ευχάριστη έκπληξη ή γνωριμία μας με το φιλοσοφικό αυτό δοκίμιο του άλλως άγνωστου σέ μās κοινωνιολόγου Μανώλη Μαρκάκη. Γραμμένο με πολύ πρωτότυπο και πολύ έλκυστικό τρόπο, υπό τύπον άφορισμών, που αρχίζουν όλοι τους — και οι έβδομήντα έφτά — με τη λέξη *χαρά*, υποδήλωση ίσως τής τόσο ελλείπουσας σήμερα ανώτερης ευδαιμονίας που μπορεί να χαρίση ή αναζήτηση και ή προσπέλαση του Λόγου, τής αλήθειας, μέσα στο άσφυκτικό και άγχωτικό πλαίσιο τής ευδαιμονιστικής αταπάτης τής ύλης, το πολύ πυκνό αυτό μελέτημα δεν προσκρούει σε κανένα δογματικό ανάχωμα άπ' όσα ό γνωστός κατεστημένος τρόπος αντιλήψεως τής ζωής και του Κόσμου έχει ανεγείρει για την παγίδευση τής σύγχρονης σκέψεως. 'Ο στοχασμός του Μ.Μ. ανάγεται σταθερά στίς δυό κινητικές εκφάνσεις του 'Οντος, τίς μόνες άνυπόταχτες και άκαπέλωτες άπό κάθε -σμό, την 'Αλήθεια και την 'Ελευθερία, και γιαυτό ή πορεία τής σκέψεώς του δεν έχει κανένα τέρμα: ξεχύνεται χωρίς κατεύθυνση και χωρίς «γραμμή» ύπηρετώντας την κίνηση άπλως χάριν τής κινήσεως, τής πεμπτουσίας αυτής του Λόγου και του 'Οντος. Για το «Δαυλό», που τίποτα δεν έκτιμα περισσότερο άπό την αντιδογματική και αντιλογκρατική σκέψη, οι *'Εβδομήντα 'Εφτά Στοχασμοί* του Μ.Μ. δεν είναι άπλως ένα οίκείο και συγγενές πνευματικό άθλημα, αλλά και ένθάρρυνση, γιατί αναφαίνεται μέσα στην πνευματική έρημιά ενός Τόπου, όπου μπορεί να υπάρχει Τέχνη,

Μύθος, αναζήτηση του Κάλλους, αλλά Σκέψη, αναζήτηση του 'Οντος ελεύθερη και έξω-εξουσιαστική, δυστυχώς δεν υπάρχει. 'Αξια προσοχής ή εργασία του Μ. Μαρκάκη και για την ούσιαστική της αξία αλλά και για τίς σημαντικές συγγραφικές — λογοτεχνικές άρετές που την κοσμούν.

ΘΑΛΗΣ ΡΗΤΟΡΙΔΗΣ. *'Ετσι σου τραγουδώ Bella Italia (ποιητική συλλογή), έκδ. «Βωμός Τέχνης», Ρώμη 1982, σελ. 64.*

Εικοσιτέσσερα ποιήματα σε παραδοσιακό στίχο του βετεράνου 'Ελληνα διανοούμενου τής Ρώμης, του δυναμικού έκδότη τής μηνιαίας διεθνούς επίθεωρήσεως ελληνικής κουλουράς «Βωμός Τέχνης». Τα θέματά τους παρμένα άπό την ιταλική ιστορία, παράδοση και τέχνη.

ΝΤΙΝΟΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ. *Βαθιές τομές στην ποίηση του Θάλη Ρητορίδη (δοκίμιο), 'Αθήνα 1982, σελ. 32.*

Κριτική παρουσίαση του ποιητικού έργου του 'Ελληνα ποιητή τής Ρώμης.

ΗΛΙΑΣ ΚΕΦΑΛΑΣ. *Μεταλλαγή στο άπροσδόκητο (ποίηση), «Αίγόκερως», 'Αθήνα 1982, σελ. 48.*

Λεπτότατη, άνεπαίσθητη σχεδόν, ποιητική σάτιρα και διακριτική αλλά κατά βάθος φονική ειρωνία εναντίον πολλών άνάποδων και παράλογων του καιρού και τών καθιερωμένων «άξιων» μας. 'Η ποίηση του Η.Κ. χαρακτηρίζεται άπό γνήσιο εικονοπλαστικό χάρισμα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ. *'Ελληνες σπουδαστές και ναρκωτικά (έρευνα), 'Αθήνα 1982, σελ. 32.*

Συνοπτική αλλά άριστα τεκμηριωμένη εργασία του γνωστού νομικού, επίτιμου παρέδρου του Α.Σ.Δ.Υ. για τον μεγάλο εφιάλτη τής εποχής μας, τα ναρκωτικά. Τα συμπεράσματα και οι προτάσεις τής έρευνας αυτής παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον για την πρακτική αντιμετώπιση τής θανάσιμης άπειλής που αντιπροσωπεύει για την ελληνική νεολαία ή διάδοση των ιδιοσκευασμάτων του άρ-

γού θανάτου στον τόπο μας.

ΣΟΦΙΑ ΑΝΤΖΑΚΑ: 1.- "Ερευνα σὲ ἀρχετυπικὰ θέματα (δοκίμιο), Ἀθήνα, χ.χ., σελ. 140. 2.- Ἡ θέση τοῦ Ἐγὼ στὴν κλίμακα τῆς Δημιουργίας (δοκίμιο), « Ἀντινέα», Ἀθήνα 1980, σελ. 228. 3.- Ἡ ἄλλη Τέχνη (δοκίμιο), « Ἀντινέα»,

χ.χ., σελ. 180.

Τρία ἀκόμη δοκίμια τῆς παραγωγικώτατης διανοούμενης, τῆς ὁποίας τὴν φιλοσοφικὴ καὶ ψυχολογικὴ κατάρτιση καὶ βαθύτητα εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισημάνῃ ἐπανειλημμένα ὁ «Δαυλός» σὲ προηγούμενα τεύχη του.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

● ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία περιοδική έκδοση Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν (ιδιοκτήτης - διευθυντής Γ.Ν. Παπαγεωργίου - ἀρχισυντάκτης Γ.Χ. Χαλατσᾶς), ἀριθ. φύλλου 73, Νοέμβριος 1982 ● ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία έκδοση τῆς ὁμώνυμης Ἑταιρείας (ὑπεύθυνος Ἀλέξ. Χ. Μαρμρόπουλος), τεύχη 74-75, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1982 ● Ο ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΗΣ, ἐκφραστικὸ ὄργανο ἀγῶνος καὶ στοχασμοῦ τοῦ ΚΕΜΕ (διευθυντής Μιχ. Πετρόπουλος), ἀριθ. φύλ. 6-7, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1982 ● ΙΔΙΣΟΣ, διμηνιαῖον περιοδικὸν ἐλευθέρας σκέψεως (διευθυντής Κωστής Μελισσαρόπουλος), τεύχος 151, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1982 ● ΧΡΟΝΙΚΑ, ὄργανον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος (ἐκδότης - ὑπεύθυνος Ἰωσήφ Λόβιγγερ), τεύχος 54, Δεκέμβριος 1982 ● ΕΥΘΟΪΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, μηνιατικὴ έκδοση τῆς Χαλκίδας (ἐκδότης - διευθυντής Κώστας Δημόπουλος), ἀριθ. φύλ. 7 καὶ 8, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1982 ● ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ, περιοδικὴ έκδοσις τοῦ Ἰνστιτούτου Στρατηγικῶν Μελετῶν τῆς Ἑλλάδος (διευθυντής στρατηγός Ἀχιλ. Τάγαρης), ἀριθ. 12, Ἰανουάριος 1983 ● ΒΩΜΟΣ ΤΕΧΝΗΣ, διμηνὴ ἐπιθεώρηση ποίησης καὶ κριτικῆς ἐκδιδόμενη στὴ Ρώμη (ἐκδότης - διευθυντής Θάλῃς Ρηγορίδης), Νο 24, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1982.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

"Αχ, αὐτὴ ἡ Ἑλλάδα!

Αχ, αὐτὴ ἡ Ἑλλάδα! Τόχει στὸ «αἷμα» της νὰ στέκη ὀλομόναχη, ἄπιαστη, ἀπροσπέλαστη, χιμαιρική, ἀκατανόητη. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση της ροή, κίνηση, δυναμικότητα, μετεωρισμός. Τόχει ἡ μοῖρα της, νὰ καπελώνεται καί, σὰ νὰ μὴ συμβαίνει τίποτα, νὰ μένη ἀκαπέλωτη, νὰ αἰχμαλωτίζεται καὶ νὰ διαφεύγη, νὰ φυλακίζεται καὶ νὰ κάθεται ἀδιάφορη ἔξω ἀπὸ τὴ φυλακή της, νάναι νεκρὴ καὶ νὰ πλανᾶται ὀλοζώντανη, νάναι θαμμένη καὶ νὰ σεριανάη ἀμέριμνη πάνω στὸν τάφο της.

Γιὰ τὴν Ἑλλάδα τὴ μέχρι τοὺς Κλασσικοὺς Χρόνους μιλάμε — μήπως ὑπάρχει κι ἄλλη ἔξω ἀπ' αὐτήν; Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ποὺ φάνηκε, θέριψε, χάθηκε — χωρὶς νὰ χαθῇ, χωρὶς νὰ ἀποδυναμωθῇ, χωρὶς νὰ μειώσῃ ἔστω κατὰ ἓνα κηρίο τὴν ἔνταση τοῦ φωτός της. Γι' αὐτὴν μιλάμε — κι ἀπευθυνόμαστε σ' ὅλους, ὅσοι μᾶς πλησιάζουν, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὁ «Δαυλός» φάνηκε ὅτι προσπαθεῖ νὰ θεᾶται τὸ φῶς της, ὅτι ἀγωνίζεται νὰ ἀφουγκράζεται τοὺς ἥχους της, ὅτι πασχίζει νὰ πιάνῃ τὰ μήκη κύματος ὅπου ἐκείνη ἐκπέμπει.

Σ' αὐτοὺς ἀπευθυνόμαστε — κι ἐδραιώνουμε ἐξ αἰτίας τους τὴν διαπίστωση ὅτι ἡ μόνη, ἡ ἄπιαστη, ἡ ἀπροσπέλαστη, ἡ χιμαιρική, ἡ ἀκατανόητη Ἑλλάδα ἀποκαλύπτει καὶ πάλι τὴ φύση τοῦ «αἵματός» της, ἐπιβεβαιώνει καὶ σήμερα γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη τὴ μοῖρα της: Ἡ Ἑλλάδα ποὺ δὲν καπελώθηκε ποτέ, δὲν αἰχμαλωτίσθηκε ποτέ, δὲν φυλακίσθηκε ποτέ, δὲν θάφτηκε ποτέ, ἡ Ἑλλάδα ἡ ρέουσα, ἡ κινούμενη, ἡ μετεωριζόμενη, γίνεται καὶ τώρα — γιὰ ἀπειροστὴ φορὰ — στόχος ἀποπειρῶν, γιὰ νὰ λιμνάσῃ, ἐπιτέλους, νὰ ἀκινητοποιηθῇ, τέλος πάντων, νὰ γειωθῇ καὶ καμμιά φορὰ...

Τὶ νὰ τὴν κάνουμε τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἑλλάδα-ιδέα; Κράτος; Μὰ δὲν ἔγινε ποτέ. Ἔθνος; Μὰ δὲν ἔγινε ποτέ — καὶ μὴν καπελώνη τὴ σκέψη σας ἡ δογματικὴ συνθηματολογία τῶν νεώτερων σειρῶν τοῦ ἐθνικο-διεθνισμοῦ. Θρησκεία; Μὰ δὲν ἔγινε ποτέ. Πολιτικὸ σύστημα; Μὰ δὲν ἔγινε ποτέ. Οἰκουμενικὸ «τρόπο ζωῆς»; Μὰ δὲν ἔγινε ποτέ.

Νὰ τὴν κάνουμε, μήπως, «πολιτιστικὸ πρότυπο» κι ὁδηγό; Μὰ δὲν ἔγινε ποτέ, ναί! Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὰ Ἄλλα δὲν εἶναι Ἑλλάδα, ἡ Ἑλλάδα τὰ περιφρονεῖ, κρατιέται ἀπέναντί τους ἀπόλυτα ἀπροσπέλαστη, ἀπόλυτα ἀδιάφορη. Ἀδύνατο στέκεται σ' ὅλους νὰ πιαστοῦν ἀπ' τὸ χέρι της, νὰ ὁδηγηθοῦν «πολιτιστικά» ἀπ' αὐτήν! Οἱ μετακλασσικοὶ Ἕλληνες, οἱ «Ἕλληνες» ποὺ θέλησαν νὰ σταθοῦν στὰ πόδια τους ἐν ὀνόματί της, σὰν παραδόσεως, μόλις τὴν ἐνέταξαν μέσα στὸ Χρόνο — κι αὐτοκαταστράφη-

καν! Ὁ Χριστιανισμός, μόλις θέλησε νὰ τὴν καπελώσῃ — καὶ τὴν πέταξε σὰν πυρακτωμένο σίδερο, καὶ βάλθηκε ἔπειτα μ' ὅλες του τίς δυνάμεις, ἐπὶ αἰῶνες (ἕως σήμερα!), νὰ τὴν θάψῃ, νὰ τὴν ἐξαφανίσῃ, νὰ τὴν ἐξαλείψῃ ἀπὸ προσώπου γῆς — μάταια, ματαιότατα! Ὁ σχολαστικισμὸς τοῦ Μεσαίωνα, μόλις ἀποπειράθηκε νὰ τὴν ἀκουμπήσῃ — καὶ δέχθηκε τὴν ἰσχυρότατη ἡλεκτρομαγνητικὴ ἀπώθησίν της, κι' ἐκτινάχθηκε σὲ ἀπόσταση, θεώμενος ἀπὸ μακριὰ, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ τὴν πλησιάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ σχεδὸν τίποτα ἀπὸ τὴν παράξενη κι' ἐπικίνδυνη τούτη Οὐσία! Ἡ Ἀναγέννηση, πιδὸ τολμηρὴ, ὥρμησε νὰ τὴν ἀγκαλιάσῃ — καὶ ὑπέστη τῆξιν ἀπὸ τὸ πῦρ της, κι' ἐνεργοποίησε ἴσως, μὲ τὸ σὸκ ποὺ δέχθηκε, κάποια κύτταρά της, κι' ἀπομακρύνθηκε φρόνιμα ἀπ' αὐτήν, γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τίς φλόγες μιᾶς ἐκπυρώσεως ποὺ δὲν θάφηνε τίποτε ἄκαυτο, ἀκαυτηρίαστο, ἀνεξάνιστο ἀπὸ ὅλα τὰ ἐγγενῆ ἔλκη τῆς ἀνθρωπότητος! Οἱ νεώτερες ἀστοκαπιταλομαρξιστικὲς καὶ χιτλερονιτσεικὲς τάσεις καὶ καταστάσεις δοκίμασαν νὰ πιάσουν τὸν κοντὸ τῆς σημαίας της — καὶ τὸν πέταξαν μακριὰ, γιὰ νὰ σώσουν τὰ χέρια τους ἀπὸ τὴ φωτιά της! Καὶ τὸ ἄθλιο Ρωμέικο — δὲν ἄντεξε οὔτε στὰ τερατώδη ὁμοιώματά της, ποὺ κατασκεύασε παραχαράσσοντάς την σὲ κλασικισμὸ, σχολαστικισμὸ, προγονοπληξία, ἀρχαιολατρία, καὶ τὴν παράτησε πιά ὀριστικά, ὕστερα ἀπὸ διακόσια σχεδὸν χρόνια λυκοφιλίας, αὐταπάτης καὶ ψευδαισθήσεως.

Μὴ γελιέστε! Ἐμεῖς οἱ ὑποχέριοι τοῦ σκοποῦ, τὰ ἐνεργούμενα τῆς θελήσεως ἐπιβολῆς, ἡ βορά τῆς ἐξουσίας, τὰ παραλάμματα τῆς Λογοκρατίας, τὰ τερατογεννήματα τοῦ Φόβου, τὰ νεκροτόκια τοῦ δόγματος, τὰ θνησιμαῖα τῆς παράνοιας, ἅς τὸ μάθουμε μιὰ γιὰ πάντα: Ἑλλάδα θὰ πῇ σκέψῃ χωρὶς σκοπὸ, πράξῃ χωρὶς ὄφελος, ἔργο χωρὶς παράδοση, θέλησῃ χωρὶς ἐξουσία, ἀναζήτησῃ χωρὶς τέλος, οὐσία χωρὶς χρόνον, ἀξία χωρὶς τόπον. Κι' Ἑλλάδα θὰ πῇ μεμονωμένη συνείδησις χωρὶς ἄλλους, λόγο χωρὶς αἰσθήσεις, ἀλήθεια χωρὶς στάσι, ἐλευθερία χωρὶς ὀρισμὸ.

Φάτε, ἂν θέλετε, ψίχουλά της, ὅσα μπορεῖτε νὰ μάσετε στὰ χέρια σας, πιεῖτε, ἂν δύνασθε, χυμούς της, ὅσους πιάνονται στὶς χοῦφτες σας, φωτισθῆτε ἀπ' τίς ἀκτῖνες της, ὅσες δὲν τυφλώνουν τὰ ματάκια σας, ἀκροασθῆτε ὑπερκόσμιους ἤχους της, ὅσους πιάνονται ἀπ' τ' αὐτιά σας — κι' ἀφήστε τὴν ἡσυχί! Γιατὶ κάνει τζιτζ, εἶναι χιτῶνας τοῦ Νέσσου, ποὺ ὅποιος τὸν φοράει, καίει τίς σάρκες του — ἀκόμα Ἡρακλῆς κι' ἂν εἶναι!

Καὶ σταθῆτε, ἂν σᾶς σηκώνουν τὰ πόδια σας, ἀπέναντί της — ὄχι πάνω της, θὰ γκρεμισθῆτε! — σὰν μονάδες κι' ὄχι σὰν ομάδες, σὰν πρόσωπα κι' ὄχι σὰν μᾶζα, σὰν συνειδήσεις κι' ὄχι σὰν ἀγέλη, σὰν οὐσίες κι' ὄχι σὰν βιολογικὰ φαινόμενα, σὰν ποιότητες κι' ὄχι σὰν ποσά. Σταθῆτε κάτω ἀπὸ τὴ στέγη της σὰν κολῶνες παρθενώνειες, πούναι πολλὲς μαζὶ ἀλλὰ κάθε μιὰ στέκει

ἀκεραιωμένη, μόνη, αὐτοδύναμη κι αὐτοτελής κι αὐτάρκης, ἀσύναπτη κι ἀνεξάρτητη πρὸς τίς ἄλλες· πούναι ριζωμένες με δωρική βαρύτητα στὴ γῆ, ἀλλὰ αἰχμίζουν τὸ ἄπειρο· πούναι ἔνυλες, ἀλλὰ ἐνσαρκώνουν τὴν ἁρμονία τοῦ αὐλοῦ· πούναι γήινες, ἀλλὰ τείνουν ἀγέρωχα τὸν τράχηλο πρὸς τὸ Ὄν, ἀνακλαδίζονται λυγερές, ὀρεγόμενες τὴν ἀκρότατη Ἰδέα Ἀλήθεια καὶ τὴν ἀκρότατη Ἰδέα Ἐλευθερία.

Ιδέα Ἀλήθεια κι Ἰδέα Ἐλευθερία εἶναι ἡ Ἑλλάδα, ἡ Ἰδέα Ἑλλάδα...
Τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπ' αὐτές!

